3 1761 07588136 7

Werner von Heidenstam.

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/samladeskrifter15heid

Swed
H.4654

SAMLADE SKRIFTER

AV

VERNER VON HEIDENSTAM

[V.15.]

TANKAR OCH TECKNINGAR

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

TANKAR OCH TECKNINGAR

AV

VERNER VON HEIDENSTAM

ANDRA UPPLAGAN

169422.
23.2.22.

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Copyright. Albert Bonnier 1912.

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1912

Om svenskarnas lynne.

Svenskarna, skriver Johan Brovallius 1735, äro »en Trumslagerisk Nation med Fattigdom, Ape-högfärd och Puttelkrämeri». Vår litteratur vimlar av liknande utfall mot oss själva, och de mottagas alltid med öppen eller förtegen belåtenhet. Ingenting frukta svenskarna så mycket som att bli slagna på fingrarna med självöverskattning. Inom hela samtiden finns icke heller ett förnämare och mer vinnande folkdrag än denna nationella självironi. Hur på en gång blyg och stolt ter sig icke en sådan självförnekelse vid sidan av de andra nationernas förgudning av det inhemska! Ett sådant inåtseende öga öppnas först hos en hög och gammal kultur och under skeden, då ett folks förmåga att skärskåda sina egna lyten och fördomar skärpes ända till ytterlighet, ja, till en tragiskt förstörande makt. Den svenska nationen liknar en vittberest gammal världsman, som varit med om allt och prövat allt. Han har mätt djupen i politikens orena flöden. Han har förbluffat Vatikanen med sina hermeliner och silverbjällror och Versailles med sina älghudshandskar och kragstövlar. Han har ätit nådebröd hos sultanen och

bjudit tyska borgare på springbrunnar av vin. Hans historia är brokigare än Karl Knutssons levnadssaga, och världsklok och allerfaren gnuggar han händerna och bugar och bugar. — Mina herrar, säger han till sina grannar, tilltro mig ingen betydelse. Jag är en gammal tok, och alla mina barn äro så fullkomligt obegåvade, att jag råkar i misstämning bara jag talar om dem. Jag begär ingenting, mina herrar, önskar ingenting, och ni skola därför inte heller begära något av mig!

Ett sådant självtvivel, hur vinnande det än kan synas, leder ofelbart till undergång. Väl kan ett mer storartat slut aldrig vänta ett gammalt folk än att med vetandets mogna frukter i knät och självanklagelsen på sin mun sluta ögat till sömnen; men det är livets lag att rygga tillbaka vid ättestupan, och svenskarnas lynne är ännu för rikt på möjligheter att den genomskinligt kalla dager i vilken de betrakta varandra, nödvändigt skulle vara höstens. Underskattandet av det inhemska har sin skugga och medför ett fördärvligt och löjligt överskattande av det främmande. Svenskarna förtiga artigt, att det utland, inför vilket de så gärna böja sina huvud, är ett Utopia, som endast finns till i deras egen självkritik. Skillnaden mellan Sverige och de stora kulturlanden är förnämligast en portmonnäfråga. De äga blott i massa vad vi äga styckevis. Där vi skjuta med en kanon, skjuta de med fem. Där vi ha en Berzelius, ha de två — och långa tider ingen. Frampressa ur de stora kulturlandens odling själva dess quinta essentia och pröva den vid sidan av

det förnämsta, som vi under de sista trehundra åren frambragt inom naturforskning, diktning och konst samt vid rådsbord och på slagfält! Jämförelsen utfaller icke till vårt men. Med sin eldsjäl är Tegnér såsom andlig typ ännu intressantare än Goethe, som väl är den metafysiska lyrikens oomtvistade konung, men vilkens självbiografiska skrifter förblekna vid sidan av de tegnérska breven. Vilken ryktbarhet skulle icke omstråla Sergel, om han åtminstone bott med sin hushållerska vid Östergade! Endast på filosofiens byggnad saknas en svensk minnestavla, och likt italienarna ha vi i poeterna haft våra filosofer. Till och med den hetkindade Fredman, som väl aldrig drömt att eftervärlden skulle märka grubblarens panna under vinlövet, har med shakespearesk hand samlat sina epistlar till en världsåskådning. Våra yrkesfilosofer äro dilettanter och ingenting mer. Tidigt intvungna i ämbetsmannens rock, ha de aldrig vågat draga konsekvenserna, aldrig vågat uppställa ett subjektivt grundpåstående. De ha från början sett sig nödda till en dogmatisk kompromiss, som omöjliggör allt filosofiskt tänkande. Här stå vi åter framför portmonnäfrågan. Den fylligare utveckling, som endast penningen och ett bredare personligt liv mäkta skänka, har endast sällan förunnats Sveriges söner. Vi få mindre döma svenskarna efter de skördade frukterna än efter den löftesgivande blommen.

De stora kulturlanden besitta ej ett fullkomligare samhälle än vi, ej färre köpta röster och firade nollor, ej mindre av fåkunnighet och mörker.

Våra städer överraska genom sin ordning. Våra sjukhus äro mönstergilla, våra kirurger stå på höjden av sin tid. Alla uppfinningar, alla kulturens yttre hjälpmedel ha vi förskaffat oss, och alla andliga strömningar äga vårt öra. Medkänslan för djuren, som närmast vilar på ett upplyst omdöme, står hos oss högre än på kontinenten, om också i fråga om slakt en låg grymhet ostraffad ännu är rådande. Låt vara att åtskilligt omkring oss synes lumpet och futtigt. När parisaren eller berlinaren äger vår självkritik, betraktar han dagens händelser med samma känsla, ty alla lokala intressestrider och vardagliga tilldragelser få oundgängligt samma tarvliga drag. Det finns ingen tid och ingen ort, där ej detta varit förhållandet. Vistelsen utomlands vederkvicker, emedan vi där bättre kunna avsöndra oss och bestämma över vår dag. Oinvigd i veckans småaktigheter märker resenären ej dessa. Han strövar kring bland samlingar och slott, bland bibliotek och teatrar och betraktar ett folks hela historiska liv i stället för det tillfälliga. Det är just hans främlingsskap som öppnar den vida och imponerande överblicken. Res därför gärna och res så länge, att du vid hemkomsten liksom Odysseys icke igenkänner din egen fädernekust! Dess mäktigare skola linjerna lyfta sig. Varför skulle också massor av hus, massor av droskor, massor av poliskonstaplar göra ett mer kulturellt intryck än t. ex. Linnés tysta Hammarby? Det finns både Eldslandet och Hellas inom Stockholms tullar. Var helst du inrättar din kammare med dina böcker och dina papper, kan

du lika väl känna dig i århundradets kulturcentrum som sutte du på hôtel Continental vid Tuileriernas trädgården.

Det är betecknande, att till folkhjälte icke korats den gamle kung Gösta, svensken av oblandat blod, befriaren, »som hela vårt Sverige murat från grund och till tak», utan Gustav Adolf, den lysande och mer kosmopolitiske triumfatorn, som stred och blödde utom rikets gräns. Den hemförda lagern synes svenskarna ypperst, och liksom schweizarna drogo bort för att vinna guld, gå nutidens svenskar till utlandet för att vinna rättvisa. Utlandet har upphöjts till högsta auktoritet, och dock veta vi alla, hur grunt ett främmande öga måste betrakta vårt inre liv och särskilt de yttringar därav, som samlas i skrift och bild. När för ett antal år sedan en svensk-fransk historiemålning belönades med ett högt utländskt pris, hälsades den här hemma med ett stormande jubel, i vilket några förståndiga invändningar spårlöst drunknade. Däremot hördes icke något dylikt folkjubel framför Rosens »Den förlorade sonen» och än mindre kring de många obetitlade konstnärer, som icke fått sina verk avstämplade utom riket. När Cederströms »Karl XII:s likfärd», som i kompositionens kraft närmar sig Höckerts »Slottsbranden», trots utländsk berömmelse möter köld, måste detta tillskrivas att ämnet avhandlar svensk historia. Vilken ung flicka som helst kan spela Grieg, medan det finns begåvade svenska tonsättare, som hon knappast känner till namnet. Om du frånser den dramatiska diktningen, sitta

våra grannfolk för tillfället knappast med trumf äss i en enda givning. Vi stå dock mer okända för dem, än de inför oss. Till och med deras bästa huvud säga sig blott med svårighet läsa vårt språk, medan även de dummaste svenskar obekymrat förstå deras bygdemål. Sverige blir en styvmoder mot sina egna för att visa sig dess givmildare mot främmande. Till och med den lille François Coppée har i ett svenskt blad utnämnts till mästare, och gömmer sig på en svensk badort en parisisk småborgare med sin feta älskarinna och kallar henne madam, tävlar hela societeten om sällheten att få lysa med sin knaggliga »frangska». Allt sedan Lucidor har Sverige fött talanger utan att bekymra sig om deras växt, under det att vilken liten utlänning som helst överhöljs med hedersbetygelser och löjlig ära. Sverige omhuldar icke begåvningen utan stryper henne med skuggrädsla, avund och ämbetssysslor. Självunderskattandets röta breder sig vida. Det finns icke en avkrok i Europa, där fosterlandskärleken ligger så död bakom ihåliga ord som hos oss, och det finns ingen Medea, vilken har sin mördarekniv så sölad av egna söners hjärteblod som Sverige.

På Norrlandsgatan flammar om aftnarna en präktig transparang med den odödliga påskriften: Utländska lumpaffären. Man liksom tycker sig känna hur mycket härligare de utländska lumporna måste vara än de föraktliga svenska. Samma transparang borde sättas ytterst på hamnpiren i Malmö för att säga den landstigande främlingen, vart han kommit.

*

Svenskarnas lydnad för lagarna och deras sällsynta pliktkänsla göra dem gärna sedda, var helst de slå upp sina bopålar, och deras vördnad för ålderdomen leder tanken mot forntiden. Brist på konservatism är likväl det svenska lynnets största svaghet. Liksom självkänslans slocknande är frånsidan av de mest vinnande egenskaper, så är också svenskarnas brist på konservatism frånsidan av deras mottaglighet och smidiga fattningsgåva. De sakna helt och hållet den konservatism, utan vilken ett folk aldrig kan göra en påtaglig insats i det allmänna kulturarbetat. Till och med Japan och Kina ha blott och bart genom sin oföränderlighet, åtminstone estetiskt, lämnat sin skärv. Svenskarnas ytterliga modernitet, deras rastlösa brådska att tillägna sig alla nyheter äro just egenskaper, som i våra dagar göra dem mer än rättvist obemärkta. De äro den germanska rasens mest kosmopolitiska och moderniserade nation. De synas därför lika alla andra. De äro en spegel, i vilken utlänningen dunklare eller tydligare igenkänner sig själv. Den djupa obestickliga utveckling inifrån, hvilken för ett folk är lika fruktbringande som för individen och dagligen slår klingande mynt av lynnets alla möjligheter, står dem ödesdigert fjärran.

Deras byggnader, deras sedar och bruk sakna nationell prägel och beteckna blott summan av det för tillfället modernaste. I hela riket finns icke en enda orörd byggnad från medeltiden, och en främling utan kunskaper skulle kunna anse Sverige för ett nytt land utan historia. Den allmänna storstadsstilen nedtränger med snabbhet

till landsorten, bland vars nytimrade paradhus du svårligen skall kunna återfinna en liten småstad från din farmors förlovningsår. Res i stället till Danmark, och bakom de små fönsterrutorna, där de vita gardinerna och krukväxterna nyfiket skjutas åt sidan, framtitta vänliga, underbart gammalmodiga huvud med stärkt mössa och benat pannhår, och du skall förstå, att tidens hjul där rullat långsammare, och att det danska folklynnet, trots allt, i grunden är mer konservativt. Vill du höra munkarna sjunga mässan med samma ord och i samma tro som vore den heliga Birgitta ännu på vallfärd till Rom, behöver du endast begiva dig till Tyskland. Där kan du ännu få bäddas på gammaldags vis med ett bolster i stället för täcke, och där bjudas dig de mjöltunga rätter, på vilka ingen ätit sig sjuk i Sverige sedan din stamfars gravöl. Framför portvalvet till Stollberg, det sovande slottet i skogarna på Harz, vakta än i dag femtonhundratalets hillebardierer, och runt borgen ser du de bevarade medeltidsgator, som du förgäves söker i Vadstena. I Lübeck träder du under den gamla stadsport, som ännu borde spegla sig i Norrström. Vill du pröva den klövjesadel, i vilken stolts jungfrun, kringsvärmad av stigmän, red till gillet, begiv dig till Tyrolen — och vill du skaka hand med själva stigmännen, då kan du träffa dem i det gamla kulturlandet Italien. Önskar du torka din kappa framför elden i kung Adils ryggåsstuga, då leder vägen upp till Norges konservativa odalmän. Kort och gott, söker du konservatism, så res vart dig lyster, blott icke inom

Sveriges gränser. Allt, som kan kallas modernt, särskilt allt, som kan öka bekvämligheten och lyxen, tillägna sig svenskarna däremot med svindlande brådska. De äro kinkigare på tobak än paschorna i Stambul. De äro större vinkännare än provençalerna, och inga lorder kunna sakrikare bedöma en konjakssort än ett par stackars skuldsatta svenskar, som nyss lämnat föräldrahemmet.

Om denna modernitetsjakt ådagalägger brist på motståndskraft, är den, som antytt, dock så innerligt sammanvuxen med det svenska lynnets yppersta egenskaper, att icke ens den mest ingående granskning skulle mäkta att till fylles särskilja skugga och ljus. En nation, som genom sina regenter, sina långvariga krig och genom immigranter under århundraden stått i så livlig beröring med utlandet, kan icke bevara många särdrag, och påtagligen har motståndskraften likväl varit större än i förstone kan tyckas. Hur snabbt ursprungligheten uppblandas, visa oss närmast norrmännen, som genom sin konservatism och sitt avsöndrade läge visserligen nyss vid en för dem gynnsam tidpunkt skapat en nationell litteratur, men hos vilka beröringen med utlandet redan orsakar en märkbar förtunning och avmattning.

Hur ofta betecknas icke emellertid svenskarna såsom stillastående och konservativa! Denna villfarelse orsakas närmast av deras tillbakadragna tystlåtenhet. Svenskarna frukta nationellt offentligheten på samma sätt som denna fruktas av en bildad privatman, vilken kan tänka åtskilligt, men skyr att predika det på torget. Tidningarna äro

ingalunda ett uttryck för de bildades verkliga meningar. Spörj däremot mellan fyra ögon vid taffeln våra statsmän, våra lärda, våra konstnärer och talanger inom alla riktningar, och svaret får en helt annan klang av skepsis och fördomsfri uppfattning än när det uttalas till allmänheten. Svenskarnas höga upplysning är icke offentlig utan den är en offentlig hemlighet. Detta medför en nihilism och en demoraliserande dubbelhet, som erinra om förhållanden i despotiskt regerade land, och som utmynna i likgiltighet. Vem som helst vet, att det offentliga uttalandet om en fråga, en ny bok eller en tilldragelse har föga att skaffa med det, som man i själva verket tänker. Allting blir lika bra och lika dåligt, och blott det utländska har rang. Åter se vi här ett aristokratiskt drag, och åter se vi, hur lätt ett sådant förbleknar till en svaghet, som lämnar spelrum åt den lumpnaste egennytta och feghet. Denna ömsom klandervärda, ömsom världskloka och överlägsna tystnad måste mer än något annat göra oss svårförstådda inför yngre nationer, som ännu skriva på sin Atlantica.

Ingen missteckning kan vara grövre än den, vilken framställer svenskarna som skrytsamma pratmakare. Storordiga chauvinister bullra visserligen också i Sverige, men icke bland de andligen framskjutna, som hos många andra folk, utan bland nollorna. Vill du höra en riktigt urmodig patriotisk gaskonad, res då till de stora kulturlanden! Till och med bland storhetstidens flygande fanor kännetecknas svenskarna av en viss

tillbakadragen och blyg tystlåtenhet. Den trycker sin stämpel på vårt liv och våra nationella fester, som sakna poetisk djärvhet och anordnas för ämbetsmannamässigt och fantasilöst och förfela därigenom sin verkan. Vi äro för blyga för att någon bland oss skulle våga uppträda med handlingar eller förslag, vilka kunde uppfattas som ett personligt jagande efter uppmärksamhet. Därför blir allt för torrt och formelt. När Hugo jordades, stod om natten hans kista under den napoleonska triumfbågen, omgiven av brinnande fyrfat. Vi däremot vågade nyligen icke ens resa en grift i Djursholms skogsdungar eller i vår stad åt en av våra avsomnade diktare. Vilken svårighet hade det varit att insamla hundra tusen kronor och bygga hans mausoleum under lindarna i Humlegården! Varför gjorde vi det icke! Därför att vi voro för blyga. Samma skygghet breder sig över vår politik och våra reformer. Vår modernitetsiver låter ingen känsla binda oss vid det gamla och hävdvunna, men vi hållas tillbaka av vår skygghet, stundom också av vår erfarenhet och skepsis, och det sammanhänger rent av med vår tillmötesgående hövlighet att vi ej gärna slå av varandra huvudet i onödan samt att reformernas man alltid först framträder i elfte timmen. Så har det varit från Engelbrekts dagar allt intill nu, och denna långsamhet, som rymt så mycken plikttrohet och heder, men även självviskhet och gladlynt lojhet, är konservativ blott till skenet.

Icke heller äro svenskarna konungskt sinnade. De fasthålla vid ett monarkiskt statsskick, emedan

det tills vidare synes dem ändamålsenligast, men de sakna den känsla för »legitimiteten», vilken väl måste anses som rätta märket på ett monarkistiskt lynne. Statsvälvningen 1809 åsågs med största lugn, och ej långt efteråt valdes utan betänkligheter en utländsk revolutionsgeneral till konung. Under Sturarnas riksföreståndareskap hade vi republik, och efter det nattliga skottet vid Fredrikshald bultade åter republiken på rikets port. Den hängivenhet, som många svenska konungar förmått väcka, har påtagligen mer framkallats av deras personliga egenskaper än av kronans glans, och en andligt och kroppsligt underlägsen furste skulle än i dag möta samma ovilja som fordom Kristofer av Bayern. Både i Danmark och Norge skymtas ofta bortom dagens fejder en naivare tillgivenhet för regenthuset såsom sådant än hos oss. Vid den senaste silverbröllopsfesten i Köpenhamn flammade på mången småborgares transparang ett: »Gud välsigne vårt älskade kronprinspar!» Något dylikt skulle alldeles icke ligga för stockholmarna. En framstående norsk målare skildrade en gång i ett stockholmsbrev en droskkusk, som ideligen talade om kungahusets medlemmar med titeln deras kungliga högheter o. s. v. Droskkusken var utan tvivel en förklädd kammarjunkare, ty utom vid tilltal användas dylika titlar endast inom hovkretsar och ej heller ständigt där, alldenstund den svenska hovetiketten är synnerligen otvungen och fri. Den, som söker en strängare, får uppvakta i Amalienborg. Dessa smådrag anföras endast för

att påpeka, hur genomgående grannfolken missförstå svenskt lynne och hur föga de känna det.

Med större fog kunna de kalla svenskarna ett ämbetsmannafolk, ty ämbetsmännen lyfte redan tidigt huvudet högt och samlade makten på sitt bord. Till och med inom rent andliga uppgifter såsom inom forskning, vitterhet och konst medför en ämbetstitel än i dag en viss oantastlig auktoritet, som vore snillet ett gifbart privilegium. Vad är då en ämbetsman? I vanliga fall en person som behöver en anställning för att kunna leva och följaktligen ingenting märkvärdigt. Emellertid kan den självdisciplin och måttfullhet, vartill han blir nödgad, omöjligt frånkännas civilisatorisk betydelse. Till och med i östligare riken, där han förvandlas till en blodsugare och ej ledes av skandinavens ansvarskänsla och i regeln omutbara hederlighet, fyller han en kulturell uppgift, som samtiden merendels underkänner. Det svenska ämbetsmannaväldet har utan tvivel varit både den naturligaste och för nationen gagneligaste bryggan från det förflutna till det kommande. Vill du emellertid beskåda riktigt urmodiga och glorvyrdiga ämbetsmän i peruk och talar, sök dem då ej längre i det moderna Sverige utan i de stora kulturlanden!

•

När historien rannsakar de meningsskiljaktigheter, som i följd av olika inre förhållanden trängt sig mellan de båda brödrafolken och som ingen

unionsform kunnat förebygga, skall hon säkert medgiva, att två folk, de många förflugna orden till trots, sällan mött varandra i en fejd med så mycken inre aktning och så pass ren sköld. Svenskarnas aristokratiska sinnelag har icke såsom norrmännens sammanfallit med tidens demokratiska, men detta är tillfälligt och får icke tydas som ett varsel om slocknande livskraft. Sverige har haft sitt tyska skede och sitt franska, men det halvt amerikanska, som under århundradets senare hälft gått över världen, kan i ett så motsatt lynne som det svenska endast alstra en tistelskörd.

Den långa freden har förvandlat de krigiska svenskarna till köpmän med välståndet till mål. Välstånd, det är borgerlig epikureism. Tidningarna utvecklas mer och mer till affärsföretag, som spekulera i politiska konjunkturer. De beryktade riddarhustalen, som i sin retoriska stål alltid buros av den svenska kärleken till det storslagna och upphöjda, ha tystnat. Adeln har blivit en borgarklass, hos vilken lyxen icke längre medför någon trängtan till intellektuella förströelser. Sverige har hemfallit åt en materialism, som, blottad på allt idéinnehåll och på varje annan känsla än egennyttan, undergrävt vår auktoritet och vår sista återstod av självkänsla. Det blir för en sådan tid ett livsvillkor att arbeta på nationalkaraktärens och den fäderneärvda odlingens förfall. Materialismen söker hos de latinska folken en motvikt i det sköna, hos de germanska och anglosachsiska i fromleri. Också se vi, att i Amerika penningemarknadens hänsynslösaste hövdingar oftast äro

pietister. Varken krig, envälde eller frihetstidens subsidier ha vågat ett sådant anlopp mot vårt lynne och våra kulturella traditioner, som de senaste decenniernas förvärvstörst och fromleri. Sverige har förlorat sin blygsel inför framtiden, men det kommer en dag, då de kvarlämnade tidningspackorna brytas och historien sitter till doms, och då skall tilläventyrs en eller annan av mina herrars sonsöner icke finna någon avsevärd grund att påpeka släktskapen.

Sedan hedenhös voro svenskarna böjda för religiositet, om också reformationen hos dem liksom hos deras stamförvanter närmast var av sedlig och politisk natur. De i Sveriges hävder mest framskjutna religiösa personligheterna, såsom Birgitta, bröderna Petri och Svedenborg, bära dock alla det svenska draget av måttfulla kulturmänniskor, och de inkomna råa bildstormarna jagades ur landet. En Knox eller en Calvin skulle med sin mörka fanatism icke ha vunnit svenskarna. Det moderna fromleriet får därför ej till alla delar jämställas med »den oskrymtade gudsfruktan» hos våra fäder, som gärna såg ett filosofiskt arbete vid sidan av bibeln eller vilken i fall av verkligt bigotteri, såsom bland de olyckliga krigsfångarna i Ryssland, åtminstone icke valde en alltför avlägsen ståndpunkt från den allmänna bildningsgrad, vartill fäderneslandet då hunnit. Även minnas vi den ovilja och stränghet, med vilken Karl XI och hans frejdade son från första stunden mötte den pietistiska rörelsen, och den senare var mot slutet av sitt växlingsrika liv på god väg att om-

danas till tvivlare. På botten av protestantismen ligger en ovig träklubba, som i sekterismens hand visat sig tjänlig att svinga mot högre kulturella traditioner, men som de upplysta sällan nedlåtit sig att gripa. Den klubban passar illa i det svenska lejonets ramar. Ett geni kan möjligen bli katolik, läsare aldrig, och den ridderliga och aristokratiska färgen över svenskarnas inre och yttre liv kan aldrig sammansmälta med en åskådning som lämpar sig för de norska fjälldalarnas bondebefolkning eller Västerns farmare. Därför blir hos de bildade det moderna fromleriet ett avfall från svenskt lynne. Eftersträva nutidens bildade svenskar ett religiöst formulerande av känslan, måste de samlas ungefär kring den Rydbergska ståndpunkten. Om pietismen har ett uppfostrande inflytande på de obildade, förvandlas den dock till ett förtryck, när den som en kvav dunst från kojan och bönehuset stiger upp till de bildade och sätter de förra klassernas okunnighet till censor över en gammal nations förädlade odling. Alldenstund pietismen hos de djupare leden upprinner ur grubbleri och ideella krav, behövde den dock aldrig i och för sig bli en fiende till högre intellektuella värv utan kunde gott tänkas såsom dessas folkligare syster, så framt ej agitatorernas härsklystnad beredvilligt ledde floden över den naturliga strandbrädden.

En tid som den beskrivna kan endast betrakta konsten med samma misstro som den, varmed glädjeflickan ser sig om efter prästen. Det närvarande är hos oss icke utan likheter med det trumpna tidevarv, som i England avlöste Shake-

speares och Elisabets.* I stället för att arbeta på smakens höjande sänker sig mången tidning under publikens nivå och vidmakthåller det groll mot den inhemska konsten, som egentligen först frammanades under åttiotalets tvister, men vilket långt efter dessas bortdöende fortlever som en vana. Vill någon för närvarande kasta sig över ett konstverk med de orimligaste beskyllningar, kan han alltid räkna på ett tacksamt följe. Att vetenskapen står jämförelsevis skyddad, om också på långt när ej efter förtjänst uppskattad, beror uteslutande på dess mer ämbetsmannamässiga ställning. Visserligen har Svenska Akademien genom minnespenningar och gravstenar och genom hela sin ställning givit litteraturen en oundgänglig statslig bekräftelse och i det hänseendet varit till ett verkligt, erkännansvärt gagn, som vittnar om stiftarens blick för svenskt lynne. Samma bekräftelse har konstakademien förlänat de bildande konsterna. Lika fullt röjer sig mot alla estetiska skapelser ett skadeglatt hat, som urartar till pöbelaktig likgiltighet för allt djupare själsliv. Polemiska diktare ha beständigt mött motstånd i alla land. Garborg utropar mitt i det vittra Norge, att han icke kan leva annat än i en fjällhydda uppe vid snögränsen, och Kristiania målas av skriftställarna i färger, som icke väcka reslust. Björnson och Ibsen ha nödgats att tillbringa långa tider av sitt liv i fjärran land. Shelley, Byron och Heine dogo i landsflykt. En allvarligare inblick i det

* De år, som förflutit sedan detta nedskrevs, ha dock medfört stora förändringar.

germanska och anglosachsiska sinnets hemligheter kan till och med skönja vissa sympatiska grunder för denna jungfruliga och till skuggrädsla stegrade ovilja mot våldsammare konst. Men allt detta räcker icke att förklara de närvarande förhållandena i Sverige. En sådan obeläsenhet, en sådan förkärlek för det medelmåttiga som hos våra bildade klasser återfinner man på sin höjd i det stora kulturlandet Tyskland — våra författares Kongo. Kanske återfinner man också något liknande inom många kretsar i de andra stora kulturlanden, men säkert icke hos något av våra grannfolk, och den plebejiska enfalden pryder icke förädlade germaner. Våra stora klassiska skalder ligga förgätna, Bellman lever endast på sina melodier, och nyare vitterhet och konst betraktas ungefär som en icke straffbar förbrytelse. Knappast något ådagalägger klarare än detta, med vilken hisnande snabbhet svenskarna i följd av sin brist på konservatism böjt sig under det införda dyrkandet av de materiella »intressena» och hur instinktivt dessa »intressen» frukta en återvaknande nationell självkänsla. Det nuvarande har sin närmaste förebild i frihetstiden, och liksom denna föll för en återväckt självkänsla, så skall också en gång vår tid förgöras av samma korrigerande makt.

Ovillkorligt framtränger emellertid i våra dagar den frågan: sakna svenskarna estetiskt sinne? Att deras ytterliga frivolitet i tal och skämt sedan gammalt har sin naturliga motvikt i kärleken till det sentimentala, då det gäller dikt och bild,

bevisar ingenting; men väl finns förutsättningen till estetiskt sinne i den forntidsaktiga inbillningskraft, som varit själen i deras historia. Så snart gustavianerna återväckte nationens självkänsla, stod inbillningen på nytt i ljusan låga, och tronföljarevalet i Örebro, vilket väl får betraktas som svenskarnas senaste historiska handling av nationell inbillningskraft, står vår tid ännu för nära att behöva bli den sista. Den inbillning, som tömmer sin styrka i handling, söker inga andra utvägar, men knappast hade svenskarna på allvar stuckit huggvärjan i skidan, innan hos dem uppblomstrade en vitterhet, som i oöversättlig och följaktligen av andra oförstådd lyrisk skönhet vida överstiger allt vad våra grannfolk ännu haft att bjuda intill dag som är. Frånvaron av en fylligare dramatik är ingalunda ett tecken på bristande inbillning, ty en rörlig inbillning spränger snarare, liksom känslan och reflexionen, konstruktiva helhetsbilder. Också bär den svenska diktkonsten övervägande en »fantastisk» prägel, och typiska äro en Almqvist och en Lidner, vilken senare förenar alla de tre väsentligaste kännemärkena: inbillningskraften, sentimentaliteten och formalismen. Låt oss däremot tillstå, att svenskarna sakna konstruktiv förmåga, och att detta möjligen står i förvantskap med deras brist på filosofi. Men månne icke betydelsen av det konstruktiva härvidlag i allmänhet skattas för högt?

Fransk smak och en förfinad kultur ha ingivit svenskarna en böjelse för formalism, som egentligen står i strid med deras rörliga inbillning.

Vi träffa här ånyo en av de många motsägelserna. De flesta svenskar uppfatta icke konstverket som blott och bart ett medium utan som ett prydnadsting, vars värde ligger i den formella korrektheten. Särskilt har rimflätningen blivit alltför tvungen, ehuru svenskan därvidlag har mer att lära av befryndade språk än av avlägsnare och mer rimrika. Skriven av svensk hand skulle Per Gynt anses vårdslös och formellt misslyckad, och endast därför att boken författats av en norrman kallas de många nyckfulla rimmen »urkraftiga». Allra minst ha vi någon grund att klaga på »Stockholmsrim», så länge vi med nöje läsa bygdemål. Det finns intet rikssspråk för inbillning och känsla, och »Stockholmsrim» ha sedan gammalt skrivits av stockholmare. Det finns ej ens något skäl varför vi icke skulle återupptaga det vokala fornrimmet och än i dag med fiskaren vid Tynnelsö rimma »Lerbak» och »bispens fat». Det tyska språkets yppersta diktverk äro sida efter sida så översållade med frankfurterrim och oäkta rim, att just dessa giva den egendomliga prägeln åt stilen. Är det icke svenskarna nog om de rimma jämbördigt med Goethe? Formell styrka, det är pregnans! Dessa halvt skämtande ord äro mer än en polemisk snärt för dagen. Det må till och med ifrågasättas, om ett sparsammare bruk av rimmet ej skulle vara mer överensstämmande med modersmålets karaktär. Vårt brokiga lynne skulle dock förneka sig självt, om det ej också länge sedan givit oss många både orimmade och underligt spunna dikter, som säga oss, att lämna svenskarna formalismens

farvatten, så besitta också de en tillräckligt »urkraftig» arm att styra efter ännu oupptecknade stjärnor.

*

För hellener och romare uppenbarade sig den högsta landskapliga skönheten i den lummiga havsstranden. Långa tider förgingo, innan fjälltrakten förmådde ingiva annat än fasa, och först vår tid har ovan bergsstupornas hisnande prakt upptäckt stillhetens och den överjordiska klarhetens majestätiska skönhet, vid sidan av vilken havet med sin döda synrand och sin tunga luft faller till föga. Det svenska landskapet har alla trappsteg från hav till snöfjäll. Det är en lika brokig mosaik som det svenska lynnet och lika svårt att överskåda i samlade linjer. Men märk missförhållandet mellan uppsvenskarnas håg för det storartade och det täcka, i oändliga enskildheter splittrade landskapet! Inbillningen söker på alla sätt överskyla denna tvedräkt. Furorna diktas skyhöga. Förvägna klippor hänga över dånande forsar, och skären, som skalden befolker med mörka vikingagestalter, bli underliga öar utom civilisationens råmärken. Sin olustigaste uppsyn visar det svenska landskapet i disiga sommardagar, då blåsten vänder löven aviga och markerna bli grå och liksom överyrda av allt det damm, som århundradet hopat i ämbetsverk och spannmålsbodar. Det var bestämt på en sådan dag som gamle kung Gösta trätte om sina laxafisken.

Ingenting förkättra svenskarna dock så gärna

som det nordiska klimatet. De växlande årstiderna bjuda en vederkvickelse och förströelse, som sydlänningen saknar, och vända vår uppmärksamhet mot naturen. Vi ömsa landskap och levnadsvanor fyra gånger om året utan att behöva förflytta oss, och vi vänja oss att granska himmel och luft. Skönast är senhösten, hemmets och det andliga arbetets årstid, då brasan brinner, då dagarna bli allt kortare, vägarna allt tystare, och då julgranarna tåga upp på torget. Det är årets högtidligaste och mest obeskrivliga stund, då den första snön börjar falla och hela folket bereder sig till den gamla midvintersfest, som mindre gäller den återvändande solen än den egna härden och känslan för själva det ärvda landet.

Det svenska lynnet har i sin splittrade mängd av detaljer alltså likhet med landskapet. Medan våra grannfolk ofta kunnat karaktäriseras i några få ord, är svenska lynnets psykologi så fullt av motsättningar och så skiftande, att ingen någonsin lyckats att sammanföra färgerna till en helgjuten bild. Det enda nordiska folk, vars odling i många stycken kan upptaga en tävlan med den svenska, är de intellektuellt anlagda danskarna, men deras yttre historia har icke samma äventyrliga resning och icke samma egendomliga särdrag som tidvis svenskarnas — den utländska beblandelsen till trots. Mörka och nedtryckande skuggor ruva över nutidens Sverige, men intet kan vara falskare än att lägga ett par decennier till grund för bedömandet av ett folk med tusenårig odling. Svenskarnas lynne är dotter av en erövrare, som

tagit sin brud i främmandeland, och ögat skiftar från kallaste blågrått till den låga, som måste ha fladdrat i Aladdins lampa, när han lyfte henne ur den underjordiska nischen för att med hennes bistånd varda sagornas hjälte. Ytterligheterna slingra sig om varandra som i Kanaan öknarna och vingårdarna och som taglet och guldet i Väringarnas mantelsnodd. Snikenhet och slösaktighet, världsklokhet och överdåd, tröghet och inbillning — allt ligger där sida vid sida som i en gammal slottssamling hemförda konstverk och krigsbyten stå uppställda mitt bland stenyxor och flintspetsar från hedenhös. Du hinner knappast tillräkna svenskarna ett fel, innan du märker att det är en dygd, och knappast en förtjänst, innan du upptäcker, att den är ett lyte. Detta lynne avskuddar dock aldrig den utländska påklädseln mer än en gång och visar sig aldrig i full nationell självständighet mer än en gång: det är i karolinernas tid, och därför är denna i ännu mycket högre grad än det trettioåriga kriget förtjänt att utforskas, vördas och besjungas.

Sådant svenskarnas lynne gestaltat sig, är det Skandinaviens rikaste och intressantaste — ehuru underskattat av grannfolken och förnekat av sin egen tunga.

Januari 1896.

Karl XII och det tragiska.

Några anteckningar under nedskrivandet av Karolinerna.

Långt ifrån att för alltid bortlyfta Karl XII:s bild ur folkfantasiens panteon ha de senare årtiondenas historiska undersökningar tvärtom tänt en ny fackla över hans huvud. Sinclairsvisans kämpe, soldatkonungen, hjälten med den smärta ynglingaväxten fylldes redan av Geijer med ett andligt innehåll. Ögat flammade icke längre enbart av det krigaremod, som lämnade Lagerbring och flera av upplysningstidens män kalla, utan även av själ. Med den orubbliga tron på sitt värvs rättfärdighet blev konungen en sinnebild för den sedliga styrkans kamp mot det lumpna och väl också för personlighetens och dådlustens rätt gent emot nyttighetsläran. Därmed begynte även hans olyckor att få en minst lika stor betydelse som de segrar, vilka man tillförene helst älskade att dröja vid. Redan-benämningen hjälte pekar med oerhörda krav mot en strid mellan ljus och mörker, och liksom själve Herakles måste varje sann

hjälte i följd av livets lag dö i olycka. En belönad hjälte, det är en neutraliserad kraft, ett oting, ett ingenting. Hans ansikte förskönas icke av stolt burna oförrätter och han blir människorna likgiltig. En hjälte, som ligger utarmad, övergiven och dräpt, först honom vill jag kalla en sann hjälte inför både fiende och vän. Hos Tegnér förblev Karl XII alltid först och sist den frimodige ynglingen från Narva, men Geijer fördjupade hela hans betydelse. Utan att kanske själv besinna det, räddade han Karl XII åt framtiden genom att inviga honom åt tragiken.

Ännu tedde sig hans gestalt dock för plastisk och fullkomlig för den rätta tragiken. Då kom Fryxell med sin rannsakning. Han kunde icke, han borde icke fria, och med skärpt röst uppläste han domen i folkets namn, men kanske anade han icke att det endast var en avrättning in contumaciam, vilken just riktade den anklagde med den skenbara eller verkliga blandning av gott och ont, som är den nödiga grundvalen för en tragisk karaktär. Om också folkfantasien icke ännu hunnit att förstå omgestaltningen, har dock denna ingalunda gjort Karl XII mindre utan tvärtom större. I vissa huvuddrag är och förblir han alltjämt densamme, och den tillkomna förändringen består väsentligast däri, att han blivit tragisk.

Medan — för att hämta jämförelser från vår konungalängd — Gustav Vasa är uteslutande episk, fick Erik XIV länge gälla som vår historias självskrivne representant för det tragiska. Efter hand har dock hävdateckningen avklätt honom hans

smycken och framställt honom såsom alltför spenslig och alltför tidigt ledd i sina handlingar av sinnessjukdom, att icke den tragiska färgen över hans saga till sist skulle mattas. Deras undersökningar ha, beträffande Erik XIV och Karl XII, fört till det rent motsatta, ty den senare stod rustad med tillräckligt många stora och förvånande egenskaper att jämte dem orka bära även en last av försyndelser. De mörka skuggorna ha endast dubbelt framhävt pannans klarhet och höjd. Ännu efter sin död besitter han den underliga makten att oskadd kunna rida hem från handgemäng, där ingen spåman vågat förutsäga annat än räddningslös död. Detta visar oss, att hans minne äger nog livskraft att kunna avpassas efter olika skeden och att han för oöverskådliga tider kommer att förbli det allenastående och lockande personlighetsproblem i vår historia, vid sidan av vilket de stora Gustaverna nästan blekna bort till mer allmänna, om än aldrig så förträffliga regentfigurer.

Karl XII:s fel äro icke våra dagars och icke heller hans dygder. Ensamt den förbittrade hetta, med vilken svenskarna tvista om honom efter den fryxellska kritiken, blottar dock hur han med dämonisk makt ännu behärskar sinnena. Med en underström av nästan religiös känsla delar sig folket i två hälfter; den ena förbjuder hans tadlande, den andra hans lov. Märk, att förkastandet av hans person alltid grundas på sedliga skäl, medan vår tid i alla andra analoga fall brukar sätta sin stolthet i att icke det minsta låta sig avskräckas genom några

sedliga skrupler. Tvärtom beundrar hon med påfallande förkärlek just de historiska personligheter, som kunna liknas vid otämda naturkrafter och allegorisera starka böjelser, drifter och ytterligheter, även om dessa medföra barbari och förstörelse. En Attila eller en av trettioåriga krigets mest bloddrypande kroatanförare skulle måhända kunna berömmas av samma mun, som nämner Karl XII en missdådare. Hjälper icke annat, kalla vi honom rå, ehuru han vid sidan av en Bismarck skulle förefalla som en sann kavaljer och en idealist av renaste vatten. Vi kunna icke reda oss med honom utan att giva honom en alldeles särskild undantagsställning. Vi sakföra honom icke efter lagar, som i överseende eller stränghet likna de vanliga, utan vi stifta ett provisorium enkom för honom.

Med sin undantagsställning, sin ytterlighet, som ömsom tjusar och ömsom väcker den häftigaste sedliga vrede, har Karl XII inom hela världslitteraturen bara en sidobild och det är på samma gång hans yttersta motsättning, nämligen Don Juan. Han blir i folkfantasien en lika oöverträfflig allegori för allt det äventyrligt svenska, som den spanske kvinnokrigaren för det sydländska, och med skäl kan man därför kalla honom Nordens Don Juan.

Dock är han även därvidlag en motsättning till Don Juan, att han är fullständigt omusikalisk. Han är omusikalisk i hela sitt sätt att tänka, tala, handla och kläda sig. Utan att besinna hur *varje* ytterlighet bor vägg om vägg med sin egen parodi

brukar man tycka sig obeskrivligt fyndig då man för hundrade gången liknar Karl XII vid Don Quixote, men det funnes ett annat långt säkrare sätt att göra honom löjlig. Det vore att låta honom uppträda i en opera. En sjungande Karl XII det är den rätta parodien och för var gång han sjungande öppnade munnen, skulle publiken ligga fyrdubbel av skratt. Vare sig Karl XII uppträdde som tenor, bariton eller bas vore han lika skoningslöst förlorad. På sin höjd skulle han med räddat allvar kunnat uppträda som talande deus ex machina i en operett, där Grothusen och turkarna skötte musiken. Tragiken i Karl XII:s personlighet och öde är nämligen mindre romantisk än antik och icke musikalisk utan skulptural. Den nutida hävdateckningen har visserligen flyttat tragiken ända i hans eget sinnes sammanfogning och därmed också förhöjt och förstorat den, men vi få vakta oss att låta honom lämna några lyriska eller psykologiska bekännelser. Den inre tragiken är hos honom för litet medveten att kallas romantisk. Vi känna långt mer om den än han själv. Hans hår grånar, han ligger sömnlös om natten, han överraskas försjunken i djupaste förtvivlan, men denna förtvivlan, bräddad med harm och blygsel och omättad trängtan efter kämpaära, har intet inåtvänt öga. Hon stirrar hela tiden utåt efter nya möjligheter alldeles sådan som hon satt på klipporna vid Termopyle. Toner kunna därför icke tolka Karl XII och endast undantagsvis kan anlitandet av ett romantiskt medel underlätta vår egen mottaglighet, när det gäller att uppfatta hans

karaktär. Däremot har man fullständigt missförstått både honom och teatern, när man förmenat, att han icke skulle lämpa sig för ett skådespel. I själva verket är icke mången svensk konung därtill lika ägnad som just han, ty såväl han själv som hela hans skara är alltigenom dramatisk. Man har onödigt ängslats över frånvaron av någon mer eller mindre betydelselös kärleksförbindelse, men den av olyckor överfyllda kärlekshistorien i hans liv är hans förhållande till Sverige och svenskarna. Man har vidare fruktat den ständiga omsättningen av bipersoner. Liksom kvinnorna inför Don Juan, så tåga krigarna snabbt förbi Karl XII och försvinna — på ett par nätter i Ukraina ett tusen och tre. Den egentliga svårigheten ligger dock just i hans obenägenhet för att blotta sig i ord. Givetvis måste han även på scenen långa stunder sitta tyst och låta de andras samtal föra dramat vidare. Detta kan dock lämna tillfälle till nya uppslag i själva behandlingen och just därigenom att den historiska kritiken ryckt tragiken in i hans egen karaktär, så att han icke längre är blott och bart en bältespännare i en yttre strid, vinner den dubbelkänsla, som han ingiver, först sin rätta styrka.

Ett tragiskt problem omfattar en tvekamp mellan olika rättskrav, som te sig så starka att det ligger utom mänsklig rättfärdighet att fullständigt kunna tillbakavisa någondera. Icke blott den blodröda tråd, som olyckornas logik spinner genom det tragiska, är omöjlig att slita, utan även angående det slutliga sedliga bedömandet kunna vi

icke hinna längre än till ett dystert spörjande. Detta väcker medkänsla eller rent av hängiven beundran för den tragiske hjälten men också ett nyfiket begrundande, ett sökande efter en möjlig lösning, ehuru en sådan icke står att finna. Det tragiska problemet är alltså olösligt inför människor, och därav kommer först och sist den allmänna villervallan vid granskandet av Karl XII, den ständiga tvedräkten mellan beundran å ena sidan och sedliga anspråk å den andra. Vore en lösning någonsin möjlig skulle det betyda, att han icke vore verkligt tragisk, men vi behöva icke frukta. Vad är i djupaste klassiska mening tragiskt om ej den strid mellan personliga och allmänna rättskrav, som inför oss fyller hans liv! Han finner sig lömskt överfallen och snärjd. Han kan icke se bort från den enda tanken att han måste återtaga vad våldet sliter ur hans händer. De försiktiga och de tröttnande ropa på fredsslut, men han kan icke förbise att fienderna vid första lägenhet åter skola kasta sig över honom, så framt han icke slår dem till marken för långa tider. Det är icke han som byggt det svenska storväldet, men ramlar det över ända, blir det han, som får skammen, och ju mer äran viker undan, dess mer blir ärelystnaden hans allt uppslukande passion. På så sätt upptager han i sin person också hela sitt folks rättskrav och tragedien breder sin vinge över millioner. I grunden är han dock endast en svag människa, liksom varje annan dödlig, och ju ärligare vi se hans mänskliga ofullkomlighet i ögat, dess mäktigare reser han sig i det stora till

en nationalhjälte, som även däri skiljer sig från andra, att han icke är blott och bart en saga, utan en verklighet från i går. Det bästa sättet att förstå Karl XII är att hata honom och gå honom in på livet för att sticka ned honom... Efter några veckor rider du bland han drabanter! Sällan har folkfantasien besuttit en vackrare bild av en hjälte, än den segrande nygling, som drager ut mot moskoviten, och som snart sagt vart bondbarn i vårt land skall känna igen på det eländigaste träsnitt. Sällan har dock ett tragiskt öde så obarmhärtigt handskats med den trotsande och prövat att med hjälplöshet och armod slunga honom så djupt ned, ända mot det löjliga. Han älskar rättvisa, han älskar frimodighet och föraktar ränker och köpenskap, men allt det sam han mest avskyr tassar beständigt i hans spår som en hungrig ulv. Han stiger som en flamma, men mörkret kastar sig över honom och kramar honom från alla sidor ända till dess ingen längre kan urskilja om det är lågan eller skuggan, som för hans svärd. Hans folks och hans egna rättskrav tappa varandras händer och rusa mot varandra med stela ögon, och han dör en mörk natt liksom en förolyckad och från ljusets boningar utstött gudomlighet.

Också hans död har mött dramatiska betänkligheter, emedan man helst skulle ha önskat sig ett trovärdigt historiskt signalement på någon teaterbov, som kunde ses från raderna i det spännande ögonblick, då han fyrar av skottet. Detta kan dock endast bero på ett underkänande av vad verkligheten här redan hade att bjuda. Krigar-

döden brukar genom sin plötslighet merendels synas alltför mycket orsakad av tillfälligheter att icke ha en rent antitragisk verkan. Karl XII:s död bildar ett ganska säreget undantag. Redan tidigt utmanar han döden och, länge förutsagd och väntad av hans följeslagare, infinner sig denna i hans ödes kvällskymning, alldeles som guvernörens vålnad efter mottagen inbjudning stiger över Don Juans tröskel. Döden blir på så sätt en verklig faktor i handlingen. Karl XII faller icke för en enstaka och underordnad människas köpta vilja utan liksom kringvärvd och övermannad av allt det, med vilket han efter hand råkat i kamp. Hans timglas är utrunnet. Han stupar med ett drag av nödvändighet, som kunde i den stunden intet annat ske. Den gåta, som sveper sin slöja om dödsögonblicket, fördjupar detta endast dubbelt, så att man måste fröjda sig åt gåtan och frukta att hon någonsin skall vinna full lösning.

Själv läste han i Benders kungshus flera av de franska tragedier, till vilka sedermera Napoleon lyssnade ännu i sin fångenskap, och i stället att fåfängt tvista om huruvida Karl XII må nämnas ond eller god skall Sverige en dag bevittna hur hans enkla stenkista bekransas av kommande tragöder.

Inbillningens logik.

Ur brev från en tecknare till en språklärare.

Därför att jag talar om inbillningen, skall du möjligen kalla åskådningssättet estetiskt. Jag förstår ej till fyllest detta utländska adjektiv, ty det har aldrig lyckats mig att giva det någon allvarligare innebörd. Jag föreställer mig, att jag ser tillvaron med ungefär samma ögon som — låt oss säga Wallenstein. Frånse blott vad tid och öden olikfärgat! Ärelystnad, inbundenhet, en till smärta uppflammande inbillning, tro på aningar och spådomar — allt detta återfinner jag förenat hos mig själv. Ingen tillfredsställelse kan vara fullkomligare än den att som han få tömma sin inbillning och förmåga i genomgripande handlingar, ingen plåga i längden mer nedböjande än den att se varje sådan önskan omöjliggjord. Då springer inbillningens säkerhetsventil, och av den utströmmande eldfloden gjutas diktens och konstens stelnade bilder. Sysslandet härmed kan giva färdighet, liksom man kan lära sig att föra en trupp valloner, men varken

det ena yrket eller det andra kan ändra inbillningens grundväsen.

Emellertid är det just om förhållandet mellan inbillningen och dessa stelnade bilder som jag i dag vill orda. Det synes mig att det mesta, som skrives i detta ämne, uttalas från åskådarens och granskarens ståndpunkt och blott föga från själva den danande inbillningsmänniskans.

Du har skickat mig ett stålstick efter den stora målningen »Dödsriket», vilken där borta i staden vid Seinen i så hög grad väckt din beundran. Halva tavlan utfylles av den strålflod, i vilken Kristus nedstiger till skuggorna, och hållande sig fast vid hans kläder söka de vägen tillbaka upp mot livet. Hans rödkindade ansikte har lika litet något av michelagniolisk imperator som av andeväsen, och man känner, att denna figur icke är en inbillningsskapelse. Vad som icke uppstår ur inbillning, går icke heller till inbillning. Hela min uppmärksamhet samlar sig kring tavlans andra hälft, där de drastiskt målade härskarorna av döda med stela ögon och vidöppna munnar sökande tränga sig mot ljuset som fiskarna i ett akvarium mot glasrutan. Vilken oförgätlig syn av dödens hela hjälplöshet och elände! De dödas vanmäktiga trängtan mot livets ljus är tavlans kärna av inbillning, men just därigenom, att konstnären med dunder och brak samtidigt låter denna längtan tillfredsställas, bryter han tragikens udd och sviker sin egen inbillning. Tavlans ena hälft med sin kristusfigur neutraliserar den andra, liksom »ett gott slut» skulle utplåna intrycket av ett sorgespel.

Av denna grund efterlämnar icke heller tavlan något bestämt och helt intryck. I striden mellan tavlans båda hälfter får dödsriket övermakten, och varför? Emedan konstnären där är sann mot sin egen inbillning, emedan han verklighetstroget målar den impression döden giver honom och hans samtid. I sin Kristus är han däremot konstruktiv och har ej annat att giva än en mansgestalt omgiven av emblem. Vore han verkligt religiöst troende, skulle icke hans inbillnings öga ha sett så torrt på återuppväckaren men så flammande på dödssömnen och förintelsen. Jag bestrider ingen rätten att tro, blott rätten att låtsas det. Du berättar mig, att du gjort den unge konstnärens bekantskap och att han är en elegant parisisk världsman med skeptiskt och tämligen raffinerat lynne samt att han för tillfället är sysselsatt med förarbetet till ett — backuståg. Jag fattar gott hans behov av att röra sig med olika och stridiga sinnebilder; men näppeligen torde han själv tänka sig en sådan upplösning av dödens tragik, som den framställda, och en panteistisk hänsyftning på krafternas odödlighet kan inbillningen blott ansträngt sammanlänka med kärlekens symbol. Den nutida konsten har med all logik i Kristus sökt en social sinnebild för broderskapet och den förföljda sanningen. Kristus har till icke ringa del blivit en bärare av mycket, som dina farföräldrar helst förkroppsligade i gestalter från Rom och Hellas. Hans verkningsfält har blivit livet mer än döden. Sådan du beskriver den världslige konstnären kunna vi icke antaga, att

målningen till alla delar är ett logiskt resultat av hans inbillning. Den kan äga stämningsögonblickets tanklöshet, den kan vara påverkad av en dikt; men hade den varit ett äktfött barn av personlig inbillning, torde vi ha fått söka upphovsmannen i en munk eller en präst eller över huvud taget bland verkligt troende, inom vilkas inbillning lärans bokstav är brusande liv. Skulle icke din väns målning ha fått ett helt annat djup av filosofiskt allvar, skulle icke hans färger ha flödat än bredare, om han varit naturalist gent emot sin egen inbillning, om han låtit de döda, oförmögna och längtande, från botten av en hålväg stirra upp mot en otillgänglig bergås, där livet skred fram ovan deras huvud, medan de endast hörde de svängande klockorna och ungdomens lekar? Han hade kunnat försinnliga livet med ett enda människopar, en man och en kvinna, med en vilsekommen fjäril eller fågel, en över avgrunden lutad rosenbuske, en strimma av grönska och morgonsol.

Låt oss emellertid icke dröja vid detta enstaka fall. Det finns en inbillningens naturalism och logik, en verklighetstrohet mot egna föreställningar, som ingen kränker ostraffat, om också samtiden är för karaktärslös att märka det. Inbillningen är en lika omedgörlig logiker som tanken, men hennes proposition är sinnebilden. Den ringaktning, varmed redan Sokrates begycklade »estetiska» skapelser, skall fortleva så länge diktare och konstnärer icke tillägna sig den andens hållning och rykt, vilken förbjuder människan att säga annat

än vad hon verkligen menar. Denna behärskning tillhör varje helgjuten individualitet. En sinnebild utan kärna är det grundaste av allt grunt, och den bibliska dräkten besticker blott den ytlige. Väl har inbillningens i botten djupa och allvarliga mångguddyrkan långt före oss lockat människorna att leka med mytologiska bilder, men lek förblir lek, och rococogudar eller atleter från Valhall nedstego icke till poeten eller tecknaren med samma anspråk som den nutida konstens förkroppsligade evighetsmakter. Människorna vande sig tidigt att fordra tankens logik, men de ha ännu icke lärt sig att också begära inbillningens. Likväl äro konstnärerna icke längre halvbildade vagabonder, såsom ofta förr, och deras regnbågslek med former och sinnebilder är ej längre upprunnen ur naivitet utan ur kunskap och skepsis. Men en skeptiker målar en religiös scen ironiskt eller också profant som Renan, eller också omgestaltar han den och fyller nytt vin på gamla säckar. Konstnärerna måste vara tillräckligt mycket filosofer att icke för uppnåendet av »effekt» offra det logiska sammanhanget mellan bilden och sin egen världsåskådning.

Det har alltid funnits två slag av konst: inbillningsnaturalisternas och formalisternas. Den förra är endast inbillningens säkerhetsventil och ett medium, ett transfusionsrör, vars mer eller mindre prydliga utseende är likgiltigt. Denna konst är det förtroligaste aktstycke om mänskligt själliv, som ett århundrade lämnar i arv, men den är otillgänglig och dunkel för dem, som själva sakna

inbillning. Det andra slaget av konst är en värld för sig, som hopletar alla det förra slagets tekniska resultat och erfarenheter och bygger av dessa sina tempel. Där är lek och tanklöshet men framför allt uppövad skicklighet, och liksom Cellini obekymrad om all jordens filosofi uthamrade prydliga gudar och gudinnor i guld och silver, så förvandlar denna konst alla inbillningens sinnebilder till blott och bart prydnadsföremål. En formalistisk dikt måste läsas, åhöras eller rad för rad upprepas i minnet för att kunna njutas; den inbillningsnaturalistiska dikten däremot kvarlämnar en syn- eller känslostämning, till vilken man kan återvända även långt efteråt, när själva ordalydelsen fallit i glömska. Båda dessa arter av konst likna två hopslingrade träd, vilkas grenar knyta sig om varandra och vilkas frukter sammanblandas på marken. Våra största diktare och konstnärer ha gång på gång genom sin tillkämpade skicklighet lockats att plocka många frukter under det oäkta trädet, och ingenting väcker en sorgmodigare ringaktning för diktning och konst än den beständiga upptäckten av dessa granna sodomsäpplen mitt bland det yppersta och mest uppskattade. Vem som helst, som fört penna eller pensel, vet av erfarenhet, att de formella charlatanerierna alltid mottagas med jubel och beteckna vägen till berömmelse, ty de kräva icke inbillningskraft för att fattas utan blott och bart det vida allmännare formsinnet. Ju mer oförbehållsamt inbillningen kastar sin slöja, dess mer främmande och underlig skall hon synas alla utom de få, hos vilka hon händelsevis möter

släktskap, och jag kan ej värja mig för den misstanken, att det djupast diktade, helst när det stammar från tider, vilkas känslor buro en annan färg än våra, blir förbisett, och att många verk, som vi särskilt beundra, egentligen endast är en av diktens eller konstens tommaste och lättfattligaste paradmarscher. Det enda som i någon grad skulle tala för motsatsen, när det gäller äldre skapelser, är de synnerligen gynnsamma förhållanden, under vilka de ålderdomliga konstverken träda betraktaren till mötes. Den mörknade färgen eller det urmodiga språket hindrar honom nämligen att splittra intrycket med de dumma och löjliga detaljgranskningar av tekniken, vartill han alltid tror sig inbjuden av ett modernt arbete. De ålderdomliga konstverken bli på ett helt annat sätt än de moderna uteslutande det inbillningsmedium, som all diktskapelse bör vara.

Jag liknade nyss de båda arterna av konst vid två träd, och det må bli enhetssträvarnas sak att fatta spaden och söka en gemensam rot. För mig finns en sådan icke till, och gemenskapen inskränker sig därtill, att båda alltid stå bredvid varandra, liksom rikedomen och nöden, och att frukterna äro förvillande lika.

*

Du frågar mig, om det finns någon poet eller konstnär, som jag sätter över alla andra. Du vill, att jag som en ung flicka skall bikta en hjärtehemlighet. Nåväl, jag har en stor kärlek. Det

är poeten Ignotus. Det är ingen poet för dig, min gamle hedersvän. Du vet, hur högt jag skattar dig, men någon inbillningsmänniska är du icke. Du är en mästare i franska. Du har sinne för formen, för medlet. Därför tjusas du också mest av det påtagliga och formella. För en dikt, som vill överföra inbillningskraft, har du ingen mottaglighet. De många genvägar, som den öppnar utan sirligt präntade vägvisartavlor, upptäcker du icke. Du ser blott dunkla snår. Litteraturen intresserar dig mer för språkets skull än för innehållets. Språket är för dig ej nyckeln utan själva tempelcellan. Poetens rimflätning, stavning, interpunktering, målarens penselföring, pianistens taktfasthet och säkra anslag — allt detta är för människor med ditt lynne det väsentligaste. De knuffas i konsertsalen för att höra virtuosen, ehuru de bjudna styckenas innehåll av inbillning och känsla är vida åtkomligare vid ett mindre konstlärt föredrag hemma i en skymningsstund och av en hand, som ej lockar uppmärksamheten från detta innehåll till utförandets bravur. Dessa människor veta, hur allt skall utföras, men ingenting om hur det skall njutas. Paris är deras självskrivna Kanaan, liksom ditt, och de känna ingenting om poeten Ignotus.

Du är road av teatern, ty du behöver ett konkret åskådningsmaterial. Teatern är dock ingalunda de stora diktarnas rätta forum. Deras dramer äro skrivna för den tysta kammaren, och på scenen drunkna de djupast kända och tänkta replikerna i handlingens buller Vad som i en be-

rättelse eller lyrisk dikt kan bli överväldigande allvar, stöter inbillningen från scenen, där allt förvandlas till kulisser, till gestikulerande och rytande och till noga beräknade knalleffekter. Teaterstycket är av alla diktens skapelser den mest konstruktiva, och det bestående i Hamlet är ej det dramatiska utan det lyriska. Också är det ett förtroendeväckande drag hos svenskarna, att de sakna dramatik. Teatern tillhör skådespelaren. Han är scenens diktare och publiken är i sin goda rätt, när hon lägger alla sina blommor för hans fot och i den stunden glömmer författaren. Inbillningen förlorar emellertid sin kraft i samma stund hon förverkligas, och skådespelaren har som konstnär den svåra ställningen, att han kommer verkligheten både för nära och för fjärran, att ett helt intryck någonsin skulle kunna åvägabringas.

Poeten Ignotus skrev icke för teatern. Lyriken, den spekulativa filosofien och historieskrivningen voro för honom det yppersta. Däremot skrev han många dramatiska dikter. Om han hade läst Ibsens dramer, korrekt byggda som propositioner i Evklides, skulle de icke ha bedårat honom. Och låt oss nu gå vidare! Hade han blivit spord om Heine, skulle han ha svarat med att fatta saxen och klippa itu ett papper och säga: På det sättet delar jag honom i två hälfter. Den ena hälften är Buch der Lieder och skicklighet och attityder. Den hälften är också därför den populäraste. Den andra hälften är hans kvickhet, och den beundrar jag. — Dock vet jag icke med visshet, om poeten Ignotus någonsin läst Heine. Jag förstår. Du tror

dig ihågkomma, att han var senromare. Men frågan är dunkel. Måhända levde han i mitten av fjortonhundratalet. Likväl är jag ej fullt säker på, att han icke just i detta nu håller på att knäppa av sig skorna och gå till sängs. Ibland mitt i ett sällskap eller i trängseln på ett torg eller när jag träffar en skygg och utskrattad rimmare, som kallas misslyckad, kan jag studsa och taga mig för pannan och tänka: Vem är den mannen där borta? Kanske är det poeten Ignotus! — En afton förliden vecka såg jag en äldre torftigt klädd man, som stod orörlig och stirrade under en gaslykta. Jag såg icke hans ansikte, men hans grå hår, hans böjda och ändå spänstiga gestalt. Det är poeten Ignotus, tänkte jag och tvärstannade, men han ryckte till, liksom väckt av en smärtsam hågkomst, och allt djupare framåtlutad försvann han i dimman. Måhända dock att poeten Ignotus länge sedan är död. Så vill jag nästan helst tro. Jag vet blott att någonstädes och i något sekel har han levat, han, mitt stolta lejon, som jag skulle velat vattna med mitt hjärteblod, om han törstat, och vid vilkens pall jag skulle suttit ödmjukt som en träl. Jag vet också ungefär, hur han såg ut. Under sin stormiga och äventyrliga ungdom hade han fått det ena ögat utslaget, och hans dräkt förrådde en strävan efter finhet och smak under armodets slitna och nedfläckade kläder. Ordet artist innebar för honom allt skrattretande och ihåligt, som kunde tänkas, och han lät aldrig kalla sig annat än herr kontrollören efter den lilla syssla, som han innehade. Hans enögda ansikte var skarpt och skrynk-

ligt, och han talade besvärat och sökande. Lika litet som du har jag läst en rad av honom, men jag vet, att han var en inbillningsnaturalist. Kanske är allt, som han skrivit, redan aska i ugnen, redan utslätat som en teckning i sanden. Eller i vilket gammalt herrgårdsarkiv, i vilket slott, vilket riksbibliotek ligga de glömda och gulnade blad, som bära hans skrift? Vem skall finna dem, och vem skall förstå dem? Säkert skulle jag icke själv kunna följa honom. Säkert skulle jag likgiltigt vända mig till annat och hans rader synas mig underliga och skumma. Det behövs blott, att någon är djupare begåvad än du själv, och det skall vara dig svårt att fatta honom. Det behövs blott, att en ensam människa är oändligt mycket djupare begåvad än alla hennes övriga samtida — och ingen skall förstå henne.

Med vilka anspråksfulla krav på lättfattlighet skulle icke jag och du och alla de andra genomögna poeten Ignotus' papper! Vetenskapen har tilltvungit sig rättigheten att av läsaren fordra eftertanke och insikter. Kant har lov att ligga svårförstådd. Men angående diktning och konst tilltror sig vilken lekman som helst att tvärsäkert kunna uttala riktigare omdömen än själva utövarna, som besitta ett livs erfarenhet. Om en vetenskaplig avhandling säger lekmannen ödmjukt: Den är för lärd för mig. Om ett konstverk säger han däremot: Jag förstår det ej, därför är det dåligt. — Den allmänna föreställningen, att vem som helst kan bedöma konst, vilar emellertid på det dunkla medvetandet att konsten står utom

kunskapen och tillhör inbillningen. Och vem inbillar sig icke vara en inbillningsmänniska? De dagliga tidningskritikerna söka vanligen bedöma konsten med hjälp av kunskapen, och därför blir hos dem vart ord en löjlighet. När det gäller konst, är inbillningsmänniskan den enda fackmannen och den enda auktoriteten. Alla andra stå utom frågan. Alla andra se blott medlet. De granska logiken i verkets yttre byggnad men förbise det logiska sammanhanget mellan verket och diktarens sätt att inbilla sig, vilket kan slå sönder den yttre konstruktionen i tusen spillror. Ej heller förstå de inbillningens genvägar och antydningar utan möta där endast dunkel. Det djupast sedda blir blott dunkelt skönjt och kan blott dunkelt sägas. I annat fall förfalskas det. Ensamt det ytliga är klart. Den som kallar de grekiska sorgespelens körer klara, han har helt enkelt aldrig läst dem, och den, som finner Goethes metafysiska dikter klara, han är diktare själv.

Inbillningen bygger följriktigt efter samma lagar som verkligheten, fast snabbare och våldsammare, och vidgas på så sätt till den fjärrsyn, som varken begränsas av tid eller rum. Räck henne ett ämne, och det skall i hennes sköte växa och utformas på samma sätt som i den yttre verklighetens. Om en sagoberättare skildrar tegelhus, som hänga upp och ned från skyarna, begår han våld mot inbillningen, antingen det nu sker av oförstånd eller på lek. Vi kunna tvinga inbillningen att giva en bild av detta upp- och nedvända tegelhus alldeles som verkligheten kan visa oss

samma skådespel i en hägring, men så snart vi hinna att på allvar giva sagoberättarens skildring full inbillningsrealitet begynna vi också frukta att tegelstenarna skola brista i sär och falla. Onatur finnes lika litet inom inbillningen som utom henne, men det finnes människor, som icke bekymra sig om någon inbillningsnaturalism och som därför icke närma sig henne med tillräcklig varsamhet. Vidare råkar hon titt och ofta i delo med de konstnärliga formerna. Hur skulle inbillningen utan skada kunna inpressas i former, som icke ens den trögare yttre verkligheten gitter bära? Poeten Ignotus tröttnade aldrig att begyckla det föråldrade och oegentliga sönderdelandet av versen i vissa lika strofer och ett visst antal versfötter. I stället satte han sina verser i lära hos den långt högre utvecklade musiken, som smidigt och böjligt smyger sig kring innehållet. Vad skulle du kalla en opera, som från ouvertyren till finalen gick i tre fjärdedels takt och lät tenoren valsa genom kärleksarian, valsa i begravningsarian och valsa och valsa ända till dess han omsider utandades sin sista valsande suck? Emellertid har vanan lärt dig att icke draga på munnen -- om icke till en gäspning — när du sida efter sida ser en versens hjälte vandra på jamber, dansa på jamber, sitta på jamber, somna och begravas på jamber och omsider äntligen på jamber falla till mull. Rimmet, detta musikaliska sirat, som var rad brukar släpa efter sig, liksom skallerormen sin skramla, begagnade han endast här och var som en tillfällig, av innehållet påfordrad förhöjning och tillspets-

ning. All slags bravur och konstskicklig komposition voro honom förhatliga, och han saknade allt intresse för kritiker och litterära kannstöperier. Till och med litteraturhistorien syntes honom endast en skolastisk yttre granskning av inbillningens hävder. Icke heller kande han skriva om det, som omgav honom. Allting behövde först omstöpas till inbillning och hågkomster, och skulle han uppteckna en reseskildring kunde han det först fem eller sex år efter själva resan. Inbillningen glödgas aldrig så våldsamt av det, vilket du äger, som av det, vilket du umbär. Därför bli svårmodets söner så ofta gycklare eller Backussångare. Därför skall du aldrig så kunna besjunga det sköna som i en eländig koja. Vinn Kroisos' palats, och dina sånger om det sköna tystna. Du skall i stället sjunga om kojorna. Poeten Ignotus älskade det sköna på samma sätt som han såg det älskat och eftersträvat av all världen omkring honom. När hans inbillning smyckade sig med sitt drottningdiadem, tänkte han småskrattande på de australiska kragfåglarna, som under kärlekens sångarkamp uppföra små lövsalar, prydda med musselskal och bjärta fjädrar, eller han tänkte på vattenödlorna i dammen, vilkas kammar uppflammade i rosenrött. Han tänkte på snöflingornas geometriskt prydliga mönster, som påminde om glödritningarna på lapparnas husgeråd, och på de assyriskt eller mexikanskt ciselerade pollenkorn, vilka liknade de bucklor av guld, som han drömt att en gång få skänka sin trolovade till örhängen.

Poeten Ignotus älskade, som redan är berättat,

att filosofera, men icke medelst abstrakt tänkande utan genom att samvetsgrant lyssna till inbillningens logik.

— Det är en ny filosofi som en gång skall få sitt system, brukade han säga, när han som en godmodigt spörjande och frågande Sokrates någon afton satt bland förtrogna vänner. — Konstens filosofi är ännu alldeles icke skriven. Mycket som framträtt under det namnet är stort och djupsinnigt, men betraktar frågan utifrån ur det abstrakta tänkandets synpunkt. Konstens filosofi det är läran om inbillningens logik.

— Nåväl, Ignotus, sporde honom vid ett sadant tillfälle en ung man, som satt vid hans vänstra sida, och räckte honom ett vitt papper och ett kol. — Jag vill här i trogen överensstämmelse med min inbillning teckna en bild av världsalltet. Vore icke en ålderstigen, grubblande kvinna den rätta sinnebilden?

— Antingen ser du en inbillningssyn och då kan du ej känna dig tveksam eller också ser du den icke, svarade poeten Ignotus med glittrande skälmaktighet i blicken och fattade själv kolet. Jag är en klen tecknare, men med hjälp av förklarande ord skall du måhända någorlunda förstå mig. Jag bekänner, att när min inbillning öppnar sitt fönster mot världsalltet, ser jag att börja med helt naturligt en rymd, men jag ser ingenting av din ålderstigna kvinna. Hon måste, så att säga, vara inbillning i överflyttad bemärkelse, en allegorisk tankekonstruktion. Skall du icke också sätta henne en fröpåse i handen för att beteckna ett enhetligt

urämne? Inför inbillningen kan emellertid aldrig mångfalden förklaras ur enheten, utan blott och bart ur en evigt existerande mångfald, talet 713 aldrig ur det ensamma talet 1. Hon betraktar icke det existerande som en cirkel kring en och samma medelpunkt, utan som en punkt, i vilken radierna mötas från ett oändligt tal av cirklar, som summan av en evig växelverkan mellan gruppvis sammanflockade, i oändlighet delbara delar. Hon är mångguddyrkerska.

Vännerna hade nu ställt sig i en trång krets om hans stol, och under det att han begynte teckna en mängd små figurer längst uppe i papperets ena hörn, fortsatte han att tala.

— Nämn mig en religion, som icke bestyrkt inbillningens obenägenhet för enhetsbegreppet! Ett jämförelsevis ogrumlat enguddyrkande har väl näppeligen påträffats annat än hos primitiva folk i öknen. Mulnade himmelen, reste sig hemska skogar med bullrande floder, och omvärvdes människan av tusen olika behov, tusen olika strävanden, tusen frestelser, förbrytelser och nöjen, då knäföll hon icke heller för en enda gud utan för många. Alla de gamla kulturfolken voro mångguddyrkare, och Rom blev slutligen ett gästhus för alla den kända världens gudar. Kristendomens, buddhismens, mohammedanismens och vår egen tids reduktion av det hela måste jämställas med den sociala och politiska omvälvning, som förr eller senare träffar en övermogen odling och därvid söker att återföra allt till mer primitiva former, till en ny början. Skola vi därför vid en

tillbakablick, påverkade av det närvarande och tillfälliga, giva en högre auktoritet åt nyodlingsarbetet än åt själva blomstringen? Så snart kristendomen steg upp från folket till en kulturreligion, krävde inbillningen det praktiskt oundgängliga sönderdelande av gudsbegreppet, vid vilket teologien än i dag fasthåller. Ju rikare inbillningen kan binda det ofattliga i sinnebildernas marmor, dess modigare kan hon stiga det nära. En inbillning utan sinnebilder är som en bank utan gångbart mynt. Vägrar emellertid inbillningen att mottaga en erbjuden sinnebild, då vaknar hos mig den gissningen, att det myntet icke besitter den rätta, fylliga guldklangen. Som en förbränd hed trängtar efter sommarregn, så längtar jorden efter en djup, allt omfattande världsreligion. Hur skola vi dock våga hoppas på en sådan, om icke inbillning och tanke i äntligt samförstånd finna en rymlig mötesplats, om vi icke kunna dana rörliga och varmblodiga sinnebilder, som gå in i inbillningen och bli levande?

Över hela papperet tecknade han rader av eldslågor och små och stora väsen, som tycktes tåga förbi i oändlighet utan begynnelse och slut, så att papperet endast liknade ett inramande fönster. Somliga väsen voro grinande och fula, men andra sköna och somliga fylkade sig till stora krigshärar med standar och hornblåsare.

— Se här! sade han och fingrarna darrade av iver och oro. Här fladdrar Klorets gröngula fana likt Mohammeds solblekta banér bortom Syrets vita turbaner. Brom-skaran rycker fram som en

brun och illaluktande hop av jakuter. Jod-bataljonen ställer sig med sina violblå hjälmkammar i bakhåll på en askhög av förbrända havsväxter, men Kaliet stiger ned i vattnet och delar det liksom Israels barn och skjuter Vätes segel och vimplar i brand. Från alla sidor blänka nya företeelser och de övervunna skarorna göras till vasaller och avväpnas på stället. Det är ett kaos av motsättningar. Med vilken krigarfröjd fortsätta de ej att drabba samman ända uppe i människans mest förandligade tankar. Varje människa, varje folk är en församling av otaliga sådana stridslystna grupper av motsättningar, men därigenom att de starkaste bland dessa, de egentliga regentfamiljerna, så småningom ordna sig i härar och tillkämpa sig övermakt, måste de nå sitt mål att kunna efter hand dana en världsvilja, även om en sådan icke förefunnits av evighet... På detta sätt ter sig världsalltet för min inbillning.

När poeten Ignotus reste sig från papperet, var länge sedan hans glättighet försvunnen och bemödandet att utan något förvanskande stiga inbillningen nära för att på så sätt giva en försinnligad bild av sanningen lägrade den vildaste angest över hans sinne. Han visste att detta bemödande var hans uppgift som konstnär, men svårigheterna kvävde honom med misströstan. Efter dylika frispråkiga stunder sökte han därför alltid brådstört ensamheten och han blygdes över vännernas beröm, ty ingenting stod då klarare för hans öga än hans egen oförmåga. Det syntes honom att livet var ett berg, där andra segrande

klättrade uppåt, men där han själv hopplöst blev stående i en fåra med rinnande sand, och bittert kallade han sig en obegåvad stackare.

När dock efter lång tvekan poeten Ignotus första gången begynte uppläsa sina dikter i ett stort och lysande sällskap av stadens mest begåvade män och kvinnor, brusto alla i ett skallande gapskratt, som icke ens deras undseende och medlidande förmådde mildra. De hade väntat sig en platonisk kärlek till riddare eller också till herdar och herdinnor. Kanhända också att det var åhörare från våra dagar, dina och mina bekanta, kanske till och med att du och jag voro med. I så fall hoppades åhörarna en lika platonisk kärlek till bondbassar eller också en historisk maskerad, där det snillrika egentligen skulle visa sig däri, att nutiden sade: fröken, jag är en skolyngling! — empiren däremot: mamsell, jag är en skolgosse! — rococcon: mademoiselle, je suis un ecolier! — och äldre tider: stolts jungfru, jag är en scholaris! — — Historiska stilar äro en kunskapssak och imponera därför på inbillningsfattiga människor samt roa genom skickligheten. Poeten Ignotus talade aldrig i historiska stilar. Hade åhörarna icke suttit på lur efter välbekanta rim och vändningar, skulle de ha märkt, att hans dikt hade eldslågans obestämda skönhet, att hans bilder voro en fatamorgana, en ljusreflex av jordiska verkligheter. En stark känsla eller en skarpsinnig tanke väger alltid mellan högtidligaste allvar och löje, och detta gav hans diktning natursanningens oro. Till råga på olyckan var han kontrollör och täm-

ligen högdragen, så att åhörarna icke kunde invagga sig i den behagliga sinnesstämningen, att de voro hans beskyddare. Icke heller kunde han tvinga sin inbillning att samla sig i de gängse sinnebilderna, kristna eller hedna, som åhörarna kände, utan han danade beständigt nya och egna. Du kunde mena, att han borde varit beredd på löjet och mottagit det med lugn. Han kände lika väl som du och jag all den tomhet, som rymmes i artistordet »succès». Den största framgången är att vinna ett folks två eller tre intelligentaste män. Men övertygelsens allvar gjorde, att han blev orimlig i sina anspråk, och papperet darrade i hans händer inför dessa åhörare, som han icke tillmätte någon domsrätt. De skrattade hela kvällen. De skrattade, när de reste sig. De skrattade i portvalvet och i vagnarna, och så länge ännu någon kunde draga sig till minnes ett citat från den allenastående uppläsningen, vart han hälsad med munterhet och handklappningar. — Är det någon, som kan en bit av Ignotus? — var länge den ständiga frågan, så snart man ville ha roligt och tröttnat vid pantlekarna. — Hade han uppläst sina snillefoster på gamla Wartburg, skulle han ha blivit hängd! — jublade den ena. — Skada att galgarna avskaffats för tidigt! — ropade de andra. Till och med tjänsteflickorna, som om morgnarna möttes i handelsboden nere vid gathörnet, satte korgarna åt sidan för att skratta och se efter honom, när han gick förbi, och han ansågs för stadens största tok. Ännu åratal efteråt för-

blev »poeten Ignotus» ett glåpord, som skolbarnen kastade varandra i ryggen som en skämd apelsin.

Han gick med sitt sår och med döden i hjärtat, och han blev allt tystare och skyggare. Han kunde icke älska människorna. Han kunde icke älska tjänaren, som skrattade åt honom bakom matbrickan, icke vännen, som skrattade honom i ansiktet. Han kunde icke älska människorna, ty han älskade rättfärdighet; han älskade det, som var för mer än människorna. Som en svart fågel byggde människoföraktet bo i hans tankar, och han föraktade till och med sina närmaste, men han hatade inga. Han kallade aldrig människorna onda, endast pratsamma stackare. Han trodde som ett barn på det goda och det var just innehållet i den hans »sång om det gudomliga», åt vilken hela staden hade brustit i gapskratt, att det onda liksom det fula i sig självt stötte alla tillbaka, att det var en hemlös och utstött bettlare på jorden, ett maktlöst intet, vilket endast genom att förkläda sig i det godas och det skönas kappa kunde smyga sig upp i härskaresätet.

Hans tankar funno snart aldrig någon vila. Han hörde forskarna säga, att människan ej förnimmer hjärnans arbete, men han trodde dem icke. När tanken var i upphetsad verksamhet, särskilt då den formade en kvickhet, såg han små rödgula och blå ljuskulor blixtsnabbt ömsa rum i hjärnan och liksom i ett kaleidoskop bilda olika geometriska mönster, men efter lagar, över vilka han själv icke kunde bestämma. Denna ljuskulornas rörelse medförde en förnimmelse av välbehag och

jubel. Inbillningssynerna däremot samlade sig i trakten av nackgropen men vållade i längden smärta och blodöverfyllnad; och även de byggdes efter lagar, över vilka han icke själv var herre. Då han i en eländig vindskupa låg på sitt yttersta och kände hur kroppens olika delar i uppror mot hans vilja erövrades av sjukdomen och förvandlades efter dennas lagar, sade han till sig själv: Detta är icke jag! Vad är då det jag, som jag burit så stolt? Det är icke ens min vilja, ty hon, liksom det jag skrivit, är blott summan av ett långt bråktal. Jag är icke ens en droppe i det oändliga utan otaliga droppar, som för ett ögonblick flutit samman. Lär mig då, att ödmjukt älska det oändliga. Men nej, jag kan det icke. Inbillningen vägrar. I stället älskar jag de par, tre människor, som i livet stått mig närmast och som jag ofta stött tillbaka. Intet i världen, intet älskar jag såsom dem, och det synes mig som skulle inga evigheter kunna överleva den kärleken. Bredvid dem är allt annat tom rök. Här råka tanke och inbillning i tvekamp, men jag tror på inbillningens fjärrsynthet. Död, död, var gömmer du då nyckeln till gåtornas gåta?

Den fattiga sköterskan bredvid sängen förstod honom icke utan höll tigande hans händer, medan ögonen brusto, och inbillningens diktare somnade bort, stammande namnen på de sina.

Sent en natt gick jag över Johannes' kyrkogård. En vindstöt rasslade i det frusna gräset på en tuva utan kors eller sten, och ovillkorligt hejdade jag mig. Där ligger poeten Ignotus! mum-

lade jag. Fullmånen stod på himmelen och det viskade och suckade omkring mig. Jag ville gå vidare, men åter och åter måste jag vända och se tillbaka på tuvan. Måhända var min ingivelse en villa. Vem kan säga det? Jag vet blott att ofta, när jag går över våra kyrkogårdar och hör suset på de glömdas gravar, saktar jag min gång och tänker: Där vilar vår store diktare, som skulle kunnat vad vi med vårt firade konstsmide aldrig förmå. Där ligger poeten Ignotus!

*

Dikter och bilder kunna sällan eller aldrig väcka min tecknarelust. De äro en redan genomtänkt tanke, en torkad blomma, en steriliserad inbillningssyn. Endast musiken med sin obestämdhet har en outtömlig förmåga att skänka mig tankar och arbetslust. Dikter och bilder väcka hos mig ingen verklig kärlek, blott ett vemod och en tungsinthet, som jag icke förmår att tolka. Obegripligt är talesättet: att leva för konsten. Jag förstår skräddaren, om han säger: jag gör byxor för att leva; men jag förstår honom icke, om han säger: jag lever för att göra byxor. Ett medel, en färdighet — är det ett mål att leva för? Jag tecknar och tecknar med min tusch och min blyerts, därför att tecknandet är mitt surrogat för livet, är inbillningens säkerhetsventil. En förnimmelse av munter lättnad bemäktigar sig mig i utförandets ögonblick. Jag blir het och upprymd och hör ett brus som av kyrkklockor. Ibland kan

jag hejda mig och säga: Är det möjligt att man ringer i kyrkan så sent på natten? Men från och med den stund teckningen är fullbordad är den för mig något förstört, en vrångbild av allt det, varur den upprunnit. Jag vill aldrig behålla några av mina bilder i mitt rum eller i min närhet. Råkar jag att påträffa dem hos någon annan, pinar det mig att finna dem så maniererade och förkonstlade och så färglösa i jämförelse med det inbillningsliv, ur vilket de föddes och som vars gravstenar de kvarstå.

Vid sidan av livet reser sig konsten som vid sidan av Vesuvius det av stelnade och svartnade lavamassor upptornade Monte Somma. Om jag ensam och mot skymningen dröjer i ett tavelgalleri, griper mig en nästan obetvingelig spökrädsla. Jag tycker mig stå i den mänskliga inbillningens katakomber, och var tavla på väggen är en fyrkantig gravplats för en livlöst förstenad eller multnande inbillningssyn. Jag tycker mig se en hel skara av drömmare, lutade och skröpliga, samlas omkring mig. Se här, viskar den ene, här ligga i bruna och spruckna färger utan glans de med ädelstenar översållade kronor och spiror, som jag velat bära! Den andre viskar: All min ungdoms kärleksyrsel ser du i denna nakna dansande kvinna. Det är blott skada, att den felteckнade handen påminner om en handske och att ansiktet har blå likringar under ögonen! Den tredje viskar: Här ser du alla mina drömmar om hemmets lycka. Här sitta min hustru och jag på fönsterkarmen med cittra och glas och med

apelsinfärgat mörknande ansikten och le och le och kunna i århundraden icke bli detta krampleende kvitt. Om du hade oss framför dig i ditt arbetsrum, skulle vårt döda leende reta dig och till sist bli dig en sådan plåga, att du flyttade oss till matsalen, det allmänna bårhuset, eller till förstugan. Men du ledsnar aldrig att nedanför klängväxterna kring ditt fönster se människorna röra sig på torget. Konsten är blott en dödsmask, ett avsomnat ögonblick, som skickligheten balsamerat och som står lik i århundraden och mer. Vilken avgrund mellan vad jag känt och vad jag åstadkommit, mellan min inbillnings rullande åskväder och dessa färgstrukna tyglappar! Du kallar dem den mänskliga inbillningens dokument. Min vän, det finns icke e t t av dem, som ej den mänskliga skickligheten till nio tiondelar har förfalskat.

Sådana ord tycker jag mig höra, när jag i skymningen står ensam i ett tavelgalleri. Ju längre jag dröjer, dess hemskare blir mitt sinne, och jag är nära att gråta. Jag går brådskande ut i det fria, och då jag stannar och ser tillbaka på muséet, synes det mig i sin stränga antika stil likna ett enda praktfullt mausoleum, kring vilket jag önskade melankoliskt susande alléer av cypresser.

Tolstoy och konsten.

I sin åstundan att med lätthet förstås av var man älskar Tolstoy att förenkla definitioner och bevis ända därhän, att de ofta ingenting förklara eller styrka. Hans tanke går gärna utefter jorden och sätter en heder i att skära vingarna. Han har mer sinne för det naiva än för det utvecklade, mer för fröet än för blomman. Han vill se grovhuggna och stadiga hörnstenar under templet men höjer endast motsträvigt ansiktet mot takresningen och tornet med de fritt jublande klockorna. Han hör till de nutidsmänniskor, som ständigt grubbla, men som icke i själva tänkandet finna en glädje, en sann gudstjänst i det evigas namn utan snarare en spilld möda, en förnimmelse av olust. Han vill att sanningen skall ligga nära till hands, så att vem som helst endast till hälften behöver öppna sitt öga för att genast skönja och igenkänna henne. Han har ingen kärleksfull blick för den världsmekanismens stora lag, som låter henne ligga förborgad, så att hon endast kan uppnås genom oerhörda ansträngningar och offer.

Ett lynne med fulltonig idealitet är merendels demokratiskt i det sociala men aristokratiskt i det

konstnärliga - jag tänker exempelvis på Viktor Rydberg — och känslan för jämvikt medför hos ett sådant lynne ett ständigt bemödande att ställa varje fråga på sitt rätta rum. Med idealitet förstår jag härvidlag icke blott medkänsla för ting utom det egna jaget utan närmare preciserat: skönhetssinne. Det finns ett moraliskt skönhetssinne, som tillika omfattar det sociala, och ett konstnärligt skönhetssinne, som tillika omfattar det konstruktiva och systematiserande. Liksom huvudet har två hjärnor och hjärtat två kamrar så fordras också båda dessa former av skönhetssinne för en fulltonig idealitet. I likhet med sina berömda föregångare i både Florenz och Athen besitter Tolstoy endast det moraliska skönhetssinnet. Det lyfter sig mäktigt och högt, men bortom gränsen gapar kaos. Med andra ord, Tolstoy är till hälften idealist och till hälften cyniker.

Detta lockar honom i hans avhandling: »Vad är konsten?» att lägga styret så långt åt ena sidan, att han mången god stund nära nog färdas rakt bort från det höga mål han vill hinna: konstens förädlande till gagn för mänskligt framåtskridande mot fullkomlighet. Med all rätt och med övertygande allvar framhäver han, att den religiösa konsten är den enda till vilken vi ha grund att känna oss i verklig tacksamhetsskuld. Frågan lyder då endast: vad är religiös konst? Därpå svarar han utan att själv veta det: jo, den världsliga! Med religion förstår han huvudsakligen endast en sedelära, vars enkla bud måste kunna fattas av den okunnigaste ryske jordbruksarbetare.

Vad han kallar religion är, med andra ord, icke religion utan dennas praktiska tillämpning på det enskilda och allmänna livet. Härav följer den förbluffande slutsatsen att en Dickens, en Dumas - och varför icke också de amerikanska humoristerna — kunna räknas som religiösa konstnärer, medan däremot de mer spekulativt anlagda och därför mer otillgängliga förkastas. Han inrymmer ingen plats åt det väsentligaste inom religionen, det ofattbara, som vi årtusen efter årtusen sökt att närma oss just genom konstens försinnligande och det icke av kärlek till det sinnliga utan därför att sinnebilden varit vårt mänskliga medel. Religionens innehåll av världsförklaring lämnar han alltså åsido. Man kan icke med grövre hand vidröra konstens ställning till det religiösa.

Det är just det tomma världsliga lekverket för sysslolösa, som snabbast förstås av alla — visor, lustspel, tokroligheter, gottköpstankar. Tillämpades Tolstoys lära skulle konsten blott än mer förflackas i stället att fördjupas. Eller förmärkte vi aldrig, att den folkligaste och mest hyllade bland konstnärer med ens fann sig ensam när han bortkastade sin glada skicklighet och vände sig till allvaret? Det skulle just uppstå en prydlig religiös konst, om hon icke finge inträngа i svårfattligare ämnen än i den för övrigt vackra berättelsen »Onkel Toms stuga» och om värdet skulle bestämmas genom en allmän omröstning bland våra jungfrur, vedkarlar och torpare — allt medan det sjuka bildade fåtalet stode blygt och tigande med hatten för ansiktet! Det är icke tu

tal om att en Dante bleve hängd. En rysk bonde skulle säkert djupare tilltalas av ett grant urstyrselstycke än av ett allvarligt drama, men det bevisar icke att »Tsarens kurir» eller »Madame Sans-Gêne» äro god, religiös konst. Om en rysk bonde ännu livligare skulle följa ett av medeltidens kristna festspel, beror det därpå att de bibliska legenderna utgöra nära nog hans enda kunskap om det förflutna. Därför att berättelsen om Josefs fala bröder och om Potifars hustru kan förstås av en rysk bonde, en neger, ett barn, förlänar Tolstoy den emellertid ett värde av god religiös konst, vilket skulle gå förlorat, så framt berättelsen rörde sig om ett ämne, som endast kunde fattas av ett bildat fåtal.

Den vackra drömmen om en konst för alla — århundradets kanske orimligaste utopi — har visserligen mången drömt men ingen förverkligat. Det är omöjligt att skapa en konst, som lika djupt tilltalar generaler och gatsopare, bärare, banvakter och vetenskapsmän. Till och med i ett land med folkbildning som vårt har jag ännu aldrig sett någon Sergel i porslin på jungfruns spegellåda och aldrig hört någon åkare sjunga Geijer eller deklamera »Svea». Det enda verkligt folkliga — och enligt Tolstoy alltså religiösa — är versen på marknadskaramellen. Ropet på folklighet är oftast ingenting annat än ett trögt och materialistiskt tidevarvs längtan efter tokrolig förströelseläsning och gemytliga bilder, och det är ingen vanära för Brahms att icke spelas på skolorgel. Därtill kommer sedan ytterligare att, om icke i Ryssland så

dock i det övriga Europa, har folket i våra dagar blivit en makt inför vilken det fordrar långt mera mod att säga sanningen än att smickra. Vad har en regent att giva? Ett blygsamt lönat ämbete och några stackars ordnar! Folket däremot, det har äran, makten och härligheten och på folkets händer går vägen till ryktet — och till eftervärlden. Vid sådana tidpunkter sker därför det undret att Prometheus vänder sig på klippan och utan att pruta på sitt trots mot Zevs också blickar nedåt med pannan rynkad. Han skulle icke vara en trotsaregud utan en lycksökaregud, om han kunde handla annorlunda. Och dock kan han icke glömma vem hans hjärta rätteligen tillhör. Folket, det är framtiden, det är leran, som han i konstnärsiver kramar allt hårdare ju otåligare han längtar att fullborda den slutliga bilden. Han smular och smeker i samma grepp.

Tolstoy är icke någon sådan skulpterande framåtsträvare. Han vill stanna tidens ur och anser att folket redan är fullkomligt sådant det är och att allt ont kommer från bildningen och det konstnärliga skönhetssinnet. Med halvt urskuldande nämner han hellenerna, emedan deras konst var folklig och i sitt förhärligande av den jordiska skönheten och lyckan sammanföll med deras religion. Vad den hellenska konstens folklighet beträffar, torde den dock näppeligen haft större omfattning än — lat oss säga — det allmänna konstintresset i nutidens Paris. Tvärtom ha såväl konstnärer som forskare väl aldrig omgivits av en större publik än just nu, ehuru det icke är deras

förtjänst, utan orsakat av den allmänna bildningens stigande. Detta ständiga vidgande av folkets fattningsgåva ägnar Tolstoy knappast en tanke, och dock borde just han vara mannen att förstå vad vi redan äro skyldiga upplysningen. Det är upplysningen, som en gång i en framtid skall omöjliggöra både kriget och revolutionen. Att efter hundra år av idel upprorisk filosofi våra städer icke nu stå i lågor och vara gator icke täckas av mördade, det beror icke som några mena därpå att socialismen och anarkismen, i motsats till franska revolutionen, försmått en ideellt medryckande färg över sin åskådning, ty de andra politiska partierna bekänna som bäst en fullt ut lika ohöljd materialism, utan det beror på upplysningen. Ingen bok och ingen lära är farlig för den, som gjort bekantskap med tillräckligt många böcker och läror att kunna döma med flera vittnen i målet. Giv efter hand folket det bästa av den upplysning, som ännu är fåtalets, och det skall icke längre finnas varken någon förtrampad eller hotande kast. Då kan det först bli tid att tala om en hög religiös konst för alla, även om den drömmen i det mesta alltid måste stanna vid en vacker avsikt. Det finns icke två människor, som leva, tänka eller känna fullständigt lika och därför skall det heller aldrig finnas två människor, hos vilka ett konstverk åstadkommer fullständigt samma intryck. Den ena har lättrörd inbillning, den andra icke. Den ena är stolt, och skall i det stolta finna något upphöjt, den andra ödmjuk, den tredje enfaldig. Den fjärde, som till äventyrs är en mer

torr och grov natur, skall i det drastiska mena sig finna kvickhet och mod. Däremot måste det komma tider, då släktet växer ifrån många drifter, som förr varit starka, och då allt det snille, som ditintills förbrukats på lovprisandet eller förbannandet av kärlekens och könsdriftens hela innehållslösa platthet, kan samla sig i andliga uppgifter och i kärlek till den rättfärdighet, som är tillvarons mål och därför också för mer än människorna själva.

Tolstoy skänker en del rättvisa åt romarnas konst, som medverkade till folkets storhet och välgång, och kinesernas, som inskärpt gripande vördnad för hänsovna fäder. Först när han hinner till renässansen, gäller icke längre den ursäkten för konstens hedniska drag, att det religiösa livet samtidigt genomgick en omdaning i samma riktning. Och dock uttalar han själv på ett ställe de ärliga orden, att »oändligt omväxlande och städse nya äro de känslor, som härflyta ur det religiösa medvetandet, ty detta uttrycker alltid det nya under bildning varande förhållandet mellan människorna och den omgivande världen»! Än mindre skönjer han att just i de senaste decenniernas konst icke blott det filantropiska, utan också det religiösa är starkt förhärskande, än såsom kristendom, än oftare sasom panteism och någon gång i en ateism, som endast är en omskrivning för en religiös åskådning, detta helst om man med religion huvudsakligast vill förstå broderskärlek och godhet. Icke blott en sådan sats som Spinozas, att Gud är substansen, utan än mer själva den ideella religions-

filosofien har, människorna nästan ovetande, så småningom satt en ateistisk religiositet i den teistiskas ställe. Det är lika ateistiskt att säga Gud är kärleken som att säga Gud är tyngdlagen, ty i båda fallen upphör han att vara en gud. En gud är ett väsen.

Tolstoy harmas vidare över tidningarnas dagliga sysslande med även de svagaste teaterpjäser eller romaner, men tidningarna berätta om så mycket ännu likgiltigare — om baler, middagar, toaletter eller obetydliga men rika och högt uppsatta personer, vilkas liv och handlingar äro av noll och intet värde för mänskligheten. Merendels eftersträva tidningarna just med sina konstgranskningar ett tolstoyanskt särskiljande av agnarna från vetet och att detta så sällan lyckas beror därpå, att läran om att det goda genast skulle igenkännas av var och en aldrig håller streck. Om den vore riktig, skulle icke så mången förmåga vid sitt framträdande blivit kallad oförmåga och Olaus Petri skulle icke ha stått i skampallen vid samma kyrka, där han nu står i brons.

Tolstoy upprullar en rolig målning av de arbetare, som dagligen måste förnöta sin tid med att hissa upp teaterfonder eller tända ljusramper, men tillämpa vi nyttighetsläran lika strängt i allt annat, blir det till sist endast bagaren, skräddaren och skomakaren, vilkas verksamhet fullt berättigas. Han förklarar, att endast uttalandet av nya tankar kan gagna, men hans egen rousseauism är lika gammal som århundradet och framfördes nära nog i samma ordalag hos oss svenskar redan på åttio-

talet. Från hans batterier slungas heller inga mördande projektiler, utan lantliga rovor och potäter, som själva krossas i det ögonblick de träffa. Det är sorgligt att ännu år nittioåtta behöva höra, att de bildade endast äro en hop skadliga sjuklingar. Vilka äro då de friska och nyttiga? Bönderna och hantverkarna. Nu komma emellertid de bildade att ganska snart sätta maskiner i hantverkarnas ställe och att med kemiska preparat ersätta den föda av likkött och växter, vars förvärvande kostat så mycket elände. Säkerligen kan allt detta inträffa redan inom en människoålder. Fåtalets bildning kommer da att med svindlande snabbhet sprida sig till alla. Nåväl, förvandlas då också därmed hela släktet till en hop onyttiga sjuklingar? Om bildningen icke fördärvar alla, hur kan hon då fördärva fåtalet? Eller skola människorna alltjämt tvingas att gräva diken och pligga skor för slippa att heta onda? Atskilliga bland oss kunna till nödtorft både ett och flera hantverk och det kan bereda nyttig omväxling men hjälper oss lika litet att göra religiös konst som klensmidet hjälpte Ludvig XVI att regera Frankrike. Tolstoys högmod över att ha lärt sig göra skor förblindar hans syn, så att han icke med självironi kan näpsa en ödmjukhet, som icke nöjer sig med mindre än att få tvätta de fattigas fötter offentligen. Inför de stycken i hans avhandling, som vidröra snarlika spörsmål, måste man mer än en gång fraga, om icke till sist han själv är en av samtidens mest antireligiösa realister.

Att han är den mest omusikaliske har han

länge intygat, ty musiken är och förblir enligt hans erfarenheter knappast mer än ett sinnligt retningsmedel, som leder till fördärv. Han har alltså aldrig själv förnummit, att musiken kan tända längtan till upphöjda gärningar eller egga till ett rent filosofiskt tänkande. Och voro icke religion och musik i alla tider oskiljaktiga? Det finns icke en koja så låg, att när några fattiga stackare där mötas till en andaktsövning, icke också musiken är gäst. Vill Tolstoy nu verkligen göra rimligt att den fåtoniga och reglementerade mässa, som stammar från antikens och den tidigaste kristendomens andaktsmusik, nödvändigt i följd av sin enkelhet måste vara för mer än Palestrina eller att de av klerker och borgriddare diktade »folkvisorna» så uttömt alla möjligheter till en religiös tonkonst, att icke en sammansatt natur som Beethoven skulle äga rätt att begagna ett mer sammansatt uttrycksmedel?

Måste man alltså förgrymmas över att en Tolstoy subjektivt framkastar så många gamla och utslitna påståenden, gömmer dock hans avhandling vid sidan av dessa mycket överväldigande och mäktigt, som en konstnär kan ha gott av att beakta. Konstnären behärskar sin samtids inbillningsliv. Hans makt är följaktligen nära nog utan gräns, men därför också hans ansvar, och ingen förtjänar såsom han en hård dom över sin döda mull, om han svikit sitt och sitt folks samvete. Vid en återblick på de stora konstnärer, som allt sedan encyklopedisternas dagar haft det djupaste inflytandet, kan det synas att åtrån till

det upphöjda långt ifrån alltid lett deras handlingar och verk. Även om dessa stundom till och med kunnat tyckas fördärvliga, ha de dess bättre dock avsiktligt eller oavsiktligt merendels inrymt ett kämpande mot ett ännu större fördärv, ett hyckleri eller en fördom. Även när detta icke kan gälla, visar det sig att summan av till och med så självviska konstnärers liv som Goethes och Byrons icke blivit till skada utan till fromma. Det må ifrågasättas om vi icke med benämningen snille instinktivt mena en intellektuell begåvning som — om också stundom på långa omvägar — medför ett allmänt gagnande och höjande. Eller nämn ett stort snille från renässansen, medeltiden eller forntiden, vilket, om än länge skenbart fördärvbringande, icke dock till sist visat sig vara en nödvändig och därför nyttig länk i kedjan! Ett sådant snille har aldrig funnits och kan aldrig komma att uppstå. Varje snillrik tanke måste givetvis i åtminstone något avseende skjuta framom vad som förut yttrats i ämnet och därmed gagna. På så sätt är också Tolstoys avhandling, ehuru i det mesta varken riktad med något nytt eller lärorikt, i några punkter snillrik och därför till hälsosam och tuktande nytta. Dock bestyrker hans filosofi alltför mycket subjektivismens oförmåga att med sanningens måttfullhet röra sig på vittfamnande och allmänna fält, där ett lugnt och objektivt tänkande ser vida klarare. I sammanhang därmed väcker också hans skrift den aningen, att subjektivismen vid detta laget redan skjutit bort sina bästa pilar och att filosofien snart torde

se sig nödd att återgå till en mera generaliserande och objektiv metod, så framt hon vill bli hörd och trodd.

De latinska folken skola icke förstå Tolstoy, knappast tyskarna, men till oss skandinaver talar han som till själsförvanter. Med en profets allvar driver han månglarna ur templet och hans gissel träffar rätt ofta den flärd, tomhet, självbeundran och narraktighet, som här och var övar sin lindans inom konsten. Han rycker masken från tillgjordheten, efterapningen och effektsökeriet och visar ihåligheten i låga ämnen, rafflande skildringar och spännande intriger. Först och sist påminner han människorna om att konstens uppgift icke är att förströ de sysslolösa, utan att förädla, men det är just vad nästan varje ärlig konstnär eftersträvat och lärt i alla tider.

Ängelsborgen.

Ur en tecknares dagbok.

I.

Rom, Rom, städernas stad, den eviga — den enda, till vilken man kan längta som till ett landskap! Så blev jag då ännu en gång nog lycklig att få trampa din mark.

Jag vet, att för mitt minne skall Rom alltid fortfarande framträda som ett landskap, som först vid närmare betraktande sönderfaller i en stads många olika byggnader. Kyrkornas och ruinernas storlek och den vida utsikten från hustakens lövsalar bidraga att skärpa detta intryck. Kullarna, de manga öde och gräsbevuxna platserna innanför murarna, getskällornas pinglande tidigt om morgonen, de som fjällbäckar dag och natt brusande fontänerna, den starka lukten från blomsterkorgarna pa Piazza di Spagna, rosorna och murgrönan djupt nere pa gårdarna — allt omslingrar mitt i stadens sköte de uraldriga palatsen med ett klassiskt land-

skaps vilda rankor. Mer homeriska lunder än pinjeskogarna vid Villa Doria och Villa Borghese äro ingenstädes att finna, och vinterluften, solskensmättad och dock sval, påminner om höglandets och vederkvicker som iskylt vatten med pärlande kolsyra.

Härtill kommer att främlingen vid sina utflykter till avlägsna kyrkor eller osterior nästan beständigt ser fri himmel och stora linjer. Skuggande ögat med handen vänjer han detta att även på avstånd göra sig förtroget med de olika höjderna och murmassorna. När han langt fjärran mot Campagnans och snöbergens blånande grund igenkänner statyerna på Laternens fasad, gripes han av samma upptäckarefröjd som bland Alperna vid igenkännandet av Finsteraarhorn eller Die Jungfrau, och jag har aldrig förstått varför ett verk av mänsklig anda skall skattas lägre än den blinda naturens. Det ädelt sköna landskap av en stad, som överblickas från San Pietro in Montorio, får tvärtom just själ och innehåll därigenom att det är ett verk av världshistoria och triumfatorisk människovilja. Även i detta landskap kunna vi stiga ned i djupa gruvor och betrakta de olika avlagringarna under jordytan, men det är inga kolade sigillariastammar, som här synas i ljusskenet, utan kolonner och fresker. Det är ingen skridande is, som slipat de nedersta platta stenarna, utan vagnshjul och fotsteg av ett utdött folk, och fossilierna, som hämtas i dagen, äro icke benskärvor av flygödlor och stora grodor utan ben av människor.

Därigenom att Rom bildar en avrundad inåtvänd värld för sig, finner man emellertid knappast nagon ort som tillika gör ett så starkt och nästan forntidsaktigt intryck just av stad, av de gamles »urbs». Särskilt vi nordbor ha ingenting liknande, ty våra städer blicka merendels utåt mot sina omgivningar. I äldre tider förde vår odling ett splittrat vandrareliv allt efter som hovet flyttade eller olika kloster växte i anseende, och, omgivna av en maktägande lantbefolkning, synas våra huvudstäder än i dag icke hysa någon verkligt levande åstundan att på fullt allvar anlägga en härskarinnas purpur. Redan blotta namnet Rom leder däremot tanken på en ytterlig koncentration, som där också ännu kvarlever i mycket. Omhägnad av sina murar vänder den eviga staden alla sina ögon inåt mot de förnämsta platserna, och när på Capitolium en talare nämner orden »romerska medborgare», förstår man att han menar ett särskilt undantagsfolk mitt bland alla övriga italienare. De många statyerna av lokala storheter, kransarna som till frejdade stadsborgares minne i talrik mängd pryda murar och enskilda hus och vilkas torkande lagerkvistar rassla för nattvinden — det är allt ständiga påminnelser om ett inom sig självt slutet samhälle, som sätter sin stolthet i att förhärliga sitt namn och sina söner. Denna stadspatriotism, som man, om också i blygsammare former, återfinner allestädes i den italienska och franska landsorten, är till sitt lynne helt och hållet latinsk och har hos oss sin motsvarighet i kärleken till torvan och gården.

Det är dock först när mörkret faller på, som nutidens Rom åter blir den äkta konstnärsstaden från fordom — en stad för drömmande nattvandringar och filosofiska samtal. Det är när gitarren tystnar på vinstugan, när den sista hästen står sovande framför droskan och när högt från Vatikanens byggnadsmassor den ensamma lampan glimmar i Leo XIII:s bönkapell. Då är timmen att vaka och vandra. Särskilt älskar jag att styra mina steg ned till floden och Ängelsborgen. En ruin, en kejsargrav, ett fäste, ett fängelse — och dock en tempelliknande rotunda med konstnärligt sirade loggior! Sluten inom sig själv och sina minnen och överst krönt av svärdets kerub, synes mig i stjärnljuset den väldiga borgen en samlad bild av hela Rom.

II.

Henrik! I stället att tillskriva dig ett eller annat brev om likgiltiga ting, gör jag varje afton flitiga anteckningar i min dagbok och dem vill jag skicka dig. På pärmen har jag med stora bokstäver skrivit namnet »Ängelsborgen», ty det är nästan alltid efter en av mina nattliga vandringar till floden och det gamla fästet, som jag ett ögonblick vid skrivbordet samlar dagens tankar och intryck.

Det lönar icke att dölja det, Henrik, jag har genom ensamheten och vistelsen här nere råkat i ett häftigare inre uppror än på många och långa

år. Fran att vara ung blir människan äldre — att börja med; det är sant. Och ändå måste jag försäkra dig, att jag aldrig känt mig yngre än just nu, aldrig mer hagad att slåss med utspärrade klor. Det klingar och spelar för örat som takter ur en dansande hexameter och det börjar plåga och trycka mig att skriva prosa. Det är en känsla av lycka att icke längre kunna hålla samman meningarna på ett ark prosa därför att själen vill upp och dansa. Men jag är tecknare och icke diktare och därför får du nöja dig med en prosa, som känner marken gunga och rämna under sina fötter. Själv däremot är jag oförnöjsam i min längtan efter rytmer och det finns något inom mig, som törstar och som min samtid icke alltid tillfredsställer. Halva min själ är ett bäcken, till vilket jag far leda vattnet från ganska avlägsna höjder. Kan du ana vartill dessa dagar tvungit mig? Jag har börjat längta efter åtskilliga av våra egna gamla svenska klassici och flera av dem har jag slutligen efterskickat. Om nätterna ligger jag och läser icke blott Lidner, Creutz och Oxenstjerna, utan Choræus och Vitalis, ja, till och med Silfverstolpe och Grafström och ofta finner jag strofer, till vilka jag längtar att återvända. Jag måste dock bekänna, att en av dessa diktare redan långt tillförene alltid troget brukat följa mig på mina strövtåg. Du anar redan vem jag menar. Som gosse fick jag en gång av en ren tillfällighet hans dikter i mina händer och från den stunden begynte jag vallfärda till hans gravsten och bedriva en hel liten avgudakult med hans minne. Kanske

styrktes jag också därvidlag i min känsla genom att märka den ironiska likgiltighet, med vilken andra oftast nämnde honom. Du vet, hur ett dylikt motstånd utifrån kan verka, och kanske behöver jag icke tillägga, att jag menar Lidner. När man talar om realismens betydelse för konsten, finner jag ett sådant tal ganska förståndigt, men dock endast under den bestämda förutsättningen, att även det reella fattas som något oändligt och icke som en trång motsättning till det ideella. Inför Lidners alexandriner måste jag nämligen utbrista: Detta är för mig realism; så känner jag, så är mitt inbillningsliv!

Jag kallar icke Lidner den störste bland våra store, ty ingen är den störste, men Lidner är heller icke den andre eller tredje eller femte. Du brukar kalla Bellman den störste. Jag beundrar Bellman likasom du, men en så skygg och stilla natur som du, Henrik, skulle säkerligen aldrig komma till ett sådant påstående, om icke Bellman råkat att vara en mästare även i det drastiska och om icke denna hans egenskap händelsevis sammanfallit med smakriktningen i din egen ungdom. På samma sätt — för att taga en jämförelse från världslitteraturen — utnämner de Goethe till den allra störste huvudsakligast av den grunden, att det ironiserande och naturvetenskapliga elementet i »Faust» och trotset i »Prometevs» stå i nära frändskap med din egen tid. Däremot beaktar du föga så härliga strofer som »Alles gaben die Götter» eller därmed besläktade. Av det tillfälliga gör du alltså ett axiom. Det är en svaghet, vilken särskilt

i litterära spörsmål sedan gammalt brukar kännetecknа varje generation, men som vi måste tänka på att befria oss ifrån, och jag skall efter hand försöka att visa dig ett av medlen. Att börja med måste vi dock först enas om att ett verkligt kärleksfullt inträngande i konstens väsen vid vart steg framåt blott dubbelt bekräftar den satsen, att alla äkta konstnärer måste betraktas »som inkommensurabla storheter» och långt snarare som en krets av kamrater än som kappspringare. Att förstå var och en för sig, det är tjusningen, det är meningen i det hela; alla försök att efter egen nyck uppsätta rangrullor leda bort från det egentliga till tomma intet. Det lönlösa i dylika värdesättningar framgår bäst därav, att de lika skonslöst som regelbundet stjälpas på huvudet av nästa skede. En gängse smak är ingenting annat än en gängse fördom, ty den underkänner och överskattar med stöd i gårdagen och misstror rörelse och förändring. När Apollon en gång på de elyseiska fälten skall giva galataffel för sina trogna, får han duka gående bord, ty det skall icke bli honom möjligt att uttänka en placering efter rang. Vare det nog sagt om Lidner, att om en konstnär någonsin skall nämnas stor, så måste det vara den, över vars huvud man liksom tycker sig skymta något av evighetens stjärnhimmel. En diktning utan idealitet är som en lampa utan skruv: hon kan både flamma och explodera, men lyser icke vägen för någon -- icke ens för den, som själv bär henne i sina händer. Redan i ämnesvalet har Lidner manligare och stoltare än någon annan

svensk skald tagit steget fullt ut mot det upphöjda. Det låga vinner alltid ett visst gehör, ty åtskillig låghet finns hos oss alla, men kring trappan mot det upphöjda är det trängsel av skrattare och skeptiska flanörer. Lidners snille har dock varit nog mäktigt att uthärda gycklets pilskott. Hans lynne är musikaliskt, hans formgivning stor orkester med orgel. Hans lyrik är lågande, hans naturskildring vilt storartad, och kring hans sångartempel brusar och skummar världshavet.

Låt mig nu gå vidare och förklara dig, varför just en vistelse i Italien riktar tankarna åt detta håll. Jag förgrymmas här på mig själv därför att jag i min ungdom så ofta gjorde Italien orätt. Jag återfann icke där söderns himmel och folkliv, icke Greklands eller Egyptens bevarade tempel, allt detta må ju vara riktigt. Kanske blandade också en droppe hemlängtan sin malört i bägaren. Hur kunde likväl den droppen så grumla min syn och göra mig blind för det italienska landskapets oftast bleka och diskreta skönhet? Tiden har ilat och nu går jag här som en nykommen, vilken aldrig varit här tillförene. Hur gäckande beträdde jag icke fordom de florentinska uffizierna! Även denna gång hade jag på förhand rustat mig mot Botticellis rödögda fruntimmer och den slätkammade oskuld från pigkammaren, som på Cranachs duk heter Eva. Hur gjorde jag mig icke förr lustig över denna jungfru Eva, som med de sjåpigaste åtbörder i världen gick och bjöd ikring frukt utan att ens ha ett förkläde på

sig! Nu såg jag allt med nya ögon. Tystad och övervunnen inom mindre än en timme, begynte jag blygas över mitt främlingsskap och min okunnighet. Jag går här mer hänryckt vid fyrtio år än vid tjugu. Redan i Museo Brera i Milano märkte jag förvandlingen. Till och med Rafaels »Sposalizio», inför vilken jag annars alltid brukade säga, att en fattig människa skulle vara glad att ha madonnans misstecknade hals till ben, erövrade mig genom kompositionens ädla linjer. Endast Mantegnas »Pietà» — som hans skickliga perspektivstudie ju nu en gång heter — lämnade mig alltjämt lika kall. Jag skulle icke vilja erhålla den i gåva, om icke möjligen för att sälja den till första engelsman och i stället köpa Boltraffios. »Due devoti che pregano». Med denna duk framglänste för mig en ny stjärna, och jag måste om kvällen begiva mig till Leonardo-stoden för att i lärjungarnas ring uppsöka Boltraffios idealiserade gestalt. Jag känner mig som en adept, vilken brådskande tager tiden i akt för att lära och för att bli förtrogen med denna nya värld av djup och innerlig konst, och när jag nu skämtar, är det med mig själv och vår egen medfödda nordiska råhet. Framför den stränga skönheten i de dansande kvinnorna på Botticellis Primavera måste jag spörja: Är det då verkligen så nödvändigt att tänka och känna och leva och dö som en mongol?

Detsamma spörjer jag även någon gång, när jag skär upp en bok. Det synes mig att litteraturen alltför brådstört rivit upp bryggorna bakom sig. Det har skett i en naturlig längtan efter ursprung-

lighet, men formerna äro och förbli få och begränsade, och det verkligt nya är merendels att finna i smärre och jämförelsevis obestämbara särdrag. För de medspelande själva kan visserligen ett skede tyckas jämförelsevis rikt på nyhet, ty de förnimma den personliga insats av energi, som varje enskildhet kostat, men betraktat utifrån av den främmande och kalla granskaren, som framletar de många olika trådarna, ter sig det hela väsentligt annorlunda. Det nya, varom ständigt varje skede talar med ungdomlig och fullt berättigad förkärlek, består alltså till en del av ett befruktande faktiskt plus av energi, men i övrigt av något relativt. Även åttiotalets vitterhet var huvudsakligast en addition av idéer, som långt tillförene djupare eller grundare rört sig inom århundradet, och en alltför stor ängslan för äldre skeden berövar oss dessas vunna erfarenheter samt hindrar vår andning i stället för att göra den friare. Var viss, inom några få år skola i Sverige de klassiska skalderna framletas som en ny befruktande upptäckt och läsas högt i de litterära kretsarna och avhandlas i tidningar och tidskrifter. Detta kommer att ske i följd av samma lag om förnyelse och föryngring, som tvingat målarna att studera de gamla gallerierna. Vi måste arbeta för att även i vidare kretsar få till stånd en mer allsidig uppfattning av litteraturen. Från våra egna klassici går vägen till de utländska och de bland dessa, som stå det närvarande fjärmast, ha därmed också mest att lära oss. Det kan ej längre fördöljas, att till och med de mest uppriktigt intresserade

för ögonblicket känna en viss trötthet vid litteraturen som konstform och på ett helt annat sätt låta sinnet fyllas av musik och tavlor. Varpå skulle väl detta bero, om ej på den enkla orsaken, att under de sista decennierna har först och främst musiken, men även målarekonsten spänt bredare vingar och på så sätt hållit jämnare takt med vårt inbillningsliv. Var har litteraturen sin pompösa Wagnermusik, eller det fria skönhetssinnet hos en Klinger, en Böcklin, en Puvis de Chavannes? Enklare talat, litteraturen håller på att bli efter — och när höll hon på med annat! Jag rår icke för, men hon påminner mig oftast om ett gammalt fruntimmer, som av iver att hinna till tåget så länge vänder på sina hattaskar och väskor, att hon slutligen just anländer lagom för att se tåget gå. Nej, vi äro listiga, vi tecknare och målare, listiga som ormar. Det finns ingen kyrka, intet palats, där vi icke skaffa oss in för att tillgodogöra oss våra föregångare, och åratals vistelse i utlandet öppnar våra ögon. Riva vi upp bryggorna till det förflutna, så spika vi snart åter ihop dem, och det är vår livskraft. Det är hårflätan, i vilken vår styrka sitter.

När det däremot gäller de litterära föreställningarna, då är människan i alldeles särskild grad upplagd till ett omedvetet litet självbedrägeri, och hon tror sig tycka, vad hon i grund och botten alldeles icke tycker. Gå till dig själv, Henrik. Du författar visserligen inga böcker, men du har en mycket bestämd smak. Inom musiken älskar du Bach och Händel, inom måleriet tjusas du som

jag av Botticellis tre dansande kvinnor, men när det gäller litteratur, då hissar du upp dig i en liten trång bur för att hungra ihjäl med hela den stora rika världen runt omkring dig. Det var annars fordom ett straff för falska vederdöpare. På sådana halvheter kan man svälta sig fram därhemma i tio till femton år, men här ute i konstens hemland blir själen rovgirig som ett ungt lejon. Table rase!

*

Endast Jerusalem kan mäta sig med Rom i rikedom på sanna och tvivelaktiga sägner. Man får slutligen för mycket av det goda och börjar rensa agnarna från vetet, medan samtidigt vissa tilldragelser utan att egentligen kanske vara de betydelsefullaste och utan att man rätt själv vet varför, dagligen och nästan på sina bestämda klockslag dyka upp i minnet. Sålunda går jag aldrig på Corson vid solnedgången, när galavagnarna rulla förbi med sina oförlikneligt högtidliga kuskar, utan att jag i min inbillning regelbundet återkommer till samma syn. Det är »madame mère» som i en kolossal vagn och en nästan lika kolossal fjäderhatt åker ut ur sitt palats. De olyckor, som hon alltid väntat, ha omsider splittrat hennes familj, och hon riktar till sin sällskapsfröken några ord om den store sonen, som ligger döende på S:t Helena.

Hur ha icke i alla tider personligheter med de mest olika öden dragits till Rom som till en

evärdlig vallfartsort, förnämligare än alla andra! Hur många män och kvinnor, vilka ristat sina namn i vår svenska odlings Gyllene bok, ha icke trampat den gata, som leder fram mot Lateranens klocktorn! Om de ännu mäktade att församlas där, skulle vi stå mitt bland bekanta. Där skulle komma sjungande pilgrimer med kåpan vävd i Alvastra och staven skuren under Ombergs ekar. Vi skulle igenkänna konstnärer, lärde och statsmän. Hälsande skulle vi stiga åt sidan för den livliga gruppen av herrar i svenska dräkten och slutligen fördjupa oss i ett långt samtal med en liten spenslig kvinna, vilkens stickmuddar förskrevo sig från den surrande spinnrocken på Årsta.

Vilken främling har icke någon afton dröjt vid Keats' ödsliga grav eller plockat några av violerna invid den mur, där Byron nedsatte Shelleys aska, eller en stund betraktat den sten, som bär de stolta orden Goethe Filius. Vi behöva endast fortsätta vandringen under cypresserna, där kamelior och rosor lysa i tusenvis, för att på grav vid grav läsa svenskt språk och svenska namn. Hur mången har icke så förälskat sig i Rom, att han aldrig kunnat förmås att återvända utan stannat där till sitt livs slut!

Ingen annan stad har så många palats och så mäktiga gatuperspektiv med trappor och obelisker och även de moderna byggnadsverken vittna om sinne för det monumentala. I vilken grad Rom lyckats bevara sin glans märker man först under påsken, då alla hotell äro överfyllda, alla

rum upptagna och en tvåspänd vagn ibland knappast står att erhålla. Främlingsskaran är dock icke alldeles densamma som på den parisiska boulevarden eller vid Rivierans spelbord. Den är i regeln andligen förnämare. Särskilt konstnärer, skriftställare och vetenskapsmän samlas där ännu med förkärlek, men icke som i en stad utan som på en klostergård eller ett tyst berg. Än i dag är Rom världens huvudstad, om icke genom sina egna invånare, så dock genom sina byggnadsverk och sina gäster.

En fläkt av gamla dagar genombrusar också hela påskens vecka, då de nu levande kompositörerna själva fatta taktpinnen på konserterna och då kyrkorna under orgelns och korsångens djupt religiösa predikan öppnar sina armar för både katoliker, protestanter och fritänkare. Ingenting besitter heller en sådan allmakt över mitt sinne som musiken. Är jag överansträngd eller lider jag av huvudvärk, botar jag mig merendels på en kort stund genom att åhöra musik. När jag arbetar, vill jag gärna att någon i min omgivning skall spela. Jag älskar icke att höra musik offentligen och i stort sällskap, men det oaktat måste jag på en konsert alltid ha papper och penna i fickan för att under en paus eller på hemvägen taga fasta på den mängd av idéer som strömmat över mig. Nästan alla mina teckningar stamma från sådana ögonblick, och utan musiken skulle jag vara en stackare med tomma händer. Hur väl förstår jag icke Nietzsche, när han vid åhörandet av Carmen stimuleras till skarpt filosofiskt

tänkande. Däremot förstår jag härvidlag icke Tolstoy, ty musikens inverkan på mig är framför allt intellektuell och medför avsmak för den sensuella. Sutte jag som en sultan i Yildizkiosken, omgiven av tusen tillbedjerskor, de skulle bli mig likgiltiga, om icke förhatliga, i samma stund man uppspelade Kreutzer-Sonaten. Jag kan endast likna musikens verkan på min hjärna vid ett kraftigt slag över ögat. Jag ser sol, måne och stjärnor och det gäller blott att hastigt nog hinna insamla eldregnet i säckar och såll, innan gnistorna redan äro slocknade och borta.

De romerska påskfesterna besitta i följd av allt detta för mig en särskild tjuskraft, men det är ganska säkert, att vore icke musiken, skulle hela främlingsskaran utebli och kyrkorna stå så gott som tomma. Så snart en talare stiger i predikstolen, begynner ett ivrigt slamrande med stolarna, och det blir endast de bigotta som stanna kvar. Det bigotta lynnet åstundar att ända till ytterlighet försinnliga religionen och popularisera den i enkla praktiska påtagligheter och kan därför ej undvara ordet. För oss andra åter har ordet för liten spännvidd och måste i alldeles särskild grad besitta filosofisk klang för att icke ögonblickligen kväva den religiösa känslan.

Det som icke minst bidrager att giva dessa romerska påskfester karaktär av något mer allomfattande än blott och bart katolska ceremonier är själva de ädla basilikorna och de ljust välvda kupolkyrkorna. Fulla av skönhet och ro giva de liksom en bild av den harmoni, som, trotsande

individers och folks tillfälliga smärta, väl likafullt är världsalltets grundton. Ingenting är för människan så stolt och så svårt att lära som detta, att hon är ensam i sin smärta och att livet omkring henne sitter försjunket i samma hänryckta betraktande av sitt narkissosansikte, även den timme, då hon själv kvidande förgås.

Allra mest är det dock utan tvivel just den filosofiskt historiska bredden över några av dessa kyrkfesters ritus, som kommer främlingen att i sin tanke aningsfullt bygga en kyrka, lika vid som jorden och med bänkrum för alla. Visserligen röjer sig för ögonblicket snarare hos tänkande människor en tydlig lust att i fråga om vars och ens världsåskådning slippa all påträngande gemenskap och allt apostoliskt förkunnande. Vi få dock icke alldeles förbise, att även om det ständigt kommer att finnas enstöringar, är vårt släkte likväl i grunden rustat med så okuvliga böjelser för sociala kristalliseringar, att de bredare lagren aldrig kunna upphöra att behöva vissa samlande faktorer. Den ständigt växande upplysningen måste därför hos det stora flertalet icke blott medföra en stegrad håg för fritt tänkande utan också förena människorna kring nya grundpåståenden, som i sinom tid åter avlösas av nya. Därav följer att de nuvarande religionssystemen i sin undergång icke komma att efterlämna ett tomrum utan ersättas av nya, och under påverkan av den moderna bildningens likformighet och det vidsträckta samarbetet måste dessa med snabbhet hopflyta till en mer omfattande helhet. Slutligen lära människorna

icke upphöra att högtidlighålla stora händelser och minnesdagar med fester, och skola icke dessa nedsjunka till en lika intetsägande platthet som de flesta folkfester i våra dagar, måste skönhetssinne och filosofi träda emellan och fylla dem med en strävan mot det upphöjda. I och med detsamma erhålla de även mer eller mindre en religiös karaktär. Det centrala i all religiositet är nämligen en okuvlig åstundan att närma sig det upphöjda för att därmed brädda hela världen.

När på skärtorsdagens afton högaltaret tvättas i Sankt Peter, sammansmälta hedniska och kristna element så fullständigt, att man knappast längre vet huruvida man ser en dröm om framtiden eller om det förflutna; men just denna fylliga dubbelsidighet skänker det hela styrka. Människomassor på kanske femtio tusen personer röra sig fram och åter genom den mörka kyrkan, som endast svagt upplyses av enstaka vaxfacklor. Lamporna äro släckta, orgelpiporna stumma, klockorna bundna. Medvetandet om att de döda ligga begravna någonstädes nere i kryptan och icke i sina sarkofager och monument verkar dock i någon mån alltid störande i de latinska kyrkorna. Med sina liggande och sittande marmorpåvar ter sig emellertid Peterskyrkan i fackelskenet och röken som en grotta, befolkad med cykloper och michelagnioliska jättar, och under den i skymning försvinnande kupolen höjer sig det nu på alla prydnader fullständigt blottade högaltaret som en offersten. Efter avsjungandet av ett klagande miserere framträder till denna offersten en procession med

vinkrukor, handdukar och fjädervippor. Sedan vinet utgjutits på altarskivan, bli fjädervipporna använda som svampar. En efter en närma sig på trappstegen de ömsom unga, ömsom vithåriga och stapplande prelaterna för att deltaga i denna akt, som så otvetydigt blottar sitt förvantskap med äldre ceremonier och symboler. Om jag möjligen bortser från en stilla och enkel skördefest, som jag en gång bevittnade i en kyrka på svenska landsbygden, tror jag knappast någonsin att en ceremoni i lika grad har satt min inbillning i svallning. Jag försökte tänka mig människorna om tusen år församlade till en högtid på ett berg eller i någon av sina äldsta byggnader. Även där ljöd musik och bloss lyste. Det är nämligen icke ensamt musiken som på ett alldeles särskilt och obeskrivligt sätt står i beröring med de religiösa förnimmelserna. Det är två ting: musiken och elden. Man kunde till en liknelse sätta denna formel: I begynnelsen var elden, och musiken brusade genom lågorna, och se, där föddes levande anda. — Minns du, Henrik, när vi som gossar tände risbål på hällarna, hur tysta vi kunde sitta och med en nästan andaktsfull känsla betrakta de stigande och sökande flammorna? Hela timmar kan jag försjunka i tankar på de översinnliga frågorna, när jag stirrar in i en eldslåga, detta evighetens barn, som leker och fladdrar och störtar uppåt till att försvinna och återförenas med sin moder.

*

Påskaftonens morgon är kommen och kyrkgolven stå beströdda med rosenblad. Cellinis och Michelagniolos silverljusstakar rullas på vagnar från sakristian för att åter ställas på altaret, och klockorna, som så länge varit tysta, spela över hela Rom. Till avsked har jag ännu en gång företagit min sedvanliga vandring utefter floden, men denna gång i vårdagens fulla solsken. Det är en så strålande dag, att det lyser ända in i själen, och liksom för att dela med sig av sitt solglitter flyr tankens svala långt långt till den grå vinterhimmeln och de insnöade gårdarna. Du svenska folk! Ditt bröst har blivit tomt och din påse full och Roms vårsol skulle icke mäkta att samla dig i återföryngrad kraft. Vad du behöver, det är norrmännens och finnarnas nationella idealitet, om icke en ännu bredare en sådan fulltonig och klockklar idealitet, då luften sjunger över landet och man väntar att var hustru skall föda en Messias.

Det ideella är det mänskligt naturliga och omedelbara; cynismen är förkonstlingen. Därför är och förblir också hos både individer och folk en oförställd idealitet den enda kraft, som kan fylla ett skede med verklig livsvärme. Om en sådan guldålder diktar sinnet, när Roms alla klockor ringa och bilden på det gamla kastellet ljungar som en frihetsgud.

Du är ett av jordens underligaste byggnadsverk, Ängelsborg. Ibland förefaller du mig som ett väsen eller en stor och sällsynt planta, vilken med de taggigaste kaktusblad skyddar sin blomma. Ibland åter måste jag tänka pa ett helleniskt

tempelberg eller på en evmeniderkor, över vars mörka strofer en skinande Olymp sträcker sin hämnande glaven. Med blicken riktad på keruben upprepar jag dessa ord ur Johannes' Uppenbarelse: »Och jag såg en ängel stå i solen, och han ropade med hög röst, sägande till alla fåglar, som flögo mitt över himmelen: kommen hit och församlen eder till Guds stora gästabud, att I mån äta konungars kött och krigshövdingars kött och hjältars kött och kött av hästar och av dem som sitta på dem och kött av alla trälar och fria och små och stora!»

Jag ser romarna från murkransen nedstörta urnor och stoder över de framstormande goterna. Jag ser Beatrice Cencis förgråtna ögon och hör den fångne Cagliostro, utmagrad och bruten, förbanna sina forna livselexir. Jag ser Cellini knäböja framför solstrimman på fängelseväggen och mitt öga följer honom, när han överst under själva ängelsbilden hjälper den belägrade påven att nedsmälta regalierna, men själv smyger en del av guldet i sin egen ficka. Ängelsborg! Du fyller mig med fasa om natten, men med klang och glättighet, när dagen lyser in på Pierono del Vagas fresker och glindrar kring hela den skönhetsstad av pelare och fönsterbågar, som du på din barbariskt tunga sockel lyfter mot solen. Då är du icke längre blott och bart en sinnebild av Rom utan av hela den mänskliga odling, som bygger sitt himmelstorn fientligt förskansat åt alla sidor, med gravar och fängelser i källrarna och ljusa arkader därovan; men överst är huvudet, förnuftet,

keruben, som, utan saknad för den mull, vilken stöder hans fot, redan höjer sig för att taga ut språnget.

Några månader än — och Ängelsborgens tolvslag ropa sitt farväl till det århundrade, som var vårt, till Austerlitz' sol och till den vitskäggige gamle, som vid arbetslampan stilla hopfogade länkarna i sin härstamningslära. Hur måste icke gräset den natten skälva på gravarna och hur mången ännu levande måste icke stänga sig inne i mörker och ensamhet för att hålla rannsakning med sig själv! Likväl bebåda de tolvslagen, att vi tillryggalagt ännu ett steg på den långa trappan uppåt, och över hela jorden borde varje lyckligt hem den natten pryda sig med ljus och grönt. I min dröm vill jag föreställa mig att unga kvinnor, som ännu icke blivit mödrar, den natten församlas på Ängelsborgen för att hälsa gryningen med palmkvistar och hosiannarop. Jag ser dem stiga allt högre och högre, från dörr till dörr, från trappa till trappa, och slutligen inbränna på kerubens svärd detta språk: Det finns ingen idealitet så hög, att hon icke blir ett mänskligt mål i samma stund hon kan tänkas.

1899.

Akademisten och hans skyddsling.

Högt uppe i ett fönster vid Boulevard S:t Michel satt en vithårig gammal akademist och samtalade med en ung musiker, vilkens långa rock med de korta ärmarna tycktes urvuxen eller lånad.

— Min kära gosse, sade akademisten och plirade mot solen, medan han bortryckte några torra löv från fönsterkrukornas murgröna, som på snören och pinnar klättrade ända upp mot taket. Du säger, att du blev utvisslad när du föredrog ditt stycke, och nu vill du att jag med mitt namn skall fälla några ord för dig i tidningarna. För några år sedan skulle du kanske ännu ha kunnat narra mig därtill... I alla land har jag sett statyer och minnesstenar över personer, som på sin tid blivit utvisslade lika tappert som någonsin du, men ännu har jag aldrig sett en staty över en kritiker. Vart konstverk, även det misslyckade, är ett stängt hus för sig, och man bryter sig lika litet därin, antingen man friar eller fäller. Påstod inte en gång Sarti, att musiken skulle gå under om sådana barbarer som Mozart finge det infallet att vilja komponera? Sade han icke, att Mozart hade öronen fodrade med järn? Kallades inte Beethovens

nionde symfoni en döv musikers förfelade verk? Fann inte till och med en Goethe hans musik bizarr och orolig, och föga anade han, att samme Beethoven snart skulle kallas klassiskt klar och folklig och typiskt germansk? Folkligt, det är allt, som vi vant oss vid och som för tio år sedan var ofolkligt. Hette det inte att en Reissiger eller en Hiller voro för mer än en Wagner? Förklarade man inte, att Wagner röjde en fullständig okunnighet i handhavandet av medlen och att hos honom ingenting trängde sig fram från hjärtat? Tänk, en Wagner, som ej förstår att handskas med musikens medel! Aldrig prata människorna så obesvärat om någonting som om konst, och aldrig är deras prat ett sådant munväder. Aldrig lära de sig att bli försiktiga. Om de bara skrevo upp sina utlåtanden och läste igenom dem efter tjugu års förlopp, skulle de förstå sin egen löjlighet. Därför, min kära gosse, vill jag inte heller göra mig själv löjlig genom att skriva ett eller annat om dig. Vad begriper jag av ditt musikstycke! Det förefaller mig grumligt och underligt. Under finalen var jag nära att somna, och att jag inte gjorde det, ja, det berodde på, att jag begynte gapskratta åt hela kompositionen. Det ena snillet får väl överse med det andra, sade jag till mig själv och slöt ögonen. Skillnaden mellan ett snille och en vanlig människa är närmast den, min gosse, att snillet tänker och känner redan klockan åtta om morgonen på samma sätt som en vanlig människa klockan ett på natten, när hon går hem efter en mycket lysande middag och börjar gråta och

tala om religion. Därför nickade jag helt vänligt åt dina besynnerligheter, men utan att vända mig om och tysta visslarna. Jag säger inte att allting, som blir utvisslat, är ett storverk. Men det säger jag med bestämdhet, att vill du gå omkring och leta för att utan att veta det få bevittna ett storverks födelse, då skall du också söka där det visslas. Ingen människa är en sådan inbillningsvarelse, att hon är i stånd att utan vidare taga ett konstverk för vad det är. Hon kommer alltid med förutfattade meningar — men glömmer det beständigt själv. Hon besinnar aldrig, att hon nalkas som fiende, som andra äldre bekantas vän. Det som först slår an på henne och förmedlar den nya bekantskapen är reminiscenserna. Men det är just de reminiscenserna, som sedan bli de sköraste glasfötterna under verket. Om vi skreve upp allt vårt prat om konst, upprepar jag, då skulle våra familjearkiv bli en outtömlig källa till munterhet. Läs bara vad Mozart skrev om Voltaire! Och det var ändå en Mozart! Eller läs vad som skrivits om Watteau... han som med sina magra och knotiga fingrar satt och fantiserade fram hela den värld, vilken tio år efter hans död skulle vandra in med sina frisyrer och sidenveck i själva Versailles för att sedan åter under ett antal år falla så i spillror, att man icke ens gitte vårda sig om mästarens dukar. Nej, jag tar tillbaka mitt ord om uppteckningar. Våra efterkommande skulle av barmhärtighet kasta luntorna olästa på elden. De skulle förefalla som ett alltför elakt gyckel över vår mänskliga pratsjuka...

Akademisten sprang upp från stolen, liten som ett troll och med det vita håret rätt i vädret.

— Vad jag själv är trött på sådant prat... Musik kan jag aldrig få nog av, det bekänner jag. Det är det gudomliga vanvettets konst. Men böcker... De äro avlägsna, oåtkomliga stjärnor, vilkas främmande och kylande ljus väl kunna stirra in i min själ, men de finna där ingen sjö att spegla sig i, ty min själ förfryser under deras eld. Då bygger jag mig hellre mina egna stjärnor, på vilka jag åtminstone själv känner mig hemma. Eller tag en bok och läs högt för mig! Välj något omfattande och samlat, som du kan räcka mig på dina två händer liksom Atlas sin himmelsglob. Nå, min unge Atlas, varför räcker du mig inte globen? Rullar han kring och brister sönder utan att du kan infånga honom, eller varför bläddrar du och slår utan att någonsin begynna läsningen? Välj något storsinnigt vackert, vilket kan fylla mig med samma salighet som en symfoni av Beethoven. Varför höjer du så ironiskt dina ögonbryn? Var inte för sträng. Det är sedan gammalt snillets förbannelse att det skall vara så svårt att skriva något bra. Du går till klassikernas hylla... den hade jag under dessa år så när förgätit. Med böcker från den hyllan skola vi en gång bygga en vagga. Kommer han aldrig, mannen med den apolloniskt stränga pannan och de förgörande pilarna, han som skall födas under hån och visslingar... Min kära gosse, varför fortsätta ett samtal om det bottenlösa och obestämbara? Betrakta endast mina ord som ett improviserat testa-

mente från en äldre bror. Jag skulle vilja säga dig något om orättvisans filosofi och hur den lyfter mitt bröst med glädje. Om orättvisan jagades ur världen, skulle allt sjunka samman till en förpestande göl. Den som fyller ett värv, skall ha stenar, oduglingen rosor. Vad värde besutte annars en bragd? En gärning, vars belöning ligger inom synhåll är ej mer berömlig än den handlingen, att en törstig böjer sig för att dricka. Hur gick det mig själv? Du känner vår tid. I stället att bli hennes ögontjänare uppsade jag tro och lydnad, och var fördom, som jag kom att vidröra, rullade sig samman som en igelkott och stacks. Likafullt hade jag mina svaga mellanstunder av eftergift, då jag grep fast i dagens burleska och redan hundra gånger tummade recept — och genast regnade det lagrar genom skorstenen. Isynnerhet de modiga inom samhället berömde mig vid sådana tillfällen för mina ursprungliga nyheter. Tänk du, de talade om nyheter! De visste inte, att realismen var akademisk för redan mer än femtio år sedan och att våra filosofiska och sociala idéer komma från sjuttonhundratalet. För mina svagheter alltså höstade jag ära... och jag fick min fåtölj — och den höjde mig i min städerskas ögon. Jag blev popularitetspilt och sattes på tron, och mina janitscharer drogo ut kring landet att hugga ned all upprorisk självständighet. Varför glömma vi så beredvilligt, antingen vi äro statsmän eller konstnärer, att folkynnest och handklappningar merendels äro både Apollons och Klios ironiska utpekande av det förgängliga och snart glömda...

att ofolklighet och en vid ring av isande hat från alla sidor äro den blodrödaste och ädlaste taggen i en segerkrans? Ack, hur jag avskyr det krypare-ordet folkgunst! Var jag här i vår lysande världsstad såg en drillande konsertdiva eller en blankkindad och obetydlig liten president, där stod folkgunsten och hurrade, men en Peter den store dör, omgiven av hat och löja och nära nog som enstöring, och ännu över hans mull fortgår tvisten om hans livsverk... Räck mig dina båda händer och låt en gammal man få luta sig mot din axel och förtro dig, hur bittert han avundas visslingarna omkring ett ungt namn — även om han gott vet att de visslingarna så sällan hålla vad de lova.

Om pöbelns avskaffande.

Ingen reform är nödvändigare och bultar mer angeläget på vår dörr än den att pöbeln snarast möjligt blir avskaffad. Vi måste därför begynna tänka över saken och pröva vad som därvidlag är att göra.

Pöbeln är en otidsenlig kvarleva från de mörka gränderna i medeltidens städer och de mest vanryktade kvarteren bortom Roms Subura, och den står främmande i vårt på rättvisa och milda seder byggda samhälle. Från nästan alla tider finnas också berättelser om hur pöbeln med förkärlek nedkallat död och förbannelse just över de män, som snarare varit förtjänta av att bespisas med en offentlig hedersmåltid. Pöbeln är att likna vid ett stort vatten, som allt efter de olika ingenjörernas avsikter kan ledas att driva de nyttigaste hjul eller översvämma och förgöra. Det har visserligen funnits ingenjörer, som mitt under en revolutions vildheter kunna få detta vatten att, genomskinligt och källklart, spela i vackraste regnbågar, men just den möjligheten att snart sagt vilken hand som helst i lidelsens ögonblick kan slå undan dammborden håller samhället i en ständig osäker-

het. Det är ingen klok hushållning att, medan vi förskansa oss mot farsoter och utländska inkräktare, vidmakthålla härar av otämda hunner mitt inom våra egna gränser. En dag vad det lider kunna dessa hunner uppresa sig okallade och då står hela vår odling i ljus låga. Det är därför man icke kan annat än önska att någon riksdagsman, som verkligen åstundar att förknippa allvarliga uppgifter med sitt mandat, utan dröjsmål skall väcka en motion, att riksdagen måtte ingå till k. m:t med anhållan om pöbelns snara och fullständiga avskaffande.

Det är visserligen rimligt att en sådan motion finge bereda sig att i förstone möta betänkligheter och segt motstånd. Å ena sidan skulle de maktägande måhända tänka ungefär sålunda: Om vi en gång råka ut för missödet att få en riktigt usel regering, kan denna tilläventyrs dock alltid stödja sig på pöbeln. Med pöbelns hjälp kan man till och med upprätta envälde och skapa tyranner.

A andra sidan kunde det finnas en och annan partiledare, vilken, om pöbeln helt och hållet avskaffades, plötsligt skulle känna sig som en galeja utan segel. Han skulle därför troligen säga till sig själv: Om vi icke bibehålla pöbeln, huru skola vi väl da, när nöd kräver, hastigt kunna göra en kupp? Advocerande lagtolkare, egennyttiga rådgivare och lustighetsmakare av tarvligaste slag skola samla sig kring tronen utan att det längre finnes nagon makt, som förmår att driva bort dem. En allmän stagnation kommer att inträda i det

offentliga och utan pöbel bleve aldrig någon omfattande revolution möjlig.

Slutligen skulle vissa folkvänliga konstkännare, som gärna på sin tunga föra bekymrade ord om kvalmig drivhusluft, säkerligen icke blott ur estetisk utan också ur sedlig synpunkt finna det i högsta grad oförsiktigt att borttaga ett så gammalt och kraftigt samhällsornament som pöbeln. Ingen vitterhet i hela världen har såsom den svenska rest sig till ett tempel över krogen och skökan, och det förkomna subjektet med sin gallsprängda bitterhet har där fått en sådan äreplats, att tillintetgörandet av denna nationalhjälte skulle lämna ett tomrum, som konstkännarna icke skulle tilltro oss att någonsin kunna fylla.

Allra sist skulle skämtarena framträda och påpeka, att även om man upphörde att bibehålla den pöbeln, som igenkännes på dåliga kläder, bleve man därför icke av med den välklädda. Då benämningen pöbel härvidlag visserligen är träffande, men det oaktat brukad i något överflyttad bemärkelse, faller emellertid skämtarenas invändning utom ämnet.

Av de många och naturliga betänkligheter, som blivit antydda, är det likväl huvudsakligast den ena som på allvar tynger i vågskålen. Det kan icke förnekas att långvariga och övermodiga oförrätter berättiga de förtryckta att uppresa sig med vapen i hand. Om vi emellertid söka att föreställa oss ett samhälle av bara bildade, kunna vi, som sagt, svårligen därmed förena synen av en stor revolutions gatustrider. Eller skulle vi

kunna tänka oss våra professorer och affärsmän, våra hovmän och kanslister ställa upp sig på Norrbro för att skjuta på varandra? Lockades de verkligen till något sådant, skulle det givetsvis bero därpå, att någon sista återstod av pöbel smugit sig in i deras led, ty pöbelanda smittar. Den som blivit anstucken av henne, vet icke längre vad han gör. Låtom oss dock icke frukta, att ej även ett samhälle av endast bildade skulle lämna rum åt hälsosamma slitningar och omstörtningar. Där skulle härska minst lika häftiga passioner som någonsin i våra dagar. Offervillighet och egennytta, ärelystnad och feghet skulle där bryta sig mot varandra med oförminskad våldsamhet och med beständigt stegrade önskemål. Hela skillnaden bleve den, att striden överflyttades i mer andliga former och att bössor, ugnsrakor och kvastskaft politiskt förlorade sin betydelse. Vi ha därför långt större orsak att härvidlag beakta stundens misshälligheter än att av omsorger för framtiden bibehålla pöbeln, och det mot dess egen vilja och lust.

Plockar man sönder pöbeln i individer, får man ingenting i handen. För flera år sedan blev jag i Paris en gång inträngd i en larmande pöbelhop. Hundra mistlurar på ett upprört hav skulle icke mäktat att omgiva mig med ett ohyggligare vrålande än alla dessa människostrupar, där orden förkvävdes. Händerna lyftes, munnarna stodo vidöppna och som vid de stumma tonerna av en gemensam men endast inifran förnummen melodi begynte alla fötter att marschera i takt. Det hade

endast behöfts att en kraftig vilja stigit fram och utpekat ett bestämt mål och, ständigt allt mera upphetsande sig själv, skulle hopen låtit sig ledas till vilka uppträden som helst. När oväsendet efter en dryg stund äntligen begynte lägga sig, slog jag mig i samtal med en storvuxen blusman i min omedelbara närhet. Han hade utmärkt sig som en av de värsta skrikhalsarna, men till min överraskning kom jag ganska snart underfund med, att han var en hygglig och redbar arbetare, en öm familjeförsörjare och framför allt i grunden vida mer road av att få debattera än att skrika. Han talade kanske något mulnare än jag om en del förhållanden, av vilka han tyngre kände bördan, men därom var intet att säga och vi skakade hand, när vi skildes. Jag är övertygad om att hade jag gått vidare från man till man, skulle jag i de allra flesta fall ha gjort samma upptäckt. Pöbel finnes endast i flock. Ytterst sällan råkar man en person av den arbetande klassen, som berättigar oss att mumla något om pöbel. Han kan visa sig motsträvig, men det är något annat. Tvärtom blottar en sådan person merendels klara och bestämda åsikter om rätt och orätt och en rörande åtrå efter kunskap. En bok är för honom nästan alltid en särdeles välkommen gåva. Det är först när många människor stå i trängsel, som pöbelandan brister ut, oftast blandad med en pojkaktig böjelse för tokiga upptåg, och sedan kan smittan sprida sig på några ögonblick. När ett stort antal människor redan från sin födelse känna sig avsöndrade i en hopträngd grupp, finner smittan hos dem en ständigt mottaglig jordmån.

Säkert märka därför också redan de flesta hur nödvändigt det är att vi få en lag, som förbjuder och avskaffar pöbeln genom att borttaga varje tillfälligt »streck» och in i det minsta skänka samma medborgerliga rättigheter åt alla söner av samma folk. Vi bruka till ensidighet betona vår böjelse för det nyttiga, men just en sådan reform är framför andra nyttig och fredsbringande, medan olägenheterna äro små och övergående, om icke inbillade. Varför uppskjuta något som likväl icke kan undvikas! Det land, som vi tagit i arv av våra fäder, har icke köpts för penningar, och den politiska myndighetsförklaringen kan där endast göras till en alderfråga men icke förbli beroende av penningen. Det är omöjligt att icke var tänkande man i Sverige åtminstone i sitt tysta sinne närer en önskan att hellre avsäga sig sina politiska privilegier än att icke lika få dela dem med var och en bland sina egna landsmän. Vi äro ett litet folk, men splittrat blir det ännu mindre. Ett rike, vars inbyggare icke ens äro så likställda, att de samfält få närma sig valurnan, innehaves icke av ett folk utan av sins emellan misstrogna fiendeläger. Illa skulle det vara beställt med en fosterlandkärlek, vilken icke satte som sitt mål att samla oss till enhet och medveten styrka, men högre än fosterlandskärleken står den rättfärdighet, vars ärenden ännu aldrig någon gått för tidigt.

Vad sedan återstår av pöbel, det kan endast utrotas av upplysning, upplysning i alla riktningar, upplysning utan gräns. Det kommer en gång en dag, då det skall finnas ett bibliotek på kanske

femtio böcker i varje svenskt hem, även det lägsta. Den dagen kunna våra historici leende berätta för oss om de gamla pöbeltider, då politiska spörsmål avhandlades i Storkyrkobrinken med stenkastning och klingande fönsterrutor.

Det nationella som teori och känsla.

Svar till min vän Ellen Key med anledning av hennes öppna brev.

Du säger, att brasan har brunnit ned. Jag har knappast märkt det, så har vårt samtal hållit mig fången. Din kärlek till hemmet och hemlandet visar bättre än något att det åtminstone icke är om denna känsla vi hysa motsatta meningar, utan endast om de medel som i allmänhet kunna tjäna till de nationella instinkternas främjande. Men det är sent, och skall jag i dag hinna besvara dig, måste det ske med en korthet som icke lämnar mig tid att omfatta hela det rika ämnet.

Du säger till mig:

»*Du är nu lika ivrig att återväcka patriotismen som för några år sedan att frammana fornglädjen. Du fyllde då vinsäckarna, band kransarna och förgyllde oxarnas horn. Men det stannade vid de dekorativa anordningarna. Till själva festen kunde du ej föra oss — helt enkelt . . . emedan den nya glädjen ännu icke är född, icke födes annat än ur föreningen mellan en ny samhällsordning och en ny livsyn.*«

Jag kan icke giva dig rätt. Snart varsnades att det ropet var en tidens röst, ty väldiga stämmor kullkastade icke långt efteråt ute i Europa hela

pessimismens filosofi. De gåvo oss i mycket en ny livssyn och en ny glädje. En förändrad samhällsordning skulle endast sprida en allmän — om ock övergående — glädje, så framt vi plötsligt kunde föras in i ett rike av social fullkomlighet. Vi veta dock att det sociala framåtskridandet är ett tungt lastat godståg, som ofta och länge måste stanna och som aldrig kommer till någon ändstation. Vid sidan av rättfärdighetskänslans och ändamålsenlighetens sociala segrar framväxa ju beständigt nya krav som drivande kraft. Det skulle därför vara fåfängt att vänta på en allmän glädje av det slag, du menar. Vår glädje är med så förvånansvärt sköra band fastknuten vid samhällsordningen, att vi icke ens i inbillningen tyckas därvidlag på fullt allvar söka ett sammanhang. Eller har du månne icke någon gång längtat att genom ett under kunna förflyttas tillbaka i tiden och en solig morgon själv stå livslevande på det gamla torget i Atén? Och dock skulle du där se djuren misshandlas, höra trälar och tiggare ropa efter en allmosa. Du skulle ängslas av en allmän politisk osäkerhet, och om du råkade att uttala en misshaglig tanke eller hopsätta ett musikstycke efter ditt eget gehör eller pryda en gudinnas sköld med bilder efter ditt eget tycke, kunde du bereda dig på döden. Glädjekänslan står långt mer på teoretiska fötter än på praktiska, och dikten och filosofien äga i sin makt att kläda hela tidevarv i svart eller skarlakan eller i stoicismens mer neutralt vita toga. Ovillkorligen rinner mig det talesätt i minnet, som under sjuttonhundratalets

senare hälft så ofta bröt udden av ett vidrigt öde: Än sen, jag har ju min filosofi!

Även den konstens renässans, om vilken vi för några år sedan samtalade och spådde, har blivit en verklighet. Litet vet jag om jag är någon god sångare eller icke, men jag vet med bestämdhet, att jag är en rätt god spåman. Det är också lättare att spå än mången tror, och det tarvar varken kaffesump eller kort. Spåkonsten är en ej alltför sällsynt tankens förmåga att plötsligt och oavsiktligt omskapa sig till en objektiv räknemaskin, som med ofattbar snabbhet kastar om siffrorna och slår upp summan. De flesta människor lamslå denna förmåga genom att hellre lyssna utåt. Spåkonstens hemlighet ligger däri, att man tidvis kan fullstoppa öronen med skepsis och trycka sina bästa vänners hand utan att höra vad de säga. Vädja till spåkonsten, med vilken du säkert själv är förtrogen, och du skall icke kunna tillbakavisa den aningen, att även våra dagars rop på det nationella är en tidens röst, som har sin uppgift — och som även kommer att fylla den. Vi mena att vi tänka och tala så mycket av oss själva. Vi likna högmodiga ekar och popplar och buskar, som tro att de kunna viska och mumla och tala och märka icke, att de själva äro stumma, att det endast är tidens stormar, som brusa i deras kronor.

Må vi nu ett ögonblick granska de skiljaktigheter, som råda mellan dig och mig i fråga om uppfattandet av det nationella.

Att vädja till de nationella instinkterna det är

att säga till ett folk: var oförskräckt subjektiv i ditt dagliga liv, i din politik, i skärskådandet av din egen historia! Var dig själv och — känn dig själv! Detta sista fordrar mod både till självkritik och till mätande av egen förmåga och därmed samhöriga plikter.

Visserligen, svarar du, låt oss vara nationella, men icke ropa att vi äro det; det i djupare mening svenska kan endast förnimmas, icke inläras. — Så ungefär falla dina ord. Härtill vill jag svara: Denna av dig med citat från Almqvist än mer belysta sats klingar i förstone som en sanning, men håller vid närmare prövning icke vad den lovar. Det är betecknande att romantikern och kvinnan mötas i ett sådant åskådningssätt, men just detta underkännande av teoriens djupa betydelse och makt är enligt min mening den felaktiga utgångspunkten för hela din uppsats. Vi kunna nämligen icke så utan vidare ställa oss bland dem, som hålla före, att »alla teorier äro grå». Tvärtom synes det mig, att teorierna äro det bärande skelettet under de flesta av våra känslor. Kärleken liksom hatet kan väl i mycket synas ett mysterium, men sloge ditt hjärta fortare, om någon räckte dig ett stycke elfenben och berättade, att det en gång varit en del av den Athenebild, för vars skull Fidias omkom i fängelse — ur vilken källa upprunne då denna känsla? Svaret är självskrivet. Ur vetande, ur tänkande, ur teorier! Om du tar upp en sten från marken och betraktar den med känsla, därför att den är svensk, så skall denna

känslas vidd bero på din kunskap och dina teorier om det svenska. Även tror jag, att man på rent teoretisk väg kan omdana både individer och hela folk och likaväl bibringa dem ett mått av värdig självkänsla som självförakt eller självöverskattning. Där det nationella teoretiskt är kastat till marken, där lever det icke heller som känsla.

I femton år ha vi blygts för att vara patrioter, icke blott i klangfraser, ty det synes också mig en hälsosam förtjänst, utan även i sinnet. Med nedärvt groll från krigets dagar ha våra grannfolk missförstått oss och aldrig tröttnat att aga. Halvt med en stoisk filosofs och halvt med en träls undfallenhet ha vi ej sällan själva räckt piskan. Det har blivit en dogm just bland tänkande och ärliga människor, att det svenska är något undermåligt. Detta har berott därpå att det teoretiska skelett, som hade att bära känslan för det svenska, legat sönderslaget. Hur skulle det vara möjligt att avhjälpa detta missförhållande, att åter sammanfoga de lösbrutna styckena, om vi icke vågade vidröra dem? Hur menar du väl att vi härvidlag skulle kunna komma till ändring och rättvisa blott och bart genom känsla? Att förstå sig själv är en kunskap, icke blott en oreflekterad förnimmelse. Det är därför som ditt och Almqvists betecknande av ett folks ställning till det nationella synes mig för trångt, för ensidigt, för kvinnligt. Troligtvis har du liksom jag från begynnelsen mött det svenska som tvivlare, just emedan vi saknade livsfriska teorier för en motsatt uppfattning, men skulle vi, sedan vi kommit till en annan mening, i väntan

på lyckliga händelser hålla till godo med den allmänna likgiltighetens svagdricka och icke snarare önska att vi kunde ropa från fjället med trolls och jättars och änglars stämma! Du sörjer själv över denna likgiltighet och fattar den som ett ont. En teoretisk granskning av fosterlandskärleken, av det nationella, det svenska är härvidlag ett nödvändigt förberedande, som icke kan försiggå annat än med hjälp av ordet. Det är ordet, som här har slagit sönder, och därför kan endast ordet ställa till rätta. Det var Strindberg, som anställde den egentliga massakern, och det var en nyttig dat, ty han slog ihjäl frasen. Men ett upplopp tål sällan att åldras, ty det blir snart en slentrian, som rider kring med den röda luvan utan att längre veta varför.

Besitter en diskurs om det nationella en viss förmåga att lätt stiga en eller annan åt huvudet, så få vi ihågkomma, att varje förkunnande av åsikter medför samma fara. Eller skulle vi icke våga tala om mänskliga dygder av ängslan att narrar och skälmar därigenom kunna lockas att bemantla lumpna avsikter med dygdens färger!

Om det vore fråga om en undersökning av det ryska eller judiska lynnet, skulle du månne då ana en fara bakom erkännandet? Eller skummar för närvarande chauvinismen särskilt hos oss högre än hon andra? — Var, spörjer du, larmar väl patriotismen så som hos oss? — Jo, i Norge, Tyskland, Ungern, Italien, Grekland och i republikerna Frankrike och Schweiz. Du lägger för stor vikt på bankett-tal, till vilka ej ens de

närvarande gästerna lyssna med allvar. Du fäster för mycket avseende vid dagspolitikens etiketter, vilka de flesta betrakta med samma ironi som man mitt i den stora julmarknaden skulle stava på en dunderannons av ungefär följande lydelse: Fosterlandsvänner! Den enda verkligt patriotiska lutfisken säljes hos madam Andersson på Munkbron.

Allestädes missbrukar politiken fosterlandets namn, men brännmärker en regent var och en som »fosterlandsförrädare», som icke lydaktigt betjänar rent dynastiska intressen, så le de trogna undersåtarna i skägget och veta i våra dagar ganska väl, att det under vissa förhållanden också kan vara fosterländskt att ga till hovs hand i hand med en Karl Johan Adlercreutz. Runt om i Sverige finnas emellertid män, vilkas uppriktighet ingen betvivlar, och det är de, som allvarligare än på sista tiden borde vakta om vår nationella hälsa, så att vi icke en dag få besanna dina egna ord: Att bliva klarsynt för sent är tillvarons djupaste tragik i folkens som i individernas liv.

Det skrives och talas alldeles för litet om svenskarnas psykologi. Festdagarnas hurrarop, grannlåtsord eller stickord och främlingars snack om vår midnattssol och vart smörgasbord kasta intet förklarande ljus över vart lynnes egendomligheter, vår historia och våra möjligheter. Liksom individen genom självgranskning kan samla sig och avrunda sin personlighet utan att därför sky beröring med andra, så kan ock ett folk. Icke ensamt i vårt land utan inom hela den mänskliga odlingen

finns ett stycke obruten mark, ett barbariskt, svårtillgängligt urskogssnår, som ännu väntar sin Bröt-Anund och vilket skulle kunna kallas: de olika folklynnenas filosofi. Den får icke byggas enbart på känslor utan på såväl jämförande som inåtblickande undersökning. Den får varken gå det ena eller andra partiets ärenden utan endast besjälas av en vetenskaps kärlek till ämnet och sanningen. Nåväl, samla på ditt bord de ytterst få bland våra skrifter, där en eller annan sida eller några lösryckta meningar röja åtminstone ett bemödande i denna riktning, och säg mig, om där förekomma så synnerligen många smickrande överord om det svenska!

Jag har nu berört den ena av de huvudpunkter, där vi icke äro eniga. Låt oss nu övergå till den andra.

Du säger, att jag klyver nationen på tvären och endast vill tänka mig ett nationellt upplysningsparti bland det lyckligt lottade fåtalet ovan strecket. Det är riktigt, ty det skulle vara en motsägelse att söka ett upplysningsparti, där det ännu icke finns upplysning. Trots allt klyver du emellertid själv nationen på tvären, när du huvudsakligast söker det nationella under strecket hos de djupa leden och särskilt lantbefolkningen.

Bonddräkterna, de röda stugorna, barrskogarna och de små mörka sjöarna — allt detta är givetvis innerligt sammanvuxet med vårt liv och våra föreställningar och därför en ej oväsentlig del av det svenska. Det är framför allt något som blivit oss kärt, som vi älska att avteckna och be-

sjunga och som vi under andra luftstreck sakna med okuvlig hemlängtan. Dock förefaller det mig, att vi just i detta stycke fatta det nationella för grunt. Beständigt leta vi det nationella i det yttre, i det rent etnografiska, geografiska och botaniska. Bleve vi fördrivna från vårt land som judarna, skulle alltså det nationella falla från våra skuldror som en tom kappa. För min del skulle jag dock kunna tänka mig en man, vilken — bunden vid kammaren genom sjukdom aldrig komme utom Stockholms tullar och som likväl i sitt sätt att tänka och känna bleve en lika klar spegel av det svenska som vilken som helst friluftsmänniska. Beständigt vill man hålla oss kvar vid den föreställningen, att en arbetare, som flottar timmer på Norrlands älvar, eller en jägare, som fäller en björn, är något mer nationellt än — låt oss säga — Ellen Key vid sin lampa. Och dock är timmerflottaren eller björndödaren icke mer olik en sydländsk lantman än den kammarlärde är olik en yrkesbroder vid ett spanskt eller italienskt universitet. Hur påfallande är icke däremot skillnaden mellan en Emelie Högqvist och en Ninon de l'Enclos, en Fredrika Bremer och en madame de Staël eller George Sand! Det skulle kanske icke vara omöjligt att jämka in Synnöve eller Per Gynts mor i ett Tyrolerlandskap, men det skulle vara fåfängt att under en annan flagga än den norska vilja ställa någon av de sträva eller extravaganta damerna i Ibsens sista dramer. Nyanseringen blir alltså där skarpare. När vi vilja förevisa det nationella, slå vi emellertid alltid huvudet av nationen

och peka endast på bålen och lemmarna. I stället för att väga det yppersta, det subtilaste andliga extraktet med guldvikter, uppmärksamma vi endast de grövre yttre påtagligheterna. Du nämner Skansen, denna stad, eller rättare stilla lantby av minnen, som det nästan vore en hädelse att giva benämningen museum. Du kan icke med varmare intresse än jag gå omkring bland de låga stugorna, icke livligare intyga att detta allt är en del av det svenska — men det är också blott en del och icke den väsentligaste. Om vi klädde oss i nationaldräkter och dansade dalpolska och aldrig begagnade annat än träskedar och satte bondspelmän framför vaktparaden, vi skulle icke i denna kostymlek se tiondelen så mycket av det djupaste svenska som i ett enda exempel på hur vi bygga en tankesats, hur vi känna, hur vi handla. Men detta finna vi närmast hos de friaste, med andra ord hos de upplysta, som minst gått bundna under det tyngre, allt nivellerande arbetet. Därför äro dessa människor en nations mest utpräglade och fördjupade karakteristikum.

Låt oss sträva för folkets upplysning och hoppas, att tider en gång skola bräcka, då ordet »folket» icke längre har samma betydelse som nu i dessa rader. Redan i en sådan strävan ligger ju dock a priori som antagande, att det vartill vi vilja höja folket är något för mer än det, som folket redan besitter. Vore det typiskt nationella framför allt det folkliga, då måste däremot varje nationalist bemöda sig om att kvarhålla folket på den ståndpunkt, där det redan befinner sig.

Om något samlar det nationellt franska i en bild, så är det den härliga, förkättrade parken vid Versailles. Varför skulle vi låta århundradets demagogiska betraktelsesätt spela in på ett ämne, där det icke hör hemma, och i stället uteslutande söka det nationella i byarna utanför parkstängslet? Och om vi hos oss se mycket av det svenska i den mossbelupna ryggåsstugan, i den av granar skuggade kolkojan, i det med kakor och stånkor dukade julbordet, så möter oss dock något ännu djupare svenskt i den själ, som blickar ut från de gamla porträtten, från de gulnade breven och anteckningarna och från vår historia.

Än mer skulle jag vilja säga dig, innan jag trycker din hand till godnatt, men din klocka slår redan åtta varnande slag. Det är kanske därför att du brukar få besök av Evas döttrar som du försett ditt väggur med ett slagverk, som så eftertryckligt påminner om tidens snabbhet. Inom en halv timme maste jag åter sitta i järnvägsvagnen. Jag kan se i skumrasket att du ler åt mig, som av fri vilja lever och bor just mitt bland allt detta folkliga, om vilket vi nyss talat, men måhända kan det övertyga dig, att jag åtminstone icke talat därom med fientlighet i sinnet eller med en stadsbos främlingskap.

Vi och vår tid,

betraktade genom en föreläsares glasögon om fem hundra år.

Mina vänner! Låt oss dröja vid adertonhundratalet, detta styvmoderligt behandlade sekel, som sällan berörts av vara skildrare. Liksom sextonhundratalet var det i åtskilligt ett genomgångsrum, där vi icke dröja med samma begärlighet som i femtonhundratalets eller sjuttonhundratalets sagohallar.

Jag skulle vilja kalla adertonhundratalet: Den svarta sfinxen. Det ruvar något av gåta över hela denna tid. När vi tala om adertonhundratalet, tycka vi oss se Napoleon den store på sin häst, omgiven av björnskinnsmössor och gyllene örnar. Men den synen är egentligen snarare revolutionens lysande slutakt och därefter möter den första snabba överblicken endast grupp vid grupp av svartklädda tvistande partimän. Hur litet anade de, att icke politiken, utan en upptäckt inom kemien skulle åstadkomma den efterlängtade omgestaltningen av det yttre livet. Och hur föga

anade i sin tur den stora upptäcktens man, att varken välstandet eller den yttre omgestaltningen skulle bli i stånd att erövra åt oss en enda fotsbredd av lyckan. Satt inte ofta en herre över all jordens härlighet i ångest, medan tiggaren nedanför hans fönster dansade och sjöng? All glädje och sorg ligger i själens öga och den som vill göra oss lyckliga skall icke bekymra sig om vår dagliga spis och vår rock, utan om själens öga. Men det var inte lyckliga vi ville bli. Vi begärde mer än så. Det begärde redan adertonhundratalets svartklädda herrar.

Nåväl, hur tänkte, hur kände dessa människor? Deras tidningar, av vilka dessutom blott ett litet fåtal blivit räddade bakom samlarens glasskivor, lämna en förträfflig krönika, men lågo helt och hållet i partiernas händer och äro därför en ytterst grumlad källa. Bland böckerna hitta vi en mängd självbekännelser, som kallades mänskliga dokument, men de besitta icke samma värde för forskaren, som den nästföregående tidens skatt av brev och memoarer. Det religiösa och visionära skapandet, som nu benämnes »diktning och konst», sysslade med fejder om »framställningssättet» och splittrades därigenom i en sådan mängd av skärvor, att det knappast är oss möjligt att sammanfoga detta till en staty. Slutligen nedsjönk litteraturen till en efterliggare och blev den minst apolloniskt fullgångna bland konsterna. Låt oss dock försöka att uppkonstruera några bilder av dåtidens människor. Man besatt då endast de första kunskaperna om elektriciteten och man för-

stod ej ännu att binda solvärmen. Man var ännu i mycket prisgiven åt naturens makter och kände ännu något av vildens vidskepliga vördnad för allt det inom naturen, som syntes våldsamt och skumt. Rousseaus naivt retoriska naturdyrkan genljöd genom hela detta tidsskede. De ivrigaste naturdyrkarna voro oftast att träffa bland stadsbor, som påtogo guttaperkaskor när de kommo ut på landet och inbillade sig att alla kor voro förklädda tjurar. Det förefaller oss ofattligt, men dessa människor kunde tillbedja och förhärliga sensualismen och påstodo sig inför naturen endast vara sjuklingar och krymplingar. Att lämna en bestämd filosofisk definition på vad de menade med natur är nu icke möjligt. Ena stunden kalla de pyramidernas eller Colosseums massor barbariska — och nästa stund hänryckas de av massorna i ett fjäll. I allmänhet tyckas de med »natur» mena just det, vars övervinnande i alla tider varit civilisationens medel och mål. Först genom att tillkämpa sig likgiltighet för sensualismen och knäcka naturdrifterna som torrt strå, blir människan en Cato. Just genom sin obestämdhet urartade begreppet »natur» slutligen till ett tomt klangord, som man framslungade på måfå, där skäl fattades. Man konstruerade sig då en övermänniska, men genom att underskatta betydelsen av karaktärens storhet nedsjönk hon nästan ögonblickligen till rätt och slätt en cyniker och storskrytare. Religionerna voro ännu schematiska, krönikeartade framställningar, vilkas inre andliga enhetlighet man då först började ana. Genom att lägga en överdriven vikt just på den

religiösa krönikan, blevo religionerna mer och mer en kastboll i den skarpt kritiserande forskningens händer. I stället att tvista om det faktiska andliga innehållet stridde man om riktigheten eller oriktigheten hos de religiösa berättelserna om tilldragelser. Med andra ord, man betraktade religionerna som epos. Genom att uteslutande vända sig till det andliga innehållet och fordra en djupare religiositet i full samklang med kunskap och känsla, blevo emellertid de sedermera så mycket besjungna »ateisterna» de egentliga föregångarna till den slutliga omfattande världsreligionen.

Allt detta förefaller ju oss ganska underligt, men låt oss gå vidare! Som sagt, dessa människor visste icke att kemien, att upptäckten av Vita matpulvret skulle bli deras mest genomgripande revolution deras antibestium. Man förstod alltså icke ännu att tillverka födan kemiskt av kol, väte, syre och kväve. I stället hade man fångna djur, som man drog i spenarna eller slog ihjäl och stekte över eld, när man blev hungrig, och landskapet genomkorsades allestädes av de beryktade »åkrarna», som nu bilda våra vackraste gräsmattor. De sköna kvinnorna i kejsarpalatset Tuilerierna voro likäterskor och en av oss skulle icke kunnat förmås att kyssa dem. Vi, som på ett helt dygn icke förtära annat än ett glas destillerat vatten och fem skedar av Vita matpulvret och därmed äro befriade från alla djuriska tankar på kroppens vidmakthållande, skulle kväljas, om vi plötsligt förflyttades till en av den tidens måltidsorgier: Blodigt likkött, slemmigt kokta

växter, fett, sött och surt... allt skulle tvingas in under gommen på de beklagansvärda gästerna. Under tiden blevo deras ansikten rödglödgade och de försatte sig i extatiskt tillstånd genom att ymnigt förtära en sinnrikt beredd dryck — de gamla romarnas »vinum». Till och med snillen som Darwin och Beethoven deltogo i dylika utsvävningar. Endast påven förtärde sina födoämnen i enrum liksom av blygsel. Till en början väckte också Vita matpulvret en gränslös förtrytelse, ty man ville icke hava något antibestium utan ansåg tvärtom att en viss bredd av bestialitet var tecken på hälsa och styrka. Vi se av allt detta att sederna voro råa och lastfulla. Även bruket att jaga djur fortlevde ännu och man kunde få se en kejsare, som befallde över arméer, timvis stå på lur bakom en grindstolpe för att besegra en hare. Lusten att döda var dock redan i avtagande och ersattes mer och mer av spelarens lust att träffa. Dödandet av djur måste sedermera slutligen beläggas med hårda straff. Långt in i våra dagar har man dock ibland hos sjuka sett återfall till dylika rovdjursbegär utan att elektriciteten förmått hjälpa. Bland oss anses det olovligt att misshandla ett träd eller att fylla våra rum med plockade blommor för att åse deras långsamma och kvalfulla avtynande i ett glas vatten. Vi veta nämligen att växtvärlden känner smärta. Hur mången av oss har icke testamentariskt förordnat att ekarna kring hans hus skola vårdas och omhuldas och att de först få dödas, när de bli gamla och skröpliga. Vi ha inträngt i växtrikets stilla

drömliv, och det har till och med blivit en sedvänja att man som barn knyter ett vänskapsförbund för livet med ett träd och att man slutligen väljer sin grav vid det trädets rötter. Än förtroligare är vår blick på djurriket, men dåtidens ohyggliga föda tvang ögat att blunda. Blotta begreppet födoämne hölls i stor ära, emedan födan var svår att skaffa. Man sade ofta att man arbetade för födan och märkte knappast, att man arbetade för de mest sammansatta önskningar. Människan har aldrig arbetat för födan. Hon var i all sin tid en ideell drömmare.

Släktet var då ännu sönderdelat i en mängd krigförande folk, och vi veta att först på nittonhundratalet utkämpades det sista stora kriget, men lusten att ådraga sig uppmärksamhet genom att våga livet kvarlever än i dag. Det är den ginaste vägen för en ärelystnad, som icke ser i sin makt att finna andra medel. Det kan till och med vara något mer, och jag bekänner, att jag avundas den lilla gossen Arcole, som dog hjältedöden på en av barrikaderna vid Seinen. Det har blivit tomt och flackt i världen sedan orättvisan blivit mindre och sedan intet våld förföljer oss. Ack att jag kunde bliva en av adertonhundratalets människor! Tillbaka längtar jag till de förgångna tiderna, till orättvisan och svårigheterna, till kättarbålen och krigen, till offervilligheten hänryckning!

Nu vill jag kasta min mask. Nu skall ni förstå mig. Jag har icke upprullat dessa skildringar för att brännmärka adertonhundratalets människor utan för att lyfta dem ur det mörker som begravt

deras minnen och för att visa, hur här lika väl som när det gäller romare eller fornasiater kläderna bedraga. Alla voro vi syskon av samma hjärta.

Jag ser i adertonhundratalets morgon en värld av blid oskuld och drömmande natursvärmeri. Jag ser vänliga flickansikten med en lock vid vardera tinningen titta mellan fönstrens stärkta gardiner, och kärlekssånger ljuda kyskt och sakta från den blyge magisterns gitarr, medan gamlefar ansar sina rosenstånd vid trädgårdsgången. Men åskmolnen skockas allt högre och dystrare och färgerna gulna. Blommorna sluta sig. Alla vänta ovädret — den stora, allt ödeläggande revolution, som slutit förbund med de vilda naturmakterna. Men den uteblir! Den infinner sig först långt senare i det tidsskede, som i historien fått benämningen Källargången. En revolution, som kommer av sig, förvandlas emellertid skyndsamt till ett stillastående, förpestande vatten. När vi hälla det på blommorna, öppna de sig icke, utan falla ned. Det vederkvicker ej längre. Det förmår blott döda. Så ser jag tavlan mot adertonhundratalets afton. Sjuka och förtvivlade sleto människorna sitt hår och vredo sina händer och ropade efter hjältar. Just i den tiden ville jag ha levat med ofärdens vreda och sköna gudar ljungande över mitt huvud. Det var en tid för människor, men den platta lycka, den i billig koppar utmyntade skönhet, till vilken vi nu hunnit, passar tama gäss. Jag har från den tidens människor hittat brev, skrivna med tårar och blod. Om gravarna kunde tala, skulle ni höra en jämmer och kvidan,

som skulle komma edra ögon att rinna. De voro borgarseklets barn dessa människor, det bekänna de själva, men tänk er dem ej därför samlade i rykiga ölstugor. Bry er ej heller om att deras hem slutligen liknade de venezianska köpmännens, att de samlade cæsarers och kalifers prakt i sina förlustelseställen, att många av dem i sitt köpmansvansinne till och med spådde att världen tusen år efteråt skulle vara ett slags Amerika, befolkat av schackrare. Bakom deras svarta rockar och styva skjortbröst skrek hjärtat efter räddning, efter den längtade solmorgon, då gamlefars slutna blommor ännu en gång skulle slå upp sina ögon. Måhända bedrar mig det skrivna ordet. Kanske var det blott jämförelsevis få som kände det så. Men voro de också bara femtio eller hundra, bland de hundrade ville jag ha stått för att få verka och önska och böjas till jorden — var stund nära att skratta åt min egen oförmåga. De stego till helvetet för att smädande hämta facklor och virke till brand. De gingo till historiens rustkamrar och ända till templen på Indiens berg för att få dricka sig otörstiga vid livsens källsprång. Några få av dem kommo tillbaka med vatten i händerna, och, medan århundradets sol gick ned, hällde de längtansfullt det vattnet på sagans tulipaner och ljustillbedjandets solros och på alla gamlefars blommor. De kommo med kläderna rivna och håret grånat — men glömska växte snart över de långa vägar, som de varit nödda att gå.

Färgerna.

De yngre målarna begynna mer och mer att framställa det nordiska landskapet i starka färger. Mången skakar förvånad på huvudet åt dessa nyheter och har svårt att göra sig förtrogen med en bild, där man ser våra skogssjöar och klippor i en färgprakt, som av hävd uteslutande tillmätes södern. Under en snabb resa söderut, då intrycken hastigt avlösa varandra, kan du pröva frågan med ganska enkla medel, även om ett mer vetenskapligt tillvägagående naturligtvis bättre skulle precisera resultatet. Det är dock knappast nog att blott och bart nöja sig med en blick på det förbiilande landskapet. Samla hellre detta i en spegel, som placeras i ett mörkt hörn av vagnen eller rummet! En vanlig spegel är dock för vitaktig och därför betydligt sämre än en glasskiva, som på avigsidan täckts med ett svart papper. I nödfall kan till och med papperet undvaras. Landskapet visar sig på denna glasskiva mörkare och tydligare än för blotta ögat ungefär som på en målning, och färgerna på de omgivande förmålen i rummet eller vagnen hjälpa dig såsom motsättning att lättare avläsa de speglade färgtonerna.

Genom att flitigt iakttaga och anteckna kommer du till följande resultat:

Det är i mars månad. Redan i Danmark spåras ett märkbart ljusnande, som du dock i det längsta söker tillskriva landets ö- och slättbygdskaraktär. I Tyskland bli färgerna torrare och mattare. I Tyrolen visar sig middagshimmelens blånad något djupare; eljes är allt brunt. Morgnar och aftnar äro färgstarkare än i Tyskland. Frankrike är i färger ett allenastående fenomen. Allt blir där smekande och violett. Till och med i middagstimmar härskar det violetta. Vi känna igen det redan från sjuttonhundratalets målningar, men vore det endast konstnärerna som suggererade oss, skulle ett alldeles liknande landskap i en annan trakt, om viljan vore god, också kunna ses i samma ljuva färgspel. Det skall dock icke lyckas. De moderna konstnärerna ha till fullo uppskattat dessa franska färger. De lärde sig att älska dem och narrades slutligen också därigenom till alldeles vilseledande färgtolkningar av våra egna bygder.

Venedig i snöyra visar i allo samma färgskala som Malmö i snöglopp. I Rom har himmelen något djupare blånad, och vid sidan av de skarpt solbelysta vita murarna och det vitaktigt soliga, i sig självt färgmatta landskapet verkar denna blånad betydligt djupare än den är. Vid Napoligolfen i klart väder mattas visserligen tavlan av bergens och trädens vitgrå lokalton, men havets blå lokalfärg och vattnets och luftens inbördes reflexer låta det försmälta i milt blått. Synranden stöter mer och mer i skärt, och de många för

ögat eller kikaren skönjbara ljusröda husen längs kusten bidraga härtill. Soluppgången och solnedgången ha ej längre Nordsjöns eller Östersjöns skrikande färgstråt. Allt är lent och förtonat och behagfullt.

Nu har södern begynt, och det grekiska alplandskapet, det underskönaste av alla, reser sig i hela sitt allvar. Skogarna äro borta. Allt är endast ett öde och tyst mausoleum. Vem ville se Grekland annorlunda? Skönheten ligger här först och främst i bergens plastiskt mäktiga linjer och i färgernas mildhet. Havet och himlen äro blå och bergen dimmigt rosenfärgade ända upp till den vita snön, som oftast sammansmälter med luften. Det är den skiftande, ibland silverglittrande pärlemorsnäckans skönhet, de mjuka, ädla färgernas, icke de starkas. Vattnets blånad bildar den enda starka tonen.

Konstantinopel i vårbräcket bjuder ett övermått av gult, som dock närmast stammar från själva stadens gula lokalton. Uppe i Ryssland begynner åter med ens den genomskinliga luften och de kalla, starka färgerna. I det skogiga Finland komma detaljernas starka lokalfärger redan till hjälp, och ögat, nu vant vid de milda förtoningarna, ser färgerna ligga bredvid varandra, utan övergång, som bjärta band. I soluppgången vid Åland griper Vår herre Marcus Larsons pensel. Klipporna bli cinnoberröda. Havet blir blåsvart, och skogen blir nymålat ettergrön. I solnedgången på Stockholms ström hopa sig svartblå molnmassor på klargul himmel. Alla lokalfärger

framskymta ännu en stund, till dess det blå breder sig över vatten och sluttningar, medan fönster och gavlar brinna i vilda, hemskt kalla färger, som skulle yttersta domen stunda.

En sådan färgprakt är utan motstycke i södern. Där saknas den källa till fantastisk lek med starka och dämpade färger, som vi besitta i skymningen. Middagsljuset, tråkigt redan hos oss, upplöser där färgerna i stickande glitter. Byggnaderna och dräkterna kunna vara livfullare än hos oss, men grönskans och landskapets lokalfärger i allmänhet äro, som antytt, merendels gråaktigt matta — det blå Medelhavsvattnet och dettas återsken på luften frånräknat. För att giva stämning av värme ha konstnärerna målat det sydländska landskapet i starka färger, men vi behöva endast vända oss till äldre italienska skolor för att finna, hur förträffligt en blek luft passar samman med kullarna kring Arno.

Ju längre du vandrar norrut, dess kallare men starkare bli färgerna. Uppe mot Nordkap, där i den genomskinliga luften icke blott fjord och snöfjäll hårt och skarpt klarlägga sina färger, utan till och med blommorna bli mer lysande, torde icke ens middagsljuset vid klart väder kunna kväva landskapet i vitaktigt skimmer. Icke södern utan norden är de starka färgernas rätta hemvist.

Ryska kyrkor och kloster.

När du en iskall vårafton träder in i Kiews gamla valfartskloster Lavra, tror du dig dröja bland den moderna symbolismens bilder av det förfärande och stirrande. Med dödsrikets askgrå färger stå skäggiga helgon målade i rad på vardera sidan om ingången. Den knäböjande tiggaren anropar dig med det klagande och ödmjuka tonfall, som är ryssarna eget, och inne på klostergården, som genom sin vidd blir dubbelt ödslig, arbetar en mager, svartklädd munk vid sin spade. Hans hår är långt och hängande som en kvinnas. Snödrivorna ligga ännu utefter huslängornas skuggsidor. Lavra är en hel muromhägnad stad av spökaktiga kyrkor och kloster, liksom Stambuls Seralj en stad av leende kiosker. Alla väggar äro skinnande vita, oftast oprydda, ibland åter med ornament i ett slags rysk bondbarock, men uppe i den gula kvällsluften skrika från kupolerna blankt guld, klarblått, grönt och rött.

Spöksagan har begynt. Från klostergården stupar en svängd gata mellan kyrkorna till en trätrappa, många gånger längre än den längsta i Vatikanen. Utan prydnader och på ena sidan

öppen och endast genom ett simpelt räckverk skild från några förvildade trädgårdar, sänker den sig i det oändliga, hemsk och underlig som nedgången till en för alla våra smakbegrepp främmande värld. Där och var i murarna äro dörrar till salar och rum, men du hör ingen människas steg eller röst.

Slutligen kommer du till en gård och en kyrka, vars stirrande, stjärnbeströdda kupoler tolka evighetens majestät, men som uppfångat i en fjärrsyn av en vansinnig. Pilgrimer i fårskinnspälsar trängas med blottade huvud, och en munk utdelar tända vaxljus. En sista trappa, från vilken en mässas mummel tränger upp till gården, leder till de underjordiska celler eller grottor, där S:t Antoan och en mängd av efterföljare framlevde sina dagar i ensamhet och andaktsövningar. Det långa tåget sätter sig i rörelse och vaxljusen lysa in i cellerna. Sjuttiotre heliga, och bland dem historieskrivaren Nestor, ligga här begravna i präktiga kistor. På varje kista öppnas det med rött siden fodrade locket, men när den förevisande munken på uppmaning och synbarligen motvilligt ett ögonblick höjer det vita svepe, som täcker själva mumien, blottas där inga förmultnande mänskliga drag, utan en vidunderlig skepnad, som, genom att snudda vid det löjliga, endast blir dubbelt förfärande. Den döde ligger nämligen klädd i purpurkåpa med guldband och ädelstenar och bär över huvudet en rysk silvermitra, som är nedskjuten ända till axlarna, så att hela ansiktet blir osynligt. På detta sätt liknar icke mumien ett lik utan en jättestor champagnebutelj med bly-

kapsel, en karikerad gengångare av en rik drinkare. Det tar aldrig något slut på denna rad av skrinlagda vidunder. Luften blir kvav, nästan het. Pilgrimerna kunna endast gå en och en. De skjuta varann i ryggen, ty ingen vill bli efterst med mörkret och de öppna kistorna bakom sig, och i en cell pekar munken på en gestalt, som orörlig och upprätt höjer sig ur jorden. Det är Ivan den lidande, som i tjugu år stod nedgrävd i marken ända till halsen och slutligen dog och förblev i samma ställning, höljd med ett rött kläde.

Kiew är lantliga helgonsägner; Moskva, »tatarernas Rom», är dramatisk världshistoria. Redan Novo-Dievitchyklostret utanför staden liknar med sina ringmurar och sexton taklösa torn mer en fästning än ett hem för andäktiga nunnor. Det var där tsar Peter lät hänga tre hundra strelitzer utanför sin förrädiska systers fönster och uppspikade prins Khovanskys avhuggna hand på själva fönsterbrädet. Det var också där han inspärrade så väl denna syster som sin första gemål, och här ha de sin grav. I den mindre klosterkyrkan, på andra sidan den av lutande sarkofager och kors betäckta gården, samlas nunnorna till mässa än i dag såsom fordom. Nästan alla äro de gamla och förvissnade. Helt och hållet svartklädda med långa veckiga släp, dok och toppiga medeltidsmössor, stå de orörliga i rad utefter vardera långväggen som vålnader, framträdda ur muren.

Gatorna in mot stadens hjärta kantas länge av hemtrevna småhus bland plommon- och körsbärsträd och den avlägsna skogen av kupoler är ljus och glimmande. Det är först på nära håll,

först med Kremls murar som den ryska byggnadskonsten likt en fjällig lindorm ringlar sig om tavlan och åter visar all sin underliga hemskhet. Portarnas besynnerliga fästningshus med stora murytor och små fönstergluggar, tegeltornen, som med sina avsatser och höga, gröna tak påminna om trappyramider — alla dessa byggnader stå så fjärran från våra stilar, att de förefalla äldre än Athens och Roms ruiner. Du tror dig se det gamla Babylon livs levande, sådant det tecknas av Herodotos och Strabon. Oupphörligt missräknar du dig också i Moskva på årtal och hänför åtminstone till tolv- eller fjortonhundratalet det, som till äventyrs endast bär ett par korta hundra år på sin nacke. Du kallar dessa byggnadsverk barbariska, därför att de icke uppförts efter våra doktriner, och resehandböckerna beskärma sig över deras brott mot »arkitekturens lagar» ungefär som poperna skulle vrida händerna över en västerländings klentrogna syn på de ryska helgonen. Napoleon envisades att kalla de ryska kyrkorna »moskéer» och utfärdade kallblodigt befallningar om ödeläggelse och plundring. Det överväldigande intrycket är dock borgen nog för deras skönhetsvärde, även om detta värde här liksom hos de egyptiska templen icke genast kan uppmätas i allbekanta mått.

På Kremls höjd vid sidan om Lejontrappan, på vilken Ivan den förskräcklige med sin käpps doppsko fastspikade en förbrytelsebringande budbärares fot, står med sina nio guldbeklädda kupoler Bebådelsekyrkan, där tsarerna döptes och vigdes. En täckt trappgång leder genom valv i blått och

guld till ett vackert galleri med gröna bladslingor på gul grund. Det skulle nästan kunna kallas behagfullt spökaktigt. Du måste slå dig för pannan och utbrista: Vid den helige Vladimir! Detta är modern fransk symbolism i gammal rysk fårskinnspäls! — Förstörd genom eld återbyggdes kyrkan 1554 under Ivan den förskräcklige. Bakom dig över ingången är en svartnad yta, från vilken först småningom efter långt betraktande ett öga begynner framblicka och slutligen ännu ett, till dess där skönjas dragen av ett dystert och strängt Kristushuvud. Galleriet viker åt väster och blir med ens grönt. Slutligen träder du in i själva kyrkan, som är gulaktig och översållad med målningar av plantor och vidunder, grekiska filosofer och ryska helgon. Golvet är av jaspis, och på ikonostasens guldplåtar synas ännu märkena sedan 1812 efter fransmännens bräckjärn. I skumrasket bakom pelarna befinner sig den trånga nisch, vilken Ivan den förskräcklige under gudstjänsten begagnade till sittplats. Utanför galleriet visas kammaren, där han nödgades förrätta sin andakt, sedan prästerna, uppbragta över ett av hans blodsdåd, vägrat honom tillträde till själva kyrkan. Sagorna om hans rysligheter överrösta berättelserna om de andra tsarerna. Han förefaller sammanvuxen med alla dessa hemskt fantastiska gångar och valv, deras förkroppsligade själ, en fantom, som än i dag lever där inne och sitter hopkrupen i den mörkaste smygen. Han bemäktigar sig hela din inbillning och du tycker att han, krokig, i skarlakansröd kaftan och slam-

rande, turkosbesatta stövlar, går framför dig som en förevisande väktare.

Det är blott några steg till den kyrka, där han fick sitt vilorum sida vid sida med den son, som han dräpte med ett käppslag på hjässan. Tsar Peters efterföljare ligga i Petersburg bland silverkransar och levande växter, och på de sista tsarernas gravar brinna små lampor i form av kronor. I gravkyrkan på Kreml råder skymning. Väggarnas bilder och förgyllningar äro mörknade, nästan svarta, och de i kupolerna målade jättehuvudena med sina stela drag och blanka ögonvitor stirra skrämmande ned på de fyrtiosju med röda kläden höljda stengrifterna.

Alla Moskvas kyrkor förblekna dock vid sidan av Vassily Blajenny. Vägen dit leder förbi det gamla nunnekloster, där tsarinnorna fordom jordades efter att mitt bland maktens fröjder ha vandrat på kisel och sovit på törnen. Genom Vår Frälsares port, under vars valv ingen får träda utan att blotta sitt huvud, kommer du till Röda torget, Moskvas forum och historiska avrättsplats. Just ur detta bloddränkta fält, där troninkräktare och tjuvar, skyldiga och oskyldiga ljutit döden under marter av alla slag, höjer sig Vassily Blajenny såsom en samvetskvalens och gräsligheternas symfoni, ett ångestskri i färger, ett tempel åt mordlystnaden. Den borde kallas Mördarkyrkan. Ingen bättre saga har heller kunnat virka sitt nät om den underbara byggnaden än den, att Ivan den förskräckliga, hänryckt över kyrkans prakt lät utsticka byggmästarens ögon för att denne icke

skulle kunna skapa ännu ett sådant verk. Medan de helleniska stilarna och deras avkomlingar verka först och sist som sten, som kristallisering, som en geometrisk skönhet, förefaller denna kyrka med sina tolv torn såsom något organiskt växande, som en grupp av lysande giftsvampar. Taken äro ärggröna och väggytorna brokiga. Några torn äro spetsiga, de andra bära ananasformiga eller lökformiga kupoler, somliga med vridna ränder av silver eller guld, andra med högröda och blå taggar, de övriga med rutor och fjäll. Allt detta vilar på ett underlag av gallerier och trapphus och oförklarliga utsprång. Vassily Blajenny består av elva kapell, omgivna av ett slags smal skyttegång och sinsemellan förenade med de ohyggligaste gångar och kamrar. I det mittersta huvudkapellet äro tegelväggarna försilvrade som likkistfötter, och stelt målade bladväxter stiga ända upp i den blå kupolen. I detta hemvist för fasan, i hela denna labyrint, där du går vilse, råder en ständig halvskymning. Gångarnas rappning är bemålad med slingor i starka färger. Du viker åt sidan för en källarmörk gallerglugg och kan icke betvinga dig att gå den nära. En dörr på glänt eller ett med en gardin förhängt fönster låter dig kasta en blick in mot ett obestämt något, vilket gör dig mörkrädd som ett barn. Kanske borde du till sist icke kalla Vassily Blajenny Mördarkyrkan, utan de vansinnigas kyrka, Dårhuskatedralen. Ett sådant tempel måste de vansinniga drömma om att få bygga sig. Du väntar nästan att få se flockar av dårar, barfota och tassande och i sina graa skjortor,

knuffas framför altaret i kapellen och småskrattande plocka ädelstenarna och pärlorna ur ikonostasen eller utföra besynnerliga ceremonier samt slutligen, surrande och pipande som läderlappar, rusa in i gångarna och försvinna. Vassily Blajenny borde vigas till ett mausoleum över vansinniga genier.

Du väcks av tunga hammarslag från Röda torget. Det är dock icke en schavott man håller på att timra i dag. Man reser flaggstänger och bjärt målade tempel. Ännu visas i Moskva den Romanowska stamfaderns hus, där dörren till mottagningsrummet avsiktligt murades så låg, att gästerna måste inträda bugande. Det är en avkomling av denna härskarätt, som skall krönas uppe i Himmelsfärdskyrkan på Kreml. Denna kyrka, som saknar alla andra yttre prydnader än de gyllne kupolerna, är blott av en liten borggård skild från gravkyrkan och Lejontrappan. Invändigt äro väggarna nyförgyllda från golv till tak, så att yttersta domens och riddarnas och munkarnas bilder tyckas fastlimmade på guldpapper. Golvet är dolt under läktarna, som uppförts till kröningen och vilka, klädda med rött, amfiteatraliskt höja sig framför guldgrindarna till altaret. Ikonostasen skimrar av guld och helgonbilder och de smäckra silverpilastrarna äro av stor fägring. De ryska kyrkornas oerhörda prakt och dyrbarhet fira här sin vildaste fest. Ikonostasen innehåller 5,400 kilogram guld. Rubiner, stora som nötter, safirer, pärlor och diamanter omkransa bilderna. Ensamt infattningen kring Guds moders-bilden värderas

till 200,000 rubel och smaragden på hennes panna till 30,000 rubel. En solig äng har icke fler blomster än Kreml ädelstenar. I tsarens rike finnas kolonner av lapis lazuli eller malakit, golv av sköldpadd och elfenben, likkistor av guld och silver och väggar ornerade med diamanter, men ingenstädes tumlar denna kaskad av glitter och eld i rikare flöden än över Kreml. Du blir till slut trött på alla dessa dyrbarheter, som kunde mätas i kappar och tunnor, och du börjar längta att trampa på en hederlig gråsten. Diamantkronan, som tsaren sätter på sin hjässa, synes dig slutligen ej märkvärdigare än en omvänd takkrona av kristall, den illa slipade diamanten Orloff på knappen av hans spira ej mer tindrande än en vanlig karafinpropp. Hans hermelinkantade mantel är av guldtyg, över vilket en stor broderad örn sträcker sina svarta vingar, och purpurn får på Kreml ödmjuka sig till att smycka prelater och hovmän. Tronen, på vilken han tager plats, är höljd med turkoser, och till en av ålder mörknad elfenbensstol stiger den unga kvinna, som han korat till maka. Det drag av hemsk saga, som omsvävar Rysslands kyrkor och kloster, kan heller icke heller ljusna i kröningens stund, när Ivan Velikis alla klockor ljuda. Över den strålande församlingen kring tronerna stirra ur kyrkans alla kupoler stora, skrämmande huvud med stela ögon, och i Dmitry-kapellet, vars gallerdörrar öppnats och där en gång Jowry Glimsky mördades, lysa väggarna i gällaste klarblått och klarrött och injaga spökaktig fasa.

Sultanen.

Det var fredag med mulen himmel och enstaka snöflingor, och en gulaktig dager låg utbredd över Konstantinopels taggiga berglandskap av byggnadsmassor med högt uppspringande minareter. Måsarna flögo lågt och skriande över Bosporens vågskvalp. Hur skulle icke en dykare ha fasat, om han nedstigit under detta gula vatten och vandrat fram på bottnen, där århundrade efter århundrade, ja, kanske till och med de senaste nätterna dolt så många hemligheter! Han skulle hitta vagnar och sänkta båtar, vapen och människoben. Han skulle möta lik, som stodo upprätta och vaggande med halvhöjda armar och tyngder vid fötterna.

Det var den dagen jag såg Abdul Hamid på så nära håll, att jag kunnat vidröra hans fez med ett metspö, och hans drag ha bränt sig så fast i mina tankar, att jag med några färger hjälpligt skulle kunna avbilda dem ur minnet.

Vid huvudingången till Yildizkiosken ligger den moské, till vilken han begiver sig varje fredag. Framför moskén äro många smärre byggnader och en lag terrass. Ett antal turister, som

genom sina lands beskickningar förskaffat sig tillträde, hälsades här å sultanen vägnar av en turkisk officer, vilken besvarade allehanda frågor, lät kringbjuda kaffe och te samt anvisade stolar vid de tämligen trånga fönstren. Kölden var rätt besvärande, men jag föredrog dock att välja mig en friare plats ute på terrassens kant med de långa, eldslikt svängda turkiska bajonetterna i jämbredd med mina armbågar.

Tiden blev emellertid lång nog, och ingen gjorde sig någon brådska. Trupp efter trupp tågade upp i paradmarsch och med hållning och gång, som hade de inövats af den mest nogräknade general på fälten utanför Berlin. Musiken spelade muntra europeiska melodier. Detta är ju »Fatinitza» upp i dagen, tänkte man och fördrev sedan tiden med att betrakta de ståtliga soldaternas bruna och vilda ansikten, som kröntes av röda fezer eller gröna turbaner. Trupperna ordnades i häck på båda sidor om backen upp till palatsets slutna port, mot vilken blicken åter och åter nyfiket vände tillbaka.

Den ena av de båda småbyggningarna hade upplåtits åt fursten av Bulgarien, som anlände med sin svit, eskorterad av ryttare. Därefter följde ånyo lång och djup ro, som först avbröts av ett både löjligt och betecknande skådespel. Nu i elfte timmen framkördes nämligen ett lass med sand, och ödmjukt beskäftiga händer begynte ivrigt strö och platta och kratta på vägen. När lasset förts undan, upplyftes en liten tio- eller tolvårig prins på en häst och tog befälet. Han såg helt puts-

lustig ut, där han satt med sina stora generalsepaletter och sin stora dragna sabel på den stora springaren. Svarta evnucker med pärlvita tänder och långa rockar kommo och gingo, och sultanens moder och några andra beslöjade haremsdamer åkte förbi i täckta vagnar.

Under all denna väntan i det gråkalla vädret lamades slutligen den första nyfikenheten och spänningen. Samtalet mellan de kosmopolitiska herrarna och damerna på terrassen och i den lilla byggnaden blev allt livligare, och man erhöll det beskedet, att det var absolut förbjudet att begagna kikare. Innanför det andra husets fönster vandrade fursten av Bulgarien och hans herrar fram och åter, och en af dem såg på klockan.

Då ljöd plötsligt ett sakta sorl, som lika hastigt efterföljdes av tystnad. Allt det operettaktiga var med ens försvunnet. Det gamla ottomanska väldet steg ur sin grift, ej med sin forna ädelstensglimrande prakt, men med stämningen av en saga och likt ett molns skugga, som kylande, ljudlös glider fram över ett blomsterland. Palatsportarna hade långsamt öppnats inifrån, och i den sakta framåtrullande, öppna vagnen syntes sultanens smala och bleka, nästan askgrå ansikte. Tystnaden var nu så djup, att man på långt håll skulle ha hört minsta viskning eller hostning, och i den mjuka sanden åstadkommo varken hjul eller hovar ringaste buller. Trupperna höjde efter kommando några korta hurrarop, som ögonblickligt förklingade utan ekon, men över den vida stillheten

hördes ur höjden från minaretens översta balkong böneroparens högtidliga och klagande sång.

Den förgyllda vagnens präktiga, ehuru kanske alltför välfödda hästar kördes och leddes i sakta gående och omgåvos med en svärm av tjänare i glittrande och yviga dräkter. Kuskbocken var draperad i purpur, och på framsätet satt en fullkomligt orörlig pascha. Sultanen satt mitt på det purpurklädda baksätet.

Han skänkte ingen uppmärksamhet åt fursten av Bulgarien, vasallen. Däremot hälsade han oss västerlänningar med en ytterst avmätt, ibland knappast märkbar rörelse av den halvhöjda högra handen. Han var en liten gubbe i röd fez och snusbrun rock, och han såg sig kring med nervösa, ilande blickar som ängslad av aningar om obestämda, lurande faror. Läpparna och underkäken darrade och den hälsande handen skakade sakta. Hans huvud var äkta österländskt med snett sammanspringande ögonbryn, gråsprängt helskägg och skarp, nedåtsvängd näsa. Ögonen voro något rödkantade. Med andra ord: sultanen hade just det ansikte, som vi skulle ha givit honom i vår inbillning.

Bakom vagnen leddes en flock av praktfullt munderade arabiska springare för att vara till hands, i fall deras herre vid återfärden plötsligt skulle få det infallet att vilja stiga i sadeln och rida. Deras buktiga svansar vajade, och deras stampande hovar hade nästan människohudens skära färg.

Nere vid moskén knäböjde skaror av turban-

klädda dervischer och köpmän långt från Aleppo och Damaskus, och då sultanen hade stigit ned ur vagnen på trappans matta, hälsade han dem. Alla hans rörelser voro långsamma och värdiga. Då han hade inträtt i moskén, utrullade alla de utanför samlade sina bönemattor och sänkte pannan mot marken. Böneroparens stämma tystnade, och nu i den stund, då Mohammeds arvtagare själv böjde knä inför öknarnas gud, bredde sig stillheten ännu djupare och vidare. En solstrimma bröt fram ur molnen, och utanför det järnstaket, som omhägnade platsen, böljade på sluttningarna oändliga, stumma människomassor, klädda i vitt och rött och grönt.

Omsider blev det åter liv och rörelse. Dold för mängden tog sultanen plats bakom ett gallerfönster och åsåg därifrån hur trupperna tågade bort.

Galavagnen hade åkt undan, och i stället framfördes en droska utan kuskbock och förspänd med två sällsynt vackra och präktiga hästar. Alltså! Sultanen hade beslutit sig att åka och icke att rida. Två personer rusade fram med fjäskig iver och nedslogo suffletten, men en annan höjde då armarna med åtbörder av den mest ångestfulla fasa, tecknade med händerna och ropade — och så blev suffletten åter uppslagen. Då kom ännu en person springande utför trappan och bärande på sin sabel. Så snart han fick se suffletten, greps även han av samma förvirrade, om också icke mållösa bävan, och han började slå med handen i luften. Man kunde gott förstå vad han menade.

– Ned med suffletten! menade han. För allt i världen, ned med suffletten!

De andra blevo bestörta och ännu ängsligare och ivrigare och tävlade om att ådagalägga sin lydnad. Men då blev han ännu häftigare och ropade och tecknade, och även nu var det lätt att utgissa hans tanke.

— Inte alldeles ned med suffletten! menade han. Vid Gud, vid profetens heliga namn, vid koranens sju varianter, inte alldeles ned med suffletten! Varen listiga, varen turkiska diplomater, gån halva vägen åt alla sidor!

Villrådigheten och oron nådde nu sin höjd, men den sistkomne fortsatte brådskande utför trappan och ända fram till vagnen och ställde med överlägsen och avgörande bestämdhet suffletten på halvspänn. Nu var den både nedfälld och uppslagen — hur man fann lämpligast att kalla det. Vem hade nu något att invända! Så skulle man förstå sin sak! Gud är stor!

I detsamma kom sultanen i trappan med den snusbruna livrocken snävt åtsatt kring midjan och vid nedomkring. Han hade fått varmare färg och röda fläckar på kinderna, likt någon som en stund varit inbegripen i ett livligt och muntrande samtal. Så snart han hade tagit plats mitt på droskans baksäte och fattade tömmarna, lyfte hästarna, liksom särskilt inlärda till detta konststycke, sina huvud och svansar och föllo i galopp, och lakejerna, som hållit dem vid betslet, hunno nätt och jämnt att med så stora åtbörder som möjligt kasta sig åt sidan undan hjulen. Men de höga, unifor-

merade herrar, som under tiden samlats kring vagnen, följde nu denna springande på båda sidor och bakom liksom tiggargossarna i Neapel. De buro sablarna i händerna, kraschanerna och epåletterna gungade och flaxade, och sultanen hälsade vänligt och småskrattande och hänkastade ibland ett par ord.

Så gick den vilda jakten tillbaka uppför backen, och de europeiska åskådarna betraktade en sista gång det vassa och uttrycksfulla ansiktet i vagnen. Vilka öden kunde må hända icke redan om några veckor eller månader komma dessa kinder att glödgas av förtrytelse eller att bli så vita och stela som ett stycke gips! Ej långt nedanför de trädgårdar, dit sultanen nu åkte in, ligger det palats, där hans broder, den vansinniga och avsatta Murad V, i ständig oro för sitt liv sitter inspärrad. Främlingen, som på vattnet far utefter palatsets längor, kan mot speglarna inne i rummen ofta urskilja mänskliga skuggbilder — och det var där som åter dennes företrädare, Abdul Aziz, fick förblöda med uppskuren åder.

Vagnen rullade förbi, och de äldre och tyngre storherrarna blevo efter. Andra däremot följde med uppför backen ända till dess vagnen försvann och portarna föllo i lås framför deras ögon. Där stodo de nu upphettade och röda och löjliga och förnedrade. Och med all makt bröt sig solen mellan molnmassorna en bred kungsväg och glittrade i gallerverk och förgyllningar.

Så såg han ut, den för sina palatsbyggen och kvinnor och för sin grymhet så vittberyktade men

på sitt vis väl ändå ganska märkvärdiga tyrannen Abdul Hamid. Den, som en gång betraktat honom på hans fredagsfärder till moskén, skall om natten ofta i inbillningen tycka sig följa den gråsprängde gubben med de inflammerade ögonen och den snusbruna rocken, där han ensam och vaken sitter bland sina bromflaskor och sömnpulver — förnöjd att en stund slippa se haremsflickorna dansa.

Bland alperna.

I.

Gudsmodersbilden i Einsiedeln.

För litet mer än tusen år sedan levde den helige Meinrad av Hohenzollern. Redan i sina bästa år drog han sig undan till Finsterwald vid Zürichersjön och bodde där som eremit, medan hans hår grånade och hans ansikte fårades. Dagligen kommo vallfärdande för att se och höra den fromme mannen, och Hildegard, en abbedissa i Zürich, skänkte honom en gudsmodersbild. Denna bild var praktfullt klädd, men så väl Guds moders huvud som Kristusbarnets var svart.

Ar 861 blev den helige Meinrad mördad av tva män, som hoppades finna dyrbarheter i hans koja. Besvikna i denna förväntan flydde de från stället strax efter blodsdådet. Två korpar, som den helige Meinrad tämt, förföljde dem emellertid under ursinnigt kraxande ända in på Zürichs gator. De båda banditerna blevo fasttagna, bekände och avrättades. Med tiden upprättades ett kloster på den mark, där den helige Meinrad fallit för deras yxor. Detta kloster fick namnet Einsiedeln, och

den svarta gudsmodersbilden blev klostrets förnämsta relik.

När klosterkyrkan skulle invigas år 948, hördes natten före högtidsdagen sång av änglar, som noga följande prästernas ritual och på förhand själva vigde kyrkan. Sedan påven Leo VIII i en bulla förklarat, att någon vidare invigning icke vore av nöden, alldenstund himmelen själv helgat kyrkan, blev den 14 september, årsdagen av änglainvigningen, klostrets högtidsdag.

På denna dag samlas i Einsiedeln vallfärdande från Schweiz, Frankrike och Italien. Man beräknar, att årligen etthundrafemtiotusen böja knä för den om en praktfullt utstyrd negerhustru erinrande gudsmodersbilden.

Vid Wädensweil lämnade jag Zürichersjöns ångare och fortsatte med bantåget, som långsamt och pustande strävar uppför backarna mot Einsiedelns avlägsna, högt belägna alpdal.

Hösten är inne, vinet är skördat, och på avstånd glimmar bergens friska snö i den kalla, genomskinliga luften. I djupet blånar Zürichersjön, och längs vattnet synas husen och kyrkorna som punkter och streck. Stranden liknar en buktande, med slarvig handstil skriven rad. Ett stycke ut på vattenytan, på det blåvita papperet har den slarviga handen dragit ett snett tankstreck. Det är den långsträckta ön Ufnau. Det var på denna ö von Hutten dolde sig för sina fiender, men redan fjorton dagar efter sin ankomst upphanns av allas vår fiende döden. Han blev jordad på öns oan-

senliga, lilla kyrkogård, men ingen känner närmare stället där han vilar.

Höga, barrskogsbevuxna kullar stänga snart utsikten, och inom en timme är jag i Einsiedeln.

Min uppmärksamhet fängslas genast vid ankomsten av den väldiga klosterbyggnaden med dess huslängor, flyglar, murar och gårdar. Den nuvarande klosterkyrkan, från vars två torn tretton klockor slunga sina klara malmtoner mot alpstuporna, är uppförd i förra seklets början i så kallad romersk stil.

Framför den breda trappan, som leder upp till kyrkans tre portar, reser sig en präktig brunn i form av ett tempel. Det är av svart marmor och krönes överst av gyllne krona, sol och halvmåne. På båda sidor om platsen löpa arkader. De sträcka sig ned mot staden som två armar, som en öppen famn. Man tycker sig stå på en piazza i Rom, och man förvånas över att landskapets höjder bära granar i stället för pinjer.

Vid inträdet i kyrkan häpnar man. Vilket virrvarr av glitter och färg, av bilder, lampor och ljuskronor! Det skiner av förgyllningar, guldkärl, pärlor och ädelstenar. Dyrbara föremål av alla möjliga slag äro sammangyttrade på de sexton altarena, och ur det med målningar och sirat överlastade taket faller liksom en strålglans över de skulpterade korstolarnas änglar och helgonbilder, över högaltarets rikt snidade tabernakel, över den prunkande predikstolen och abbéns guldkarmade purpurtron. Inne i sidokapellens altarebord ligga bakom glasrutor martyrers lik med svärd och

palmkvist, liksom man brukade jorda dem i katakomberna. De äro iförda dräkter av guldstickad blå eller mörkröd sammet. Deras huvuden äro överdragna med vitt siden, och i ögon och näshålor äro anbragta guldbroderier med pärlor eller små lysande stenar.

På ett altare vilar i den eviga lampans matta belysning ett med vitt siden överdraget huvud utan kropp. I de två ögonhålorna brinna två stora smaragder med grönvit glans som en panters ögon.

Muntert verkar mitt i denna guldsmyckade gravstad en målning, som framställer Amor med pil och båge och skälmen i ögat, ehuru hotad av det ris, som kyskheten höjer med en gammal tants stränga värdighet. Tavlan syftar emellertid också den på ett helgon. Den är en pik åt den helige Benedictus, som för att slå bort de tankar, som Amor viskat i hans öra, fick den kloka tanken att rulla sig på törnen.

För att förstå den ohycklade andakt, med vilken de vallfärdande betrakta de multnande relikerna, måste man besinna, att dessa människor redan från skolbänken fått noga kännedom om ifrågavarande helgons liv och betydelse. Helgonsägnerna äro för dem, vad världshistoriens anekdoter och sagor äro för oss. Då någon pekar på ett altare och säger: där vilar den heliga romarinnan Charitosa och där den heliga Candida, nicka de lika förstående som vi skulle göra, om någon sade oss: där vilar Spartacus och här ligga Romulus och Remus.

Inne i kyrkan mitt för huvudingången reser sig ett fristående kapell av svart och gråådrig marmor. Här stå vi framför Einsiedelns förnämsta helgedom, de vallfärdandes mål. Bakom kapellets gallergrindar skymtar otydligt och mystiskt i skenet från tre silverlampor Guds moders svarta bild, omgiven av silverhjärtan, gyllne skyar och strålar. Hon är klädd i styft silverbrokad. På sin vänstra arm håller hon det svarta Kristusbarnet, på sin högra en blomsterkvast och på hennes änne glittrar en krona av guld och stora ädelstenar. Hon förefaller som en madonna, enkom skulpterad för negrer. Det ligger något av indisk avgudabild i hela hennes gestalt, och rökelsekarens doft erinrar om lukten i Orientens kryddbasarer.

Det är hon, som behärskar klostret och hela trakten. Det är till hennes nåd, som de bedjande vädja i sina bekymmer. Det är hon, som årligen genom nya underverk lockar dessa tusen och tusen vallfärdande till Einsiedeln. På kyrkans vägg hänga kryckor, käppar och av papper klippta armar eller ben till erinran om de vanföra stackare, som hon botat. En mängd små oljefärgstavlor förhärliga hennes makt och barmhärtighet. En duk visar oss en sjukling på sjukhuset, vilken, då ingen förmått bota honom, slutligen anropar hennes hjälp. Som en ande i Tusen och en natt stiger hon fram ur sjukhusets vägg, och hennes milda, moderliga blick återskänker hälsan åt den lidande. En annan duk visar oss staden Ueberlingen, bombarderad av svenskarna. Med en skicklig lawntennisspelerskas färdighet parerar hon bomberna,

skyddande det hus, under vars tak hela familjen på knä åkallar hennes bistånd.

Men det är ej blott över Europa, som hon sträcker sin räddande hand. Långt ute på världshaven anropa drunknande i skeppsbrottets ögonblick hennes namn, och frälsta vallfärda de till Eisiedeln för att tacksamt uppsätta en votivtavla i hennes kyrka.

Det är ej endast obelästa och fattiga pilgrimer och hennes i svart klädda munkar, som prisa hennes under och ära henne. Det är en otalig mängd av framstående personligheter, allt från medeltidens kejsare till Goethe, som stått öga mot öga med henne. I klostrets stora sal hava Europas nu regerande kejsare låtit uppsätta sina och sin familjs porträtt. Hela denna lysande skara av kejserliga högheter bildar hennes stab. Ur kyrkans kupol nedhänger en smakfull, ofantlig ljuskrona av förgylld koppar. Bokstäver i glänsande emalj berätta, att den är en skänk av Napoleon III. Då han stod på sitt livs och sin makts middagshöjd, förärade han den till henne i hågkomst av den dag, då han, ännu ett barn, vallfärdade till Einsiedeln med sin moder. Han hängde alltså denna kolossala ljuskrona över hennes huvud, men dessförinnan hade hon till lön för hans vallfärd krönt hans huvud med en krona, som visserligen var vida mindre, men som redan från hans gossår varit hans längtans högsta mål: Frankrikes kejsarkrona. Så hyllas hon, och så belönar hon.

Hela det lilla samhälle, som småningom vuxit upp utanför hennes kyrkas tröskel, skänker hon

det dagliga brödet. Hela ortens affärsverksamhet rör sig kring hennes rykte, som ett hjul kring sin axel.

Arkaderna utanför kyrkan äro egentligen endast basarer, fulla av varustånd. Om jag säger, att dessa varustånd uppgå till ett antal av hundrade, tror jag knappast att det är överdrivet.

På högtidsdagarna utvecklas här en livlig kommers, som kommer hela festen att likna en stor, brokig, kosmopolitisk marknad. Ena stunden ringa klockorna, och negermadonnans munkar tåga ut med standar och ljus. Andra stunden är hela kyrkplatsen fylld till trängsel av köpslående och prutande människor. Där säljas relikkapslar, medaljer, krucifix och vaxbilder. Där utbjudas radband av glas, trä, kokos, pärlemor, agat eller korall. Där kunna vi skaffa oss bönböcker i pärmar av läder, elfenben, sköldpadd, horn, pärlemor. silkessammet eller simpelt patentsammet. Där finnas kyrkliga hänglampor, ljusstakar och rökelsekar till ett pris av några francs eller till fem eller tio louisdorers värde.

Även på de tider av året, då ingen högtid samlar främlingar kring hennes kapell, är hela staden en enda stor försäljningslokal för kyrkliga artiklar. Alla bodfönster äro fulla av helgonbilder, lampor, bönböcker och radband. Hos bokhandlarna synes endast teologiska skrifter, andaktsböcker och uppsatser om henne, hennes makt och hennes under.

Hela staden bär prägel av att vara en vallfartsort. En Kristusstaty möter oss några steg

från bangården. Uppe på en höjd tronar madonnans bild på en hög pelare. Då vi uppsöka ett hotell, kunna vi välja mellan De tre konungarnas eller Hotell S:t Johannes. Behagar oss intet av dessa, kunna vi gå till S:ta Katarina eller till S:t Josef. I nödfall återstår oss Pilgrimernas hotell eller också Svarta korset. Mitt bland dessa hotell med religiösa namn, mitt framför den breda trappan upp till kyrkan, lyser Hotell Påfågeln, som en kasperteater mellan bönkapell, som en demimondedam mellan nunnor.

Då vi sitta till bords, svävar samtalet endast om religiösa ämnen, och på vinflaskans etikett synas kyrkliga sinnebilder.

När vi slutligen lämna Einsiedeln bakom oss och kasta en blick i vår nattsäck, upptäcka vi, att papperet kring vår matsäckssmörgås är fulltryckt med latinska böner. Omslagspapperet kring den vackra hänglampan, som vi köpt till ett minne, bär gudsmodersbilden. Papperet, som är virat kring lampans röda glas, innehåller en berättelse om den helige Petrus' vistelse i Rom.

Sådant är Einsiedeln, detta schweiziska Mecka.

Utan bekymmer för sin framtid tronar Guds moder, rödaktigt belyst, i sin marmorsvarta cella. Hennes makt har tiden ej förmått rubba. Den vilar på hennes mildhet och hjälpsamhet. Hon straffar icke sina fiender, utan hon förlåter dem. Då under revolutionstiden hennes kyrka plundrades och hennes kapell jämnades med golvet, hämnades hon icke på våldsverkarna, likasom S:te Genèvieve i Paris, vilken slog den arm med lam-

het, som vidrörde henne. Undergivet flydde hon till Tyrolen, buren av sina hängivna munkar, för att, då stormen lagt sig, återvända, kringjublad, hälsad som traktens välgörarinna och drottning.

Hennes sparbössa klingar som en rostig klocka, medan den mottager allmosor, som skola underhålla hennes hus och utestänga samtidens skepticism.

Var morgon klockan fyra läses en mässa framför hennes altare. När rökelsens sakta buktande strimmor beslöja henne, är det, som om hennes mörka anlete finge liv och ögonlocken darrade. Var afton efter vesper sjunges ett Salve Regina till en mild och rörande melodi från elfte århundradet. Det är, som fylldes kyrkan av ekon från en tid, som vi ej längre förstå, men som gudsmodersbilden i okuvlig iver ännu till det sista försvarar med sina under, sitt världsrykte och sin rikedom.

II.

Över Splügen.

Då hästarna äntligen blivit förspända och släden står färdig framför posthotellet i Thusis, lider det redan mot aftonen. Staden ligger Schweiziskt smågemytligt och stilla med snö på tak och fönsterbleck. Gumman, som med två skvalpande ämbar begiver sig till sin svingård, påstås vara ägarinna till flera hundra tusen francs, och hennes

dotter, vars hemgift alltså kunde förgylla en greves vapensköld, tvekar icke att för en visad tjänst mottaga några nickelmynt i drickspengar. Inne vid posthotellets långbord sitter en domare med en mugg öl och en lång cigarr.

— Vid en process med en engelsman och någon annan utländing ger jag alltid engelsmannen orätt, säger domaren. Vid en process mellan en utländing och en schweizare ger jag alltid utlänningen orätt.

— Men det är ju icke riktigt av er, invänder man.

— Icke riktigt! Infödingarna hava valt mig, och om de finna domen orättvis, kunna de avsätta mig.

Därefter blinkar han klipskt med det ena ögat och beskriver i torroliga ordalag traktens patriarkaliska rättskipning. Han berättar, huruledes uppe i Davos nycklarna till häktet förvaras av skänkjungfrun på rådhuskällaren.

Det är emellertid nödvändigt att skynda med avfärden, ty färgen på Graubündens snötoppar angiver redan, att solnedgången är nära. I bottnen på den citrongula släden lägges en bleckcylinder med hett vatten. Man inlindas i filtar och fällar ända upp till ögonen, och fotsacken, som icke är av läder, utan av svartmålat trä, fälles igen som locket på en låda. De rykande, stora hästarna spänna hovarna i isgatan, och små kulor av snö glittra i raggen kring deras ben. Vägen höjer sig raskt mot det beryktade passet Via Mala, som

öppnar sig som en mörk port med dörrträn på ettusen sexhundra fot.

En fuktig kyla och ett ihåligt buller möta oss genast, då släden glider in i passets skugga. Kalkstensväggarna skjuta fram i profil som skarpt skurna kulisser. De luta över vägen med svävande klippor och upprivna hängande trädrötter, liksom vore hela passet färdigt att sammanstörta. De stiga tvärbrant i höjden utan mossor, utan buskar, utan någon som helst växtlighet, endast överdragna med ett blåaktigt silverflor av is. De äro stundom skurna i vassa ytor som huggna med mejsel, stundom urgröpta, en annan gång förvittrade, liksom maskätna. Man erfar en hisnande känsla, icke blott vid en blick ned i bråddjupet bakom vägens bräckliga räckverk, utan även då ögat följer klippväggarnas fåror och rämnor uppåt till den översta randen, som ännu är solbelyst. Vattenfall och fjällbäckar äro frusna och bilda hängande knippen av istalaktiter, som underifrån mötas av grönaktigt skiftande stalagmiter. Ett band av avgrundsskulptörer tyckes hava uppstigit ur den dånande klyftan och uttömt hela sin hejdlösa fantasis vildhet i formandet av iskolonner, modeller till götiska domkyrkor, förstenade springvatten eller drypande Poseidonhuvuden.

En tunnel har uppförts till skydd mot skredet, men det nedstörtande vattnet har till hälften täckt ljusöppningen med en ruta av is. Tre hundra fot under de bågiga stenbroarna framblänka mellan gråbruna klippstycken och frusna lavar sprutande skum och gröna vågor. Det är Rhen, Hinterrhein,

som redan här i sin dystra fjällvagga uppfostras till Grössenwahn. Vägen slingrar in under sneda valv, sprängda genom nedstörtade klippblock, som krönta med krypande martallar och knäckta granar kunna liknas vid äreportar, resta åt djävulen. Om djävulen ville hålla ett tåg som triumfator, skulle han icke välja Via Sacra, utan Via Mala. Han skulle komma just vid denna tiden av dygnet, då skymningen hastigt höjer sig ur de bullrande hålorna som ångor ur en häxkittel, medan ännu ett återsken av solnedgången rödmenar alpstupornas ryggar och nymånen färglöst kallt framlyser mitt över det vilda passet.

Man urskiljer här och var högt uppe mot den mörknande himmelen ståltrådslinor, som äro spända tvärs över hålvägen. På dem fraktas ved och virke över från den ena sidan till den andra.

Vägen blir allt trängre, bullret allt häftigare, skymningen allt djupare. Först efter mer än en dryg timmes färd träda fjällbranterna åt sidan och öppna utsikt över en vidsträckt dal. På höjden ligga ruinerna av borgen La Turr, vars sista innehavare uppförde sig som en Gessler och därför slutligen också fick sin bane av mördarehand. En dag inträdde han i bonden Johann Caldars koja och spottade i soppan, som stod på elden. Då grep honom Johann Caldar lugnt om strupen och kvävde honom genom att doppa hans huvud i den kokande soppan. Därvid ropade bonden: Ät soppan, som du har kryddat! Detta skedde mot mitten av femtonde århundradet och gav signalen till allmän uppresning.

Det är redan stjärnklar natt, då släden stannar utanför värdshuset i Andeer. Häpen över att mitt i frostkalla vintern få en gäst, upplåter värdinnan sitt mest praktfulla rum. Det är emellertid eljes beräknat för högsommaren och är egentligen endast ett slags överbyggd träveranda vid det stora stenhusets gavel. Den outhärdligaste köld inträngер genom väggar och golv, och för tjugonde eller trettionde gången i sitt liv tror man sig upptäcka, att man blivit alldeles för gammal för resor. Icke är det något nöje att frysa eller skakas av och an i en trälåda, den må dragas på hjul eller medar! Icke är man lyckligare i afton, då man har sett Via Mala, än i går afton, då man icke hade sett den! Vartill tjänar då allt detta omak? Hur mycket bättre skulle man icke hava det där hemma framför en björkvedsbrasa!

Genom en fängelseaktig korridor begiver man sig ned till källarsalen och äter en middag med parisiska pris, men utan parisiska varor. Biffsteken tyckes stekt i ett talgljus, vinet rött bläck och efterrätten bröd, tuggat av en tandlös gumma, ty hårdare bitar av kanten sticka okrossade fram mellan russinen och sockret. Vid andra ändan av bordet spisa några infödingar samma mat, men tre gånger billigare.

Först följande morgon, då man åter sitter under träfotsacken i den citrongula släden, ter sig resan på nytt i ljusare färger. Det schweiziska höglandet visar sig heller aldrig så storslaget vilt, så överväldigande som just i sin isiga midvinterdräkt. Om sommaren erhåller det ett menlösare

drag, som fördärvar stämningen. Det liknar då en Herkules, förklädd till kypare eller, i bästa fall, till en beskedlig herde, som mjölkar kor.

Vägen upp till Splügen har syskontycke med Via Mala, har samma sänkräta, svindlande fjällväggar, samma i djupet sjudande ström, men är rymligare, öppnare, gladare. Vid middagstiden hålles en timmes rast i byn Splügen, som insnöad ligger på bottnen av en ödslig dalsänka. Sedan man på kuskens inrådan ätit och druckit så mycket som möjligt för att bliva varm, fortsättes åter slädfärden i sakta skritt upp mot Splügens snökam. Kusken går bredvid i höga kragstövlar, jodlar och berättar om influensan och skredet. Som han är av rätoromanisk börd, är han dock icke lätt att förstå, och snart tystnar samtalet.

Ännu en stund är vägen kantad av hög granskog och snön ofta korsad av friska rävspår. Men snart har ett tunt bälte av risiga lärkträd genomfarits, och vi befinna oss ovan växtlighetens gräns.

Den djupa snön, som likt sanden på sjöbottnen lagts i långa, buktande vågor av stormen, stiger högt upp kring slädens sidor, och hästarna hava ett tungt arbete. Kölden är pinsamt bitande, och de svarta glasögonen förmå ej helt skydda ögonen mot snöns stickande återstrålning. En vass blåst sveper fram över höjden, men man märker den endast på suset i sina egna öron och på hästarnas fladdrande manar och någon gång även på ett sakta glasaktigt rasslande i de skarfrusna drivorna. Eljes går stormen osynligt över berget;

den hittar intet träd att rista, inga flöjlar att svänga runt. Landskapet antager plötsligt nära nog utseende av en lågt kuperad slätt, och över de tröstlösa, i blåsvart molntöcken insvepta snövidderna höja sig endast de vresiga och grovt tillyxade telegrafstolparnas långa led. Inga fåglar kasta sin skugga på drivorna, inga steg knarra, ingen klockringning tillkännagiver någon bys närhet.

Ur dimman framdyker ett ensamt och obebott stenhus, snarare avskräckande än inbjudande. Det är ett skyddshärbärge i händelse av snöstorm, men alla gengångare och gastar, som vår tid jagat i landsflykt, borde här kunna få en fristad på gamla dagar. När byggnaden försvunnit, omgivas vi åter av samma svårmodiga stillhet, samma snöiga ödeland.

Simplon har det måleriska hospitiet med sina gästfria på samma gång blåfrusna och solbrynta munkar, men Splügen har endast sina nakna klippstycken och sin snö. En huggen sten, snarlik en snötäckt gravvård över en förolyckad, kännetecknar just på bergets krön gränsen mellan Schweiz och Italien.

Efter en stund sänker sig vägen mot flera grå stenhus, som ligga kringströdda utefter vägen med kortare eller längre mellanrum. I ett av dem är tullstation; de andra äro skyddshärbärgen, försedda med klockor, vilkas klämtslag vägleda vilsekomna under snöstorm. Det händer, att posten måste stanna i dessa hus flera dygn med slädar, hästar, främlingar och brev. Skafferiets konserv-

burkar bliva då uppbrutna och vinförrådet tömt, medan alla trängas kring brasan och de klagande klämtslagen ljuda ute i snöyran.

Ett stycke nedanför sista skyddshärbärget viker vägen in i långa gallerier, uppförda till skydd mot skredet och erinrande om kasematter. De flesta ljusöppningarna äro överyrda med snö. Det var här, som skredet begrov hela skaror av Macdonalds soldater, då han tågade över Splügen.

Under de gråsvarta molnmassorna, vilkas nedre kanter gulglödgas av kvällssolen, blottas så småningom en djup dalgång, som sträcker sig ända ned till Chiavenna och Lago di Como. Vägen stupar brant och i skarpa vinklar och följer oavbrutet bråddjupets yttersta rand. Kusken svänger sin piska och giver fria tömmar åt hästarna, som sträcka ut i trav, snubblande och snavande. Släden slungas än in mot berget, än ut mot räckverket, och färden går beständigt nedåt kvart efter kvart. Det är som åkte man till jordens medelpunkt. Luften blir mildare, nästan ljum, blåsten saktar av, och snön är ej längre frusen, utan våt. Slutligen hörs ett vasst gnissel under medarna; snön har upphört, och marken ligger bar.

Den öppna, citrongula släden utbytes mot den täckta, men lika citrongula postvagnen. Postiljonen sätter hojtande och klatschande sitt fyrspann i galopp, och åter bär det av utföre — utföre i oändlighet. Barn och lastade åsnor jagas skrämda åt sidorna. Mörkret bryter in, och över de fällda fönstren uppfångar ögat en skymt av vingårdar

och lummiga träd. Slutligen rullar den skallrande gigantvagnen in på Chiavennas trånga gator.

Där vimlar av folk, av män i slängkappor och barhuvade kvinnor med korgar och krukor. I de öppna bodarna längs gatan flämta lågorna på de smalfotade mässingslamporna, och månglare i luvor gestikulera framför sina kunder. Genom ett par slutna spjälluckor utträngа toner från ett vevpiano. Balkonger och husrader rusa förbi, och man hinner kasta en blick i upplysta rum, hållna i ljusa färger.

Postvagnen stannar först på torget framför hotellet. Värden låser själv upp vagnsdörren och pekar inbjudande mot den öppna matsalen, vars dukade bord är prytt med friska blommor ur trädgården.

Den frusne resenären, som ännu för några timmar sedan stred med snö och köld uppe på Splügen, inandas nu på Chiavennas torg Italiens egendomliga lukt av sommar och frukt.

En grav på landet.

Kärleken till fosterlandet är ingenting annat än ett vidgande av kärleken till hemmet och hembygden. Jag vet knappast något, som väcker så många drömmar om en avundsvärd lycka, som en liten lantkyrkas slitna gravhällar och deras bilder av två äkta makar, jordade sida vid sida i skötet av den trakt, där de levat och verkat och åldrats och dött. Måhända har maken långa tider av sitt liv, upptagen av statsmannens eller krigarens äventyrliga värv, vistats annorstädes, men till slut ha dock hans ben hemförts till den mark, som var honom kärast. Lönnarna, som knacka på kyrkfönstren, äro kanske planterade genom hans omsorg eller avkomlingar av träden på hans gård. Åkrarna kring kyrkvägen har han kanske en gång kallat sina nyodlingar, och den långa sömnen måste för honom vara lycklig och lugn som för en skolgosse, vilken första aftonen av sina ferier ånyo gått till sängs under hemmets tak. Nutidsmänniskan åter blir i regeln tidigt ryckt från sin hembygd, och denna blir henne likgiltig på samma gång som hon tvekar att tala om det fosterland, vars namn dagligen missbrukas i politikens och

tidningsgeschäftens människofiske. Det var nästan gynnsammare fordom, då konungamaktens intressen alltid först och sist buros som partiernas fältbindlar, ty då var fosterlandet en martyr, som kunde älskas och tjänas i tysthet, ja, med offer och utan fras. Även härvidlag kunna de locka nutiden till avundsamma drömmar, de döda, som ligga uthuggna i sten i landsbygdens kyrkor.

Ej långt från Örebro framlyser över Närkes bördiga åkerfält Ervalla kyrka, uppförd mot 1600-talets slut af fältmarskalken Mörners hustru Anna Bjelke, som också här fått sitt vilorum. Endast några steg längre bort ligger hennes forna egendom Ervalla hovgård. Vägen leder under skuggiga träd upp till den tämligen ödsliga och kala kyrkogården. Några personer äro församlade, ty det är meningen att öppna den Mörnerska familjegraven. Tanken på den förestående handlingen gör dem fåordiga. Hur månne det skall se ut där nere i den trånga källaren under koret? Ligger den gamle krigaren ännu väl bibehållen i sin karolinska dräkt, kanske densamma, som han bar på morgonen vid Fredrikshald, då han räckte konungen det varningsbrev, vilket denne stolt kastade på elden? Eller bär han kanske den klädsel, som sedan tillkom honom, då han som president i Göta hovrätt skickades undan till Jönköping och dömdes till ett för honom obekant yrke? Hans porträtt på det Mörnerska herresätet Esplunda visar en välvillig man med fylliga kinder och läppar och en ofantlig lockperuk.

En vilsekommen sädesärla flyger av och an mellan kyrkfönstren, och de vidöppna dörrarna insläppa sommarluften. Kyrkan har brunnit och moderniserats, och den äldre skulpterade predikstolen ligger på sakristians vind mellan några tämligen klumpiga änglar av trä, som förr varit uppställda ovanför altaret. Där förvaras även en sönderfallen dopfunt från 1600-talet. Över gången hänger en vacker mässingskrona och en av kristall, och den besökande främlingen harmas ej över, att kyrkan i övrigt är lantligt torftig och tom, att de vitkalkade väggarna äro utan prydnader, och att han ovan altarringens solskadade, svarta bomullssammet ser en mycket dålig kopia efter Rubens.

Framför altaret ligga gravstenar från 1600-talets slut och 1700-talets början. Valven därinunder, som, då de öppnades, endast innehöllo några multnade skallar och ben, äro längesedan igenfyllda. Den Mörnerska grafven är under sakristians golv bakom altaret. Genom den halvöppna sakristidörren lysa vindstrappans gamla, oförstörda målningar i hårda färger.

Där inne är redan luckan öppnad i golvet, och en smal, svängd trappa leder ned i själva griftvalvet. Dagern är otillräckilg, och två ljus tändas och medtagas. Dörren till valvet hade blivit tillsluten efter Anna Bjelkes begravning och nyckeln nedkastad genom gluggen. I revolutionsåret 1789 antändes emellertid kyrkan av åskan och blixten sprängde låset till dörren, som sedan förblev öppen.

Innerst står en mindre barnkista. Framför denna höjer sig en måttlöst bred och stor kopparkista. Det är Anna Bjelkes. Mellan denna ofantliga metallsarkofag och ingången står Mörners kista som är betydligt mindre. Den är också af koppar och med en list i förgyllning och färg. På fotgaveln är målad en dödskalle med två korsade knotor. På huvudgaveln läsas i ljusskenet följande med färg anbragta ord: Kongli Maystz. Troo Man Sveriges Rijkes Rådh, Feldt Marskalk General Gouverneur och Præsident uthi Giöta Håff Rätt Den Höghwälborne Herre och Grefve Herr CARL GUSTAF MÖRNER. Född i Malmö åhr 1659 marti(i), Dödde i Jönkioping åhr 1721 d. 27 October.

Anna Bjelkes kista öppnas först. Locket ligger löst utan lödning eller nitar och gör endast motstånd genom sin tyngd. Då det slutligen lyfts i höjden, liknar den rymliga kistan ett stort mörkt svalg, i vars djup man först småningom skönjer de sönderfallna lämningarna av en människa och en träkista. Huvudskålen har tumlat något åt sidan mot kistans vänstra hörn, och allt ligger inbäddat i fuktig, svart mull. Så föga har den väldiga kopparkistan förmått att skydda.

Nu kommer ordningen till fältmarskalken, och en känsla av vördnad och nyfiken förväntan bemäktigar sig de närvarande. Ljusen sträckas tätt intill kistan, och då locket höjes och varsamt lutas bakåt, ringla på dess ärggröna insida några hopflutna vattendroppar som en blank och snabb

äsping. Inne i kopparkistan står en ekkista, som är oväntadt liten och angiver, att fältmarskalken näppeligen varit någon storväxt man. Träet är svart som kol och genomdränkt av fukt och så mjukt, att det styckevis faller sönder mellan fingrarna. Den vänstra hälften av locket är instörtad, men det tjocka, svarta sidentyg, varmed kistan varit klädd, är ännu så friskt och väl bevarat, som vävt i går. På kistans sidor äro handtag av järn.

Spillrorna av trälocket makas med lätthet åt sidan, och ljusskenet faller klart över den öppna kistan.

Även här har dock förstörelsen länge sedan krälat in. Den döde var efter all sannolikhet balsamerad. Hans begravning hade försiggått i Jönköping med stor pomp, och förspänd med ett spann av svartklädda hästar, hade likvagnen burit hans kista till hans gods och hem. Man hade påtagligen ingen grund att behöfva spara, och återfunna anteckningar berätta ännu om den slutliga boupptecknigen och om den dag, då arvingarna samlades i stora salen på Esplunda för att skifta silvret. Över den karolinska tiden begynte redan då sagoskimret att lysa, och säkert hade man icke sparat något för att, i enlighet med tidens sed, skydda den högtställde mannens stoft mot förgängelse. Gravvalvets fukt har dock långsamt men säkert övervunnit och tillintetgjort läkarnas alla balsamerande kryddor. Ingenting annat återstår än svartaktig mylla och brungula ben. Av kläderna finnas inga lämningar, och det enda, som hittas,

är ett ananasformigt, i trä skulpterat föremål, närmast liknande kotten på en tyrsosstav. Hur den kommit hit och i vilken mening är svårt att säga. Det är, som hade fran skogarna utanför en natt de nordiska dryaderna smugit sig ned till karolinens kista och där inlagt denna hälsning från hans marker. Eljes är allt förvandlat. Det huvud, som känt blodet bulta under uttänkandet av planen till norska fälttåget, och som ännu några korta år, innan det självt träffades av döden, lutats över den lerstänkta båren i Tistedalen, är nu ingenting annat än en tom, grinande dödskalle med friska, vita tänder. Det var mellan dessa tänder, som den med så många olika förtroendevärv fordom hedrade mannen uttalat sitt votum över den anklagade baron Görtz. Vilka upprörda hågkomster från en stormig tid måste icke in i det sista ha följt denne krigare, vars broder stupade vid stormningen av Wiprech, och vars son, översten Hans Georg, gick omkring som fiolspelare bland fångarna i det avlägsna tsarriket!

Kopparkistans inre underkastas nu en närmare granskning och vi upptäcka ännu en liten kista, som står inställd ovanför ekkistans huvudgavel! Det är en liten barnkista, så kort, att den har fått plats på tvären. Den är svart och beströdd med några stjärnor samt av alldeles samma form som barnkistorna i våra dagar. Kanske är det den gamle fältmarskalkens käraste och sistfödde, som han på detta sätt tagit med sig i sin stilla kammare, och medan hans egen kostbara kista anfrätts och brustit, är den enkla, lilla barnkistan

oskadd och bibehållen. Den vita sidensvepningen med sina ärmar har icke ens gulnat.

Rimligtvis beror barnkistans bevarande uteslutande därpå, att hon blivit stående friare och högre upp i kopparkistan och därför tagit mindre skada av det vatten, som tid efter annan samlats på gravvalvets golv.

Vid åsynen av denna ödets lek, som låter den berömde krigarens kista murkna sönder, men bevarar ett okänt barns, svävar tanken ovillkorligt kring de många, på förhand nästan oberäkneliga, tillfälligheter, som tillintetgöra eller skydda de gravsatta lämningarna av våra storheter. Man tänker på Riddarholmskyrkan, där i Magnus Ladulås' grift icke ens upptäckts spillrorna av en kista, men där Gustav Adolf och Karl XII och, vad underligare är, den obalsamerade, blott i en enda, illa sluten kista vilande Gustav III ligga mumifierade och igenkänneliga, under det att den tionde och elfte Karl endast äro ben. Man tänker på den för sin torkande luft bekanta gravkällaren i Quedlinburg, där Aurora Königsmark räddat sin kropp, om också icke sin skönhet, från förgängelse, medan Pantheons fasta murar icke mäktat hindra, att Rafaël, skönhetens dyrkare, länge sedan föll samman till ett benrangel. Man tänker på kardinal Borromeos fullkomligt porträttlika mumie i Milanos katedral eller på den mängd av kistor, i vilka man inneslöt Napoleon för att skydda honom mot jorden, och vilket lyckades så väl, att han sedermera kunde återföras till Frankrike »med ett småleende över läpparna». Eller man tänker på

plundrandet av S:t Denis under revolutionen. Hur erbjöds ej där den egendomligaste provskala på de olika öden, som kunna träffa ett ovan jord och med alla omsorger gravsatt lik! Ludvig XIV, han, som hela sitt liv våndades under en sådan fasa för döden, att han icke ens vågade uppföra sitt residens på en höjd, från vilken ögat kunde urskilja spirorna av S:t Denis, låg i sin grift svart som bläck. Hälften av peruken hade falnat bort, den andra hälften däremot befann sig i bästa skick. Ludvig XV, som i hastigheten blivit bäddad på koksalt, låg däremot kritvit, men med den uppsvällda näsan kornblå, och Henrik IV var så lik sina porträtt, att vakten bleknade och skyldrade. Till allt detta förirrar sig tanken och vänder åter tillbaka till det sällsamma skådespelet av den frejdade fältmarskalkens mull och den lille namnlöses bevarade kista.

Locken påläggas ånyo, och valvets port låses, och de tillfälliga gästerna hopstava uppe i kyrkan på en av korets gravstenar Jobs ord: »Förgängelsen kallade Jag min Fader och Matkarna mina Moder och Syskon». — Genom kyrkdörrarna inströmmar dock alltjämt lukten av sommar och hö. Den vilsekomna sädesärlan hoppar ännu fram och åter på bänkarnas kant, där en och annan sliten psalmbok ligger undanstucken, och här mellan koskällor och vallrop, mellan äng och skog, här, där de döda ligga under sin hembygds kyrkogolv eller träkors, här får själva förgängelsen det drag av mild ro, som omvärver en grav på landet.

Storlien.

Are är nog vackert, ja överraskande vackert. Det är ett sant Tyrolen, om också med ännu härligare luft och klarare, fast hårdare och dystrare färger, men det är vackert just på det sätt som en kurort bör vara för att med tiden få stort rykte och många gäster. En dal förblir dock alltid en dal, och man gläder sig där mest åt att stirra upp mot höjderna. Det är på längden det tryckande och ledsamma med en bostad i dalen att man aldrig får någon riktig trevnad och ro för den allra översta toppen. Det blir ett liv i trängtan. Nej, Storlien, Storlien, det är af allt vad jag ännu sett i Sverige det mäktigaste.

När jag nu efteråt tänker på Storlien söker jag att pruta med min förtjusning. Jag drar mig till minnes det vackraste som jag såg några dagar förut. Först och främst minns jag Skattungbyn ovanför Orsa. De grå stugorna titta ned från bergsluttningen som fågelbon, och oändliga åsar, klädda med mörk granskog, sträcka sig långt bort mot blåaste fjärran. Det är ståtligt och vackert, på en gång rikt och armt. Det är Norge livs levande! — Eller jag minns Leksand. Genom den

långa alléen av lummiga hängbjörkar nalkas i spridda skaror de präktiga dalamännen och deras kullor. Dräkterna lysa, de kritvita, ofantliga grindstolparna lysa och allra vitast lyser kyrkan med sina naiva bilder på gavlarna och sitt ryska torn, som anses uppfört av en gammal karolin efter hans hemkomst från fångenskapen. Frånvaron av moderniseringar och dödande stilrensningar förlänar åt kyrkans yttre ett alldeles särskildt naturligt behag. Den klaraste högsommar strålar över Siljans rödvinsliknande vatten och det saftiga gräset, men det är som svävade någonstädes mitt genom solljuset en iskall, gråsvart skugga, omöjlig att fånga, omöjlig att utpeka och dock beständigt förnimbar. Det är som sutte mitt i det bländande skenet det djupaste vintermörker hopkrupet och på lur och viskade: Nu kommer jag! - Aldrig förr har jag sett eller drömt mig en så obeskrivbar blandning av middagsljus och mörker. Den erinrar om ett utkast, målat med penslar som av misstag kommit i beröring med bensvart. Allt flera dräkter tåga emellertid förbi i den genomskinliga och främmande dagern. Snart är menigheten församlad under valven, två präster i mässkrudar av purpur och guld stiga framför altaret och en renare samsång än vid en gudstjänst i Dalarne få vi ingenstädes höra i våra bygder. När folket åter lämnar bänkarna, förblir dock orgelnisten sittande vid instrumentet och en och annan kulla dröjer för att lyssna. Han är konstnär. Han spelar och spelar fritt och ledd av sin inbillning och slutar med ett furioso. Var i en landskyrka bjödos vi väl på

sådant? Allt förblir så underligt främmande. När jag tilltalar någon, förstår man med knapp nöd mina ord. Det hela skulle förefalla som någon avlägsen vallfartsort hundratals mil inne i Ryssland, om där icke saknades varje drag av barbari. Den förening av historia och nutid och den burgenhet, ordning och prydlighet som besjälar Dalarnes folkliv låter oss blicka in i en egendomligt fyllig och utvecklad bondekultur, vartill knappast någon annan trakt av vår världsdel kan uppvisa maken. Och dock reser sig i minnet högt över Leksands tornspira mellan rullande molnmassor Storliens hemskt sköna högslätt, och till sist täcka skyarna allt annat med sin slöja.

Det svenska landskapet vimlar av idyller och blir någon gång till och med sött. Näpenheter titta fram under var björk och genom var grind. Ej sällan brister det hela sönder i småsaker. Så är fallet med Stockholms skärgård, där det finns allt möjligt, men ingenting helt och stort, ingenting av det »antingen — eller», som genom sin ytterlighet förlänar storhet åt de kala bohuslänska klipporna eller åt ett sandfält utan strå. Främlingen, som ilar framåt från Malmö till Storlien, genomreser bygder, som äro varandra mycket lika och med Bædeker klagar han ofta över enformighet. Skillnaden mellan det plastiska Halland eller den franskt tecknade bygden vid Kungsör och till exempel Bellmansnaturen närmast Stockholm kräver förtrolighet för att rätt fattas. Icke ens om han är norrman eller dansk äger han tillräcklig kännedom om vår litteratur och konst för att på förhand

sitta rustad med öppna och begripande ögon. Helgmålsringningen ljuder stilla över små sjöar och oändliga rader av små berg. Härar av välmående skylar hålla midsommarvaka kring gårdarna utan att kasta någon skugga. Var gång han vänder sig mot vagnsfönstret ser han samma syn. Han finner inga ensidigheter, inga ytterligheter, ej ens mellan välstånd och nöd. Sällan eller aldrig bära stugorna den prägel av hjälplöst armod, som kan särteckna vissa byar i andra länders mer fattiga provinser. Lika litet som åsynen av våra dagars Stockholm kan övertyga honom att där en gång tronat en präktig, gammal medeltidsstad, lika svårt är det att skönja fattigdomens drag i vårt landskap, och måhända börjar denna fattigdom att mer och mer förvandlas till en dyster men gripande sägen. Sverige tycks honom därför en kedja av vackra men likformiga och likfärgade pärlor. När han har betraktat två av dem, berömmer han dem hjärtligt och menar sig känna de andra. Det finns, som antytt, emellertid trakter oftast avlägsna, där en eller annan av vårt landskaps kanske mest vanliga och förbisedda detaljer plötsligt växer ut till en karaktärsfull, allt behärskande enhetlighet, och dessa trakter bli också våra mest storslagna.

För ett par år sedan tillbragte jag en halv dag på Skansen samman med två fransmän. Den ene var Daudets son, den andre Victor Hugos sonson. De försökte sig på skidor, skämtade olovandes med de farbroderliga brumbjörnarna och voro högst belåtna. Intet tilltalade dem likväl i sådan grad som - landskapet. Deras förtjusning gällde

dock alldeles icke utsikten från klockstapeln utan — vad väl ingen lär gissa — den låga och mariga skogen mellan stugorna och Bredablick. Jag insköt med berättigad blygsamhet några ord om Schweiz och Norge, men Daudet svarade med hetta, att Schweiz och Norge voro banala oljetryck och detta däremot en ny karaktärsfull bekantskap.

Ännu en gång måste jag upprepa: det som tjusade dem var den mariga, lilla skogsbacken med sina vitmossiga hällar.

Låt oss se bort från den improviserade och kanske litet blaserade överdriften. Hur väl förstå vi emellertid icke att just detta stycke natur genom sitt särdrag måste påkalla deras uppmärksamhet. Jag önskade att jag kunnat visa dem det för mellersta Sverige mest egenartade karakteristiska: myren med sina giftörter, sin marskog och gungfly, svedjefallet med sina ormbunkar och stubbar och uppsalatraktens järn- och stenålderslandskap, bastarden av hed och skog, där enarna som blotande präster omringa de uppresta eller underligt lagda klippstyckena.

Det är just myren, som går igen på det jämtländska fjället, men förädlad och förstorad. Man igenkänner prägeln, men metallen är ej längre koppar, utan puraste guld. Det är en av vårt landskaps detaljer utarbetad till ett jätteverk. Redan vid Duved och Ånn blir allt stränghet och karaktär. Landskapet påminner icke längre om annat. Det är helt sig själv. Det är myrens ödslighet och träd, men tuvorna växa samman till

kulliga slätter, som ha något av en stepps oändlighet och dock begränsas av långsträckta fjäll, strimmiga av snö och med buktande linjer av oförliknelig skönhet.

Någon säger att Storliens majestätiska fjällhedar ha likheter med Lappland. Om så är, kunna vi endast svara, att då väntar däruppe ett helt underland, sparat åt framtiden, slutet inom sig självt, nytt, jungfruligt, knappast ännu förstått och därför dubbelt lockande och förtrollande.

På Storlien husera ovädren som häxorna på Brocken, och skyddande snöskärmar kanta banvallen eller bilda långa tunnlar. Frostbitna och sönderbrutna granar sträcka envist i stormen sina långa spinkiga toppar, som äro förkolnat svarta, och den avlägsna fjällkedjan hinner knappast blotta sin snö innan skyarna åter omhölja allt. Ljus och mörker blandas här ej längre till något obestämt mitt emellan sken och skugga. De brottas bröst mot bröst, omslingra varandra med långa, vilda armar, tumla runt och resa sig ånyo, och herraväldet tillfaller växelvis än den ena och än den andra. Man tänker icke längre på växtlighet och grönska, icke på bärgade eller förödda skördar, icke på lyckligt inplockade eller förfrusna frukter, icke på välstånd eller nöd, kanske icke ens på egna framgångar eller kval. Hela landskapet hämtar uteslutande sitt liv och sin färg av denna eviga strid mellan ljus och mörker. På Storlien vill jag en gång bygga mig ett hus, när jag blir gammal och trött på allt det andra där nedanför.

INNEHÅLL.

Om svenskarnes lynne 5
Karl XII och det tragiska 28
Inbillningens logik 37
Tolstoy och konsten 62
Ängelsborgen 74
Akademisten och hans skyddsling 95
Om pöbelns avskaffande 101
Det nationella som teori och känsla 108
Vi och vår tid 119
Färgerna 127
Ryska kyrkor och kloster 131
Sultanen 140
Bland alperna:
I. Gudsmodersbilden i Einsiedeln 148
II. Över Splügen 156
En grav på landet 165
Storlien 173

169422

LSwed
H4654

Author Heidenstam, Verner von

Title Samlade Skrifter; Vol. 15:-
Tankar och Teckningar

DATE.	NAME OF BORROWER.
Oct 10/26	Holman

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
Under Pat. "Ref. Index File"
Made by LIBRARY BUREAU

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 16 01 01 009 0